

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Διερεύνηση των απόψεων των νηπιαγωγών σχετικά με την
υποστήριξη παιδιών που βίωσαν την απώλεια ενός αγαπημένου
προσώπου**

**Exploring kindergarten teachers views on supporting children who
have experienced the loss of a loved one**

Σιδέρη Ελένη

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Γκιαούρη Στεργιανή, Επίκουρη αναπληρώτρια
Καθηγήτρια ψυχολογίας της ειδικής αγωγής

Φλώρινα, 2024

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια των προπτυχιακών σπουδών μου στο παιδαγωγικό τμήμα νηπιαγωγών της Σχολής Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας.

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια της πτυχιακής μου εργασίας κα. Γκιαούρη Στεργιανή, Επίκουρη Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ψυχολογίας της ειδικής αγωγής στο παιδαγωγικό τμήμα Νηπιαγωγών του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας. Όπου, με τη καθοδήγηση της, την πολύτιμη βοήθεια της και τις ουσιαστικές συμβουλές της κατάφερα να ολοκληρώσω αυτή την εργασία.

Επιπλέον, θέλω να ευχαριστήσω την οικογένεια μου για την υποστήριξη της καθ'ολη τη διάρκεια των σπουδών μου. Αλλά, ιδιαίτερα την μητέρα μου, Βαρβάρα Σιδερίδου, για την αγάπη, κατανόηση και ατελείωτη υπομονή της. Η ενθάρρυνση της στις ικανότητες μου αποτέλεσαν σημαντικό κίνητρο για να συνεχίσω και να φέρω σε πέρας αυτή τη προσπάθεια.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	2
ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	6
ABSTRACT.....	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΤΟ ΤΡΑΥΜΑ ΤΗΣ ΑΠΩΛΕΙΑΣ

1.1 Τραυματικά συμβάντα ζωής και η μορφή της απώλειας ενός αγαπημένου προσώπου.....	10
1.2 Επιπτώσεις της απώλειας στη νηπιακή ηλικία, στο οικογενειακό πλαίσιο και στη σχολική κοινότητα.....	11
1.2.1 Επιπτώσεις της απώλειας στη νηπιακή ηλικία.....	11
1.2.2 Στο οικογενειακό πλαίσιο.....	13
1.2.3 Στη σχολική κοινότητα.....	14

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΟ ΤΡΑΥΜΑ ΤΗΣ ΑΠΩΛΕΙΑΣ

2.1 Ο ρόλος των εκπαιδευτικών σε κατάσταση κρίσης.....	15
2.2 Τρόποι υποστήριξης των μαθητών/-τριών.....	17
2.3 Ο ρόλος της σχολικής ηγεσίας και των συναδέλφων.....	18

2.4 Συνεργασία με την οικογένεια.....	19
2.5 Συνεργασία με τον/την σχολικό ψυχολόγο.....	20

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1 Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα.....	21
3.2 Συμμετέχουσες.....	22
3.3 Σχεδιασμός έρευνας.....	23
3.4 Διαδικασία ανάλυσης δεδομένων.....	25

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

4.1 Αποτελέσματα.....	27
4.1.1 Οι απόψεις των νηπιαγωγών σχετικά με την υποστήριξη των παιδιών που πενθούν.....	27
4.1.2 Πρακτικές και στρατηγικές των εκπαιδευτικών για την υποστήριξη των παιδιών που πενθούν.....	36
4.1.3 Παράγοντες που επηρεάζουν την υποστήριξη των εκπαιδευτικών σε παιδιά που πενθούν.....	39

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

5.1 Συμπεράσματα για την υποστήριξη των παιδιών που πενθούν στο νηπιαγωγείο.....	49
5.2 Περιορισμοί της μελέτης.....	52
5.3 Προτάσεις για μελλοντική έρευνα.....	52

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	53
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	56

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου είναι ένα συχνό και τραυματικό γεγονός που επηρεάζει βαθιά τα παιδιά. Οι νηπιαγωγοί, που έρχονται σε καθημερινή επαφή με τα αυτά, παίζουν βασικό ρόλο στην υποστήριξη τους κατά τη διάρκεια της διαδικασίας πένθους. Δεδομένου ότι θα είναι οι πρώτοι που θα εντοπίσουν τις επιπτώσεις του τραύματος, λόγω του ότι και η οικογένεια των παιδιών επίσης πενθούν (Vandekuyt, 2022). Αυτή η εργασία εξετάζει μέσω ποιοτικής έρευνας, τις απόψεις των νηπιαγωγών σχετικά με την υποστήριξη των παιδιών που έχουν βιώσει την απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου. Η οποία διεξήχθη μέσω τηλεφωνικών συνεντεύξεων με νηπιαγωγούς, οι οποίες μαγνητοφωνήθηκαν, καταγράφηκαν και αναλύθηκαν θεματικά. Τα ευρήματα δείχνουν ότι οι εκπαιδευτικοί γνωρίζουν τι είναι τραύμα και τι επιπτώσεις έχει στους μαθητές/-τριες. Τονίζοντας την ανάγκη για συναισθηματική υποστήριξη των πενθούντων παιδιών, με το να προτείνουν αποτελεσματικούς τρόπους υποστήριξης. Ωστόσο, οι εκπαιδευτικοί συχνά βασίζονται σε αυτοσχεδιασμούς και προσωπικές εμπειρίες, γεγονός που προσφέρει επιπλέον βάρος στο ήδη απαιτητικό τους έργο. Επίσης, η απουσία σχολικών ψυχολόγων δημιουργεί πρόσθετες προκλήσεις στη παροχή ολοκληρωμένης υποστήριξης στα παιδιά. Η συνεργασία με την οικογένεια θεωρείται κρίσιμη, αλλά αντιμετωπίζει δυσκολίες όπως η απροθυμία τους να ακολουθήσουν τις συστάσεις των νηπιαγωγών. Οι οποίοι υπογραμμίζουν την ανάγκη για μια έννοια προσέγγιση μεταξύ σχολείου και οικογένειας. Συνοψίζοντας, η έρευνα αναδεικνύει την ανάγκη παρουσίας ειδικών ψυχικής υγείας στα σχολεία, για την διευκόλυνση των νηπιαγωγών. Ταυτόχρονα, δίνει έμφαση στη σημασία της οικογένεια και τη σχολική ηγεσία στην προώθηση ενός περιβάλλοντος ευαισθητοποιημένου στις ψυχολογικές ανάγκες των παιδιών, ώστε να μπορούν να παρέχουν την απαραίτητη στήριξη στους μαθητές/-τριες που πενθούν.

Λέξεις- κλειδιά: Τραυματικό γεγονός, απώλεια, νηπιαγωγοί, ποιοτική έρευνα

ABSTRACT

The loss of a loved one is a common and traumatic event that deeply affects children. Kindergarten teachers, who come into daily contact with them, play a key role in supporting them during the grieving process. As they will be the first to identify the effects of the trauma, due to the fact that the children's family is also grieving (Vandekuyt, 2022). This paper examines, through qualitative research, the views of kindergarten teachers on supporting children who have experienced the loss of a loved one. It was conducted through telephone interviews with kindergarten teachers, which were recorded, transcribed and analysed thematically. Findings indicate that teachers are aware of what trauma is and its effects on students. Highlighting the need for emotional support for bereaved children by suggesting effective ways to support them. However, teachers often rely on improvisation and personal experiences, which adds an extra burden to their already demanding work. Also, the absence of school psychologists creates additional challenges in providing comprehensive support to children. Collaboration with the family is seen as critical, but faces difficulties such as their reluctance to follow the recommendations of kindergarten teachers. They underline the need for a conceptual approach between school and family. In summary, the research highlights the need for the presence of mental health specialists in schools, to facilitate kindergarten teachers. At the same time, it emphasizes the importance of family and school leadership in promoting an environment sensitive to the psychological needs of children, so that they can provide the necessary support to students who are grieving.

Key words: Traumatic event, loss, kindergarten teachers, qualitative research

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου αποτελεί ένα από τα πιο τραυματικά γεγονότα που μπορεί να βιώσει ένα παιδί, ειδικά στη νηπιακή ηλικία. Καθώς είναι μια κρίσιμη περίοδος ανάπτυξης, με τις επιπτώσεις πιθανώς να είναι βαθιές και μακροχρόνιες (Osterweis et al., 1984). Στη σύγχρονη εποχή, οι περιπτώσεις όπου ένα παιδί μπορεί να βιώσει τραυματικές εμπειρίες είναι ιδιαίτερα συχνές, πιο συγκεκριμένα με την Ελλάδα να εκτιμάται ότι ετησίως περισσότερα από 10.000 παιδιά πενθούν και θρηνούν για τον θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου (Papadatou, 2016). Γεγονός, που καθιστά την ανάγκη για κατάλληλη υποστήριξη από την πλευρά των νηπιαγωγών και ολόκληρης της σχολικής κοινότητας.

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στη διερεύνηση των απόψεων των νηπιαγωγών σχετικά με την υποστήριξη των παιδιών που έχουν βιώσει την απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου. Οι εκπαιδευτικοί είναι επαγγελματίες που έρχονται σε επαφή με τα παιδιά σε καθημερινή βάση, με το να διαδραματίζουν έναν καθοριστικό ρόλο στη διαδικασία του πένθους και στην προαγωγή ψυχικής υγείας. Ωστόσο, ένα από τα εμπόδια για τη διεκπεραίωση αυτής της υποστήριξης του παιδιού με τραύμα, είναι η έλλειψη επιμόρφωσης και εξειδίκευσης των εκπαιδευτικών (Eposto, 2023).

Η παρακάτω έρευνα πραγματοποιήθηκε με ποιοτική μέθοδο, μέσα από τηλεφωνικές ημιδομημένες συνεντεύξεις, οι οποίες απομαγνητοφωνήθηκαν και καταγράφηκαν για περαιτέρω θεματική ανάλυση. Σκοπός της έρευνας ήταν να κατανοήσει τις γνώσεις, τις απόψεις και τις πρακτικές των νηπιαγωγών της Ελλάδας σχετικά με την υποστήριξη παιδιών που πενθούν. Μέσω της ανάλυσης των δεδομένων αναδείχθηκαν προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευτικοί σε αυτό το πλαίσιο.

Το πρώτο κεφάλαιο της εργασίας εστιάζει στο τραύμα της απώλειας ενός αγαπημένου προσώπου, εξετάζοντας τα τραυματικά συμβάντα και τις επιπτώσεις της στη νηπιακή ηλικία, στο οικογενειακό πλαίσιο και στη σχολική κοινότητα.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, δίνεται έμφαση στη σχολικό πλαίσιο και στον ρόλο της στην αντιμετώπιση του τραύματος της απώλειας. Πιο συγκεκριμένα, αναλύεται ο ρόλος των εκπαιδευτικών σε καταστάσεις κρίσης, οι τρόποι

υποστήριξης των μαθητών/-τριών , η συνεργασία με τη σχολική ηγεσία και τους συναδέλφους, καθώς και η συνεργασία με την οικογένεια και τους σχολικούς ψυχολόγους.

Στο τρίτο κεφάλαιο, παρουσιάζεται η μεθοδολογία της έρευνας, περιλαμβάνοντας τον σκοπό και τα ερευνητικά ερωτήματα, τη διαδικασία επιλογής των συμμετεχόντων και τον σχεδιασμό της έρευνας, αλλά και τη διαδικασία ανάλυσης των δεδομένων.

Όσο αναφορά, το τέταρτο κεφάλαιο καταγράφονται τα αποτελέσματα της έρευνας, με έμφαση στις απόψεις των νηπιαγωγών σχετικά με την υποστήριξη των παιδιών που πενθούν, τις πρακτικές και στρατηγικές που χρησιμοποιούν, όπως και τους παράγοντες που ακούν επιρροή στην υποστήριξη τους.

Τέλος, στο πέμπτο κεφάλαιο, εξετάζονται οι περιορισμοί της μελέτης και προτείνονται κατευθύνσεις για μελλοντική έρευνα. Τα συμπεράσματα επικεντρώνονται στις γνώσεις των νηπιαγωγών, στην ανάγκη για παρουσία ψυχολόγων υγείας στα σχολεία. Ταυτόχρονα, δίνεται έμφαση στη σημασία συνεργασίας μεταξύ οικογένειας και σχολείου, αλλά και ο κρίσιμος ρόλος της σχολικής ηγεσίας στην προώθηση ενός περιβάλλοντος ευαισθητοποιημένου απέναντι σε τραυματικά γεγονότα, όπως η απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΤΟ ΤΡΑΥΜΑ ΤΗΣ ΑΠΩΛΕΙΑΣ

1.1 Τραυματικά συμβάντα ζωής και η μορφή της απώλειας ενός αγαπημένου προσώπου

Οι πρώιμες ηλικίες θεωρούνται οι πιο κρίσιμες για την αναπτυξιακή πορεία του ατόμου (Baghel et al., 2022), καθιστώντας ιδιαίτερα σημαντικό να μεγαλώσει σε ένα περιβάλλον υποστήριξης αγάπης και ασφάλειας. Ωστόσο, παραπάνω από το μισό έχει βιώσει ήδη από τη παιδική του ηλικία, τουλάχιστον ένα τραυματικό γεγονός ζωής (SAMHSHA, 2023). Οι εμπειρίες αυτές είναι πιθανόν να σχετίζονται, με τη συναισθηματική, σωματική ή σεξουαλική κακοποίηση, τη παραμέληση από τον φροντιστή, προκλήσεις στο σπίτι, όπως η ενδοοικογενειακή βία, ο χωρισμός των γονέων, η απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου, ο σοβαρός τραυματισμός ή ασθένεια του γονέα και βία στο κοινωνικό περιβάλλον του, δηλαδή τρομοκρατικές καταστάσεις ή πυροβολισμοί στο σχολείο κ.α.. (NCTSN, 2020 · CDC, 2021). Όπως, γίνεται φανερό υπάρχει ένα τεράστιο εύρος αντιξοοτήτων που μπορεί να αντιμετωπίσει ένα παιδί, επιφέροντας συνέπειες στη μάθηση και στη συμπεριφορά του. Τι σημαίνει όμως τραύμα;

Αρχικά, στη Διδακτορική Διατριβή « Παιδικό τραύμα και επιδράσεις στην ψυχοκοινωνική προσαρμογή κατά την ενήλικη ζωή: Μελέτη σε δείγμα φοιτητικών πληθυσμών», αναφέρει πως «Ένα γεγονός μπορεί να δημιουργήσει ψυχικό τραύμα όταν ξεπερνάει την ικανότητα του ατόμου να το αντιμετωπίσει, του δημιουργεί έντονο φόβο, αίσθημα ότι είναι τελείως αβοήθητο και κατακλύζει όλους τους μηχανισμούς που το άτομο διαθέτει για να αντιμετωπίζει στρεσογόνες καταστάσεις» (Αντωνοπούλου, 2015, σ. 16) . Στη παρούσα μελέτη λοιπόν, θα επικεντρωθούμε στο γεγονός του θανάτου ενός αγαπημένου προσώπου, κατά την νηπιακή ηλικία.

Ειδικότερα, μελέτες στη βιβλιογραφία αναφέρουν ότι αποτελεί ένα από τα πιο συχνά και οδυνηρά τραυματικά γεγονότα ζωής, με την Ελλάδα να εκτιμάται ότι ετησίως περισσότερα από 10.000 παιδιά πενθούν και θρηνούν για τον θάνατο ενός αδελφού, γονέα ή άλλου αγαπημένου προσώπου. Με αύξηση των αιτημάτων

στη μέριμνα από οικογένειες με παιδιά που έχουν υποστεί απώλεια γονέα, όπου αυτοκτονούν ή χάνουν τη ζωή τους λόγω απρόβλεπτων γεγονότων (Papadatou, 2016). Όσο αναφορά το πένθος, είναι η κατάσταση που θα βρεθεί το παιδί όταν βιώσει την απώλεια, ο Freund έχει την άποψη ότι δεν είναι απλώς θλίψη ή έκφραση πόνου, αλλά μια περίπλοκη διαδικασία ψυχικής επεξεργασίας. Κατά την οποία ο ψυχισμός του ατόμου παλεύει για να αποδεχτεί τον θάνατο και να βρει τον τρόπο να συνεχίσει να λειτουργεί στην καθημερινότητα του (Bacque, 2004, σ. 13). Μια ακόμα έννοια που συνοδεύει την παραπάνω, είναι ο θρήνος, όπου είναι η έκφραση του πένθους μέσω συγκεκριμένων συμπεριφορών και εκδηλώσεων. Η αντίδραση αυτή εμφανίζεται διαφορετικά στο κάθε άτομο, ανάλογα με τον πολιτισμό και τις κοινωνικές πρακτικές που επικρατούν στη κάθε κοινότητα. Σχετικά με το παιδί, υπάρχουν διακριτοί τρόποι με τον οποίο κατανοούν τον θάνατο. με βάση τις οικείες εμπειρίες της καθημερινότητας τους, τη προσωπικότητα τους, τον έλεγχο και την εκδήλωση των συναισθημάτων τους, το γνωστικό τους επίπεδο, το περιβάλλον τους (δηλαδή η οικογένεια και το σχολείο) και κυρίως ανάλογα με το αναπτυξιακό τους στάδιο (Χατζηχρήστου, 2015).

Το «National Association School of Psychiatry» έκανε αξιολογήσεις με βάση το αναπτυξιακό τους επίπεδο, για το πώς τα νήπια κατανοούν και βιώνουν τον θάνατο. Όπου, αναφέρει τα παιδιά τρία έως τέσσερα ετών, δεν έχουν κατανοήσει ακόμα την έννοια του θανάτου, δημιουργώντας φανταστικές υποθέσεις γύρω από αυτόν. Ενώ, στις ηλικίες πέντε έως έξι, τα παιδιά ήδη κατακτούν την υποέννοια της οριστικότητας του θανάτου, αλλά και κατανοούν τις αιτίες του. Με τη πεποίθηση ότι δε θα συμβεί ποτέ στο ίδιο ή στους οικείους του (Χατζηχρήστου, 2015, σ. 289).

1.2 Επιπτώσεις της απώλειας στη νηπιακή ηλικία, στο οικογενειακό πλαίσιο και στη σχολική κοινότητα

1.2.1 Επιπτώσεις της απώλειας στην νηπιακή ηλικία

Οι τραυματικές εμπειρίες μπορούν να έχουν διάφορες επιπτώσεις στη σωματική και ψυχολογική ευημερία ενός παιδιού (Bartlett & Sacks, 2019), αν και κάποια παιδιά που βίωσαν αντιξοότητα μπορεί να μην αναπτύξουν τραύμα. Ο εντοπισμός του παιδικού τραύματος πιθανόν να είναι μια πρόκληση, κυρίως στις

μικρότερες ηλικίες όπου δεν έχουν αναπτύξει τις γλωσσικές δεξιότητες για να εκφράσουν τις εμπειρίες τους. Αμέσως μετά το τραυματικό γεγονός, η βραχυπρόθεσμη αντίδραση άγχους είναι κοινή για όλα τα παιδιά και συνήθως επανέρχονται ψυχικά συνεχίζοντας την ζωή τους κανονικά. Όμως, ορισμένα δεν είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν τα συναισθήματα τους. Μπορεί να νιώθουν ένα αίσθημα αδυναμίας, το ίδιο συμβαίνει και με το τραυματικό πένθος (Vandekuyt, 2022, σ. 9).

Για την ακρίβεια, τα παιδιά προσχολικής ηλικίας που βίωσαν πρόσφατα τον θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου νιώθουν μια σειρά συναισθημάτων. Λόγου χάρη ενοχή, θυμό, ντροπή, άγχος, θλίψη και ανησυχία για τον δικό τους θάνατο. Ακόμα, μπορεί να αντιδράσουν με συμπεριφορές όπως αποφυγή του σχολείου, κακή απόδοση, επιθετικότητα, σωματικά συμπτώματα, κοινωνική απόσυρση και παλινδρόμηση. Εξακολουθούν να ανησυχούν για το ποιος θα τους φροντίσει και πιθανόν να βιώνουν ανασφάλεια προσκόλλησης και φόβο εγκατάλειψης (HSCP, 2021).

Όσο αναφορά τις μακροπρόθεσμες και μεσοπρόθεσμες επιπτώσεις του τραύματος της απώλειας που επηρεάζουν την ψυχολογική ανάπτυξη του παιδιού. Για αρχή, είναι δύσκολο να ξεκαθαριστούν με ακρίβεια τα μακροπρόθεσμα αποτελέσματα του πένθους στην παιδική ηλικία, υπάρχουν ενδείξεις για πιθανές δυσκολίες που μπορεί να αντιμετωπίσουν τα παιδιά καθώς μεγαλώνουν. Ωστόσο, οι μεσοπρόθεσμες επιπτώσεις φαίνεται να είναι πιο δεδομένες. Με έρευνες να επισημαίνουν ότι το πρώιμο πένθος να μπορεί να αυξήσει την προδιάθεση του παιδιού για κατάθλιψη, να οδηγήσει σε σχολική δυσλειτουργία και παραβατική συμπεριφορά (Osterweis et al., 1984).

Ακόμα, οι επιπτώσεις στο άτομο μπορεί να επηρεάζονται από τη δυναμική της σχέσης που είχε το παιδί με το άτομο που πέθανε και το είδος του θανάτου που βίωσε. Δηλαδή, ο αναμενόμενος θάνατος ενός αγαπημένου προσώπου μπορεί να παρέχει στο παιδί μια ενημέρωση ασφάλειας, καθώς έχει τη δυνατότητα να προετοιμαστεί συναισθηματικά για την απώλεια αυτή. Αλλά, ταυτόχρονα έχει να αντιμετωπίσει πιθανές ιατρικές επεμβάσεις οι οποίες μπορεί να αντιληφθούν ως σωματικές επιθέσεις στο αγαπημένο τους πρόσωπο. Αυτό μπορεί να ενισχύσει τις ανησυχίες και τις ανασφάλειες του παιδιού. Αντίθετα, η ξαφνική απώλεια μπορεί να προκαλέσει έντονα συναισθήματα αναστάτωσης, καθώς το παιδί δεν είναι προετοιμασμένο να βιώσει την απώλεια αυτή. Οι απρόσμενοι θάνατοι συνδέονται

με την ανάπτυξη συμπτωμάτων κατάθλιψης, άγχους και άλλων ψυχιατρικών διαταραχών σε όλη τη διάρκεια της ζωής (Osterweis et al., 1984 · Keyes et al., 2015). Κατανοώντας ότι και οι δυο μορφές θανάτου μπορούν να επηρεάσουν έντονα τη ψυχική υγεία του παιδιού.

Επομένως, η κατάλληλη υποστήριξη και παρακολούθηση από το περιβάλλον του είναι σημαντική για την αντιμετώπιση αυτών των πιθανών επιπτώσεων στα παιδιά που πενθούν.

1.2.2 Επιπτώσεις στο οικογενειακό πλαίσιο

Το «The National Child Traumatic Stress Network», αναφέρει ότι οι επιπτώσεις του τραύματος επηρεάζουν όχι μόνο το ίδιο το παιδί αλλά και την οικογένεια του. Όπου, η κάθε μια αντιδρά στο τραύμα με διαφορετικό τρόπο μερικές μπορεί να έρθουν πιο κοντά αλληλοϋποστηρίζοντας το ένα μέλος το άλλο, ενώ άλλες οικογένειες μπορεί να αντιμετωπίζουν δυσκολίες σε σχέση με πριν και να αναζητούν τρόπους προσαρμογής. Ακόμα, ο τρόπος αντίδρασης μπορεί να διαφέρει ανάλογα με τη φύση και τον βαθμό του τραύματος, καθώς και τις προηγούμενες εμπειρίες και τους πόρους που διαθέτει.

Η κοινωνική στήριξη αποτελεί σημαντική για να επέλθει η υγιής προσαρμογή του παιδιού που πενθεί. Όμως, συχνά οι ενήλικες που την προσφέρουν είναι επίσης επηρεασμένοι από το τραύμα., προσπαθώντας να αντιμετωπίσουν τα ίδια τους τα συναισθήματα και να προσφέρουν υποστήριξη στα παιδιά τους (Kiser et al.,2008). Πιο συγκεκριμένα, μετά τον θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου στην οικογένεια μπορεί να νιώθουν να επιβαρύνεται ακόμη περισσότερο ο ήδη πιεσμένος ρόλος τους. Διάφορες έρευνες κατέδειξαν ότι η γονεϊκότητα σε συνθήκες υψηλού άγχους συνδέεται, με επιρροή στη συμπεριφορά, όπως η παθητικότητα σε οποιαδήποτε υποχρέωση, ευερεθιστότητα, αρνητικότητα και αλλαγή στους τρόπους πειθαρχίας του επιζώντα φροντιστή με είτε να γίνεται υπερβολικά αυστηρός ή χαλαρός (Osterweis et al., 1984). Δηλαδή, όπως επηρεάζει η απώλεια τη συμπεριφορά το παιδιών το ίδιο συμβαίνει και στα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας.

Έτσι καταλαβαίνουμε ότι μπορεί να υπάρξουν αλλαγές στις καθημερινές λειτουργίες του οικογενειακού πλαισίου . Αυτή η ανασφάλεια πιθανώς να κάνει δύσκολή τη διατήρηση μιας κανονικότητας που απαιτείται για μια υγιή υποστήριξη του παιδικού πένθους. Ωστόσο, η υποστήριξη της οικογένειας από ένα μη οικιακό περιβάλλον μπορεί να έχει θετικές επιπτώσεις στη καλύτερη αντιμετώπιση του πένθους και ικανοποιητική προσαρμογή του παιδιού μετά τον θάνατο (Osterweis et al., 1984)

1.2.3 Επιπτώσεις στη σχολική κοινότητα

Το βίωμα του τραύματος μπορεί να επηρεάσει τη μάθηση, τη συμπεριφορά και τη γενική λειτουργικότητα του παιδιού. Σύμφωνα με την ιεραρχία του των αναπτυξιακών αναγκών του Maslow, αναφέρει πως όταν οι βασικές ανάγκες ενός παιδιού δεν ικανοποιούνται, για παράδειγμα το αίσθημα της ασφάλειας, μπορεί να δυσκολευτεί να αποδώσει πλήρως τις δυνατότητες του. Κυρίως, όταν τα παιδιά δίνουν έμφαση στις βασικές ανάγκες, όπως είναι οι φυσιολογικές μπορεί να επηρεάσει την ικανότητα του παιδιού να συμμετέχει και να επικεντρώνεται στο σχολείο (Duplechain et al 2008 όπως αναφέρεται στο Γκιαούρη κ.α.,2023, σ. 15). Όπως, καταγράφηκε το πένθος είναι μια διαδικασία που μπορεί να προκαλέσει ένα αίσθημα ανασφάλειας στα παιδιά, κάτι που ίσως να επιφέρει ζητήματα στη σχολική του επίδοση.

Σύμφωνα με τον Parish και τους συνεργάτες του (2012) που εξέτασαν τον τρόπο με τον οποίο το παιδικό πένθος επηρεάζει την ικανότητα των παιδιών να συγκεντρώνονται και να αποδίδουν σχολικό σύστημα. Αν και υπάρχουν λίγες μελέτες για το θέμα , οι ερευνητές διαπιστώνουν ότι η επίδραση του παιδικού πένθους στη σχολική επίδοση μπορεί να είναι περίπλοκη και ασαφής στις αιτίες, τη διάρκεια και στον τρόπο που την επηρεάζει. Παρά την έλλειψη έρευνας , υπάρχουν κάποια ευρήματα που υποδεικνύουν ότι το παιδικό πένθος μπορεί να έχει αρνητικές συνέπειες στις αποδόσεις του/της μαθητή/-τριας κατά την εκπαιδευτική διαδικασία, συμπεριλαμβανομένων δυσκολιών συγκέντρωσης και στην επίτευξη ακαδημαϊκών στόχων. Δηλαδή, δυσχέρειες στη κοινωνική αλληλεπίδραση, τη συνεργασία , την

αυτοπεποίθηση ή τη συμμετοχή του/της σε δραστηριότητες. (Parish et al.,2012) Τα παραπάνω προβλήματα οφείλονται σε ενοχλητικές αναμνήσεις που βιώνουν από τον θάνατο του προσώπου, όταν προσπαθούν να συγκεντρωθούν (Dyregrov,2004). Αλλά, αυτά τα ζητήματα αναφέρονται τα πρώτα χρόνια μετά τον θάνατο του αγαπημένου προσώπου και δεν είναι ξεκάθαρες οι μακροπρόθεσμες επιπτώσεις.

Αξίζει να επισημανθεί, ότι τα περισσότερα παιδιά φαίνεται να επεξεργάζονται το πένθος τους χωρίς να αντιμετωπίζουν έντονα εμπόδια στα εκπαιδευτικά τους αποτελέσματα, μέσω της υποστήριξης από τους κοινωνικούς φορείς (φίλοι, σχολείο, οικογένεια) στο άμεσο περιβάλλον τους. Ενώ, το μη υποστηρικτικό πλαίσιο στο σχολείο και την οικογένεια πιθανώς να επιδεινώσει τον κίνδυνο για κακή επίδοση, εγκατάλειψη του σχολείου ή τον αποκλεισμό του παιδιού από τη σχολική διαδικασία. (McLaughlin et al., 2019, σ. 46)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΟ ΤΡΑΥΜΑ ΤΗΣ ΑΠΩΛΕΙΑΣ

2.1 Ο ρόλος των εκπαιδευτικών σε κατάσταση κρίσης

Η παρουσία του εκπαιδευτικού αποτελεί ούτως η άλλως απαραίτητη για τα παιδιά. Η σημασία της γίνεται καθοριστική σε περιπτώσεις κρίσεων από τραυματικά γεγονότα, όπως ο θάνατος ενός μέλους της οικογένειας όπου τα παιδιά νιώθουν ευάλωτα (Χατζηχρήστου κ.α.,2012, σσ. 31,51). Πιο συγκεκριμένα, οι κρίσεις αποτελούν μια δύσκολη συναισθηματική κατάσταση, που αφορά την αλλαγή της καθημερινότητας του ατόμου και την αντιλαμβάνεται ως ένα σοβαρό πρόβλημα, το οποίο δεν μπορεί να αντιμετωπίσει. Σχετικά με τον ρόλο τους σε

τέτοιες καταστάσεις οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να είναι σε θέση να εντοπίζουν τις προκλήσεις που μπορεί να αντιμετωπίζει ένας/ μια μαθητής/-τρια. Ειδικά, στη περίπτωση του τραυματικού πένθους λόγω του ότι οι γονείς των παιδιών επίσης πενθούν και οι δάσκαλοι πιθανώς να είναι οι πρώτοι που θα τις εντοπίσουν. Ακόμη, αποτελούν βασικοί παράγοντες στην αντιμετώπιση αυτών των αναγκών ψυχικής υγείας, καθώς οι μαθητές περνούν πολλές ώρες την ημέρα στο σχολείο η δημιουργία ενός θετικού και υποστηρικτικού περιβάλλοντος μπορεί να προάγει την αποτελεσματική ανάπτυξη των παιδιών που έχουν πληγεί από τραύμα (Vandekuyt, 2022, σ. 13).

Ακόμα, σε περιπτώσεις κρίσεις, η ψυχική ανθεκτικότητα των μαθητών/τριών είναι σημαντική, καθώς αποτελεί την ικανότητα τους για θετική προσαρμογή και επιβίωση απο φορτικά συναισθηματικά βιώματα. Κάθε άτομο έχει τον δικό του βαθμό ανθεκτικότητας που βασίζεται σε εξωτερικούς παράγοντες, θετικούς και αρνητικούς, με τους τελευταίους να κάνει τα άτομα ευάλωτα. Επομένως, οι παρεμβάσεις σε κρίσιμες καταστάσεις πρέπει να στοχεύουν στην μείωση αυτών των αρνητικών παραγόντων. Καθοριστικό ρόλο έχουν η οικογένεια, οι εκπαιδευτικοί και γενικότερα το κοινωνικό περιβάλλον στην επαναφορά της συναισθηματικής κατάστασης του ατόμου. Η ύπαρξη υποστήριξης από αυτά τα πλαίσια μπορεί να μειώσει την ανάγκη ψυχολογικής υποστήριξης (Χατζηχρήστου κ.α., 2012, σ. 37)

Παρ' όλα αυτά, μία έρευνα ανέδειξε τα εμπόδια για τη διεκπεραίωση του ρόλου τους, με το τραύμα στη τάξη. Καταρχάς επισημαίνει ότι οι εκπαιδευτικοί ενδέχεται να μην είναι εξοικειωμένοι με τον όρο τραυματικά συμβάντα , τις επιπτώσεις του στην ζωή των παιδιών και των οικογενειών που υποστηρίζουν (Esposito, 2023, σ. 11). Έτσι, η εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των δασκάλων σχετικά με το τραύμα είναι κρίσιμη. Καθώς , οι εκπαιδευτικοί που κατέχουν γνώσεις για το τραύμα και συναισθηματική νοημοσύνη μπορούν να υποστηρίξουν αποτελεσματικά τους τραυματισμένους μαθητές (Esposito, 2022, σ. 13).

2.2 Τρόποι υποστήριξης των μαθητών/-τριων

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι με τους οποίους μπορούν οι εκπαιδευτικοί και η σχολική κοινότητα να προσφέρουν στήριξη στον/στην μαθητή/-τρια που πενθεί, μέσα από τον ρόλο τους. Προσφέροντας την ευκαιρία στο παιδί που έχει βιώσει μια απώλεια να επεξεργαστεί και να ενσωματώσει στη ζωή του το συμβάν. Η υποστήριξη αυτή μπορεί να πραγματοποιηθεί με την εκπαίδευση σε θέματα που σχετίζονται με τον θάνατο και τον θρήνο, αξιοποιώντας αφορμές από παραμύθια ή «μικρές» απώλειες που μπορεί να συναντήσουν με τα παιδιά στη φύση. (Χατζηχρίστου, 2015, σ. 294)

Πιο συγκεκριμένα, η Χατζηχρίστου, 2015 προτείνει τέσσερις τρόπους που δίνει τη δυνατότητα στους δασκάλους να στηρίζουν το παιδί στον σχολικό χώρο. Με σκοπό να κατανοήσει καλύτερα τα δεδομένα του θανάτου, μειώνοντας έτσι το άγχος του. Πρώτον, με τη συζήτηση γύρω από την έννοια του θανάτου, δηλαδή την ανοιχτή επικοινωνία και τη διαθεσιμότητα για ερωτήσεις από το παιδί. Με σκοπό να προσφέρει στο παιδί το απαιτούμενο αίσθημα ασφάλειας και υποστήριξης. Δεύτερον, την ελεύθερη έκφραση των συναισθημάτων που συνοδεύουν το πένθος, αυτό σημαίνει δημιουργία ενός κλίματος αποδοχής που κάνει πιο εύκολη τη διαδικασία του θρήνου. Τρίτον, τη δημιουργία μιας σύνδεσης με το αγαπημένο πρόσωπο που πέθανε, έτσι το σχολείο θα δώσει υποστήριξη στο παιδί με το να αναφέρει τις αναμνήσεις του για το άτομο. Με στόχο, να καταλάβει ότι είναι υγιές να μιλά για τον θανόντα. Τέταρτον, τη συνέχιση της ζωής τους με την ανάπτυξη νέων δεσμών, δηλαδή ο/η εκπαιδευτικός να είναι πηγή υποστήριξης κινητοποιώντας το μαθητή να παίρνει μέρος σε δράσεις και δραστηριότητες του σχολείου (Χατζηχρήστου, 2015, σσ. 292-297).

Επιπλέον, το Πρόγραμμα Σπουδών του Νηπιαγωγείου, 2021 παρέχει σημαντικές κατευθύνσεις για την υποστήριξη παιδιών που έχουν βιώσει την απώλεια, συμβάλλοντας στην ανάπτυξη της ψυχικής τους ανθεκτικότητας. Ειδικότερα, αναφέρει ότι με την ενίσχυση των δεξιοτήτων αναγνώρισης και έκφρασης συναισθημάτων δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά να μοιραστούν τον πόνο

και τη θλίψη τους, αλλά και με την καλλιέργεια της ενσυναίσθησης το βοηθά να νιώσει πως υπάρχει ένα κλίμα κατανόησης στη τάξη.

Τέλος, η ανάπτυξη αυτών των προσεγγίσεων στο σχολικό περιβάλλον αναδεικνύει την αξία ενός ευαίσθητοποιημένου σχολείου στο τραύμα. Μέσα από ένα περιβάλλον ενθάρρυνσης της ανοιχτής επικοινωνίας, της αποδοχής, της υποστήριξης και της προώθησης ενός θετικού κλίματος και αντιδράσεων, το σχολείο αυτό δίνει σε όλους τους μαθητές το αίσθημα ασφάλειας και ανθεκτικότητας για να αντιμετωπίσουν τις δύσκολες στιγμές τους με αυτοπεποίθηση. (Χατζηχρήστου, 2015)

2.3 Ο ρόλος της σχολικής ηγεσίας και των συναδέλφων

Το σχολείο που είναι ευαίσθητοποιημένο στο τραύμα είναι αυτό το οποίο όλοι οι εκπαιδευτικοί, οι διευθυντές των σχολείων, το προσωπικό, οι μαθητές και οικογένειες αναγνωρίζουν και ανταποκρίνονται στις συμπεριφοριστικές, συναισθηματικές και ακαδημαϊκές επιπτώσεις του τραύματος στα άτομα εντός του σχολικού συστήματος (NCTSN, 2016).

Ειδικότερα, η σχολική ηγεσία έχει κρίσιμο ρόλο για τη δημιουργία ενός τέτοιου ευαίσθητοποιημένου περιβάλλοντος, καθώς «λειτουργεί σαν ομάδα ατόμων που στοχεύει στη διαμόρφωση κατάλληλων προϋποθέσεων που θα δημιουργήσουν τις συνθήκες για μια επερχόμενη εκπαιδευτική αλλαγή», (Abdlla κ. Ali, 2017 όπως αναφέρεται στο Γκιαούρη κ.α.,2023, σ. 25). Με άλλα λόγια, ο ρόλος της αποσκοπεί σε ένα σχέδιο δράσης που θα εντοπίζει και αντιμετωπίζει εμπόδια σχετικά με το παιδικό τραύμα και θα προάγει τη συνεργασία μεταξύ των οικογενειών των μαθητών με τους ειδικούς ψυχικής υγείας. Για να μπορέσει να επιτύχει ένα ευαίσθητοποιημένο περιβάλλον είναι απαραίτητο να επικρατεί η εμπιστοσύνη και ο σεβασμός ανάμεσα στα μέλη της σχολικής κοινότητας, μέσω αυτής της διαδικασίας το σχολείο μπορεί να εξασφαλίσει την ευημερία των μαθητών, αλλά και την ακαδημαϊκή τους επιτυχία (Clemans et al., 2023)

Όσο αναφορά, τον ρόλο των συναδέλφων αποτελεί σημαντικός παράγοντας υποστήριξης και αλληλεγγύης σε τραυματικές κρίσεις. Για τον λόγο ότι μπορούν να παρέχουν απαραίτητη συμπαράσταση στον εκπαιδευτικό που αντιμετωπίζει το τραύμα, ενώ ταυτόχρονα μπορεί να προσφέρει πρακτικές συμβουλές για το πώς να

υποστηρίζει το παιδί που πενθεί, αναπτύσσοντας γνώσεις του για τη διδασκαλία μέσω της κοινωνικής αλληλεπίδρασης (Park et al., 2007)

2.4 Συνεργασία με την οικογένεια

Η συνεργασία με την οικογένεια είναι κερδοφόρα για το παιδί τόσο ακαδημαϊκά και κοινωνικά όσο και για να αναπτύξει μια θετική εικόνα για το σχολείο. Κυρίως όμως η σχέση αυτή βοήθειας μεταξύ της οικογένειας και των εκπαιδευτικών λειτουργεί ως ένας προστατευτικός παράγοντας, σε καταστάσεις που το παιδί νιώθει ευάλωτο λόγω κάποιας δύσκολης συνθήκης στη ζωή του (Χατζηχρήστου, 2015, σσ. 77-78).

Στη περίπτωση, ενός παιδιού που πενθεί για να μπορέσει να το στηρίξει ολοκληρωτικά ο/η εκπαιδευτικός είναι απαραίτητη η επικοινωνία μεταξύ αυτών των δυο περιβαλλόντων. Όστε, να πληροφορούν το σπίτι για τον θρήνο που βιώνει το παιδί και να προσφέρουν καθοδήγηση κατά τη διαδικασία του πένθους του παιδιού, προτείνοντας πόρους, συμβουλές και τρόπους να το βοηθήσουν. Παρέχοντας διευκόλυνση στο παιδί και την απαραίτητη σταθερότητα και στα δυο πλαίσια (Χατζηχρήστου, 2015, σ. 297) Ωστόσο, είναι σημαντικό να επισημανθούν κάποια θέματα της γονικής εμπλοκής σε κάθε σχεδιασμό και υλοποίηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας, για την ακρίβεια ότι οι γονείς πολλές φορές επιθυμούν να συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία, δεν είναι βέβαιοι πώς να το πραγματοποιήσουν. Απ την άλλη οι εκπαιδευτικοί θέλουν να εντάξουν την οικογένεια στα σχολεία, αλλά χρειάζονται γνώση για να πραγματοποιήσουν αυτήν την συνεργασία (Γκιαούρη κ.α., 2019, σ. 25).

Ο θάνατος και απώλεια είναι ένα δύσκολο μέρος της ζωής που καλούμαστε να διαχειριστούμε. Με τη στήριξη του σχολείου και την αποτελεσματική επικοινωνία και ένταξη της οικογένειας, μπορεί να υπάρξει ένα καλά διαμορφωμένο σχολείο ευαισθητοποιημένο στο τραύμα. Προσφέροντας στους μαθητές την ανθεκτικότητα για να αντιμετωπίσουν οποιαδήποτε αντιξοότητα.

2.5 Συνεργασία με τον/την σχολικό ψυχολόγο

Με βάση το είδος της κρίσης που αντιμετωπίζει η σχολική κοινότητα, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να ηγηθεί της συνάντησης ενώ ο/η σχολικός ψυχολόγος μπορεί να λειτουργήσει ως βοηθητικό πρόσωπο. Στη περίπτωση που το διδακτικό προσωπικό αντιμετωπίζει έντονες δυσκολίες κατά την υποστήριξη του παιδιού ο σχολικός ψυχολόγος θα παρέμβει πιο ενεργά. Η συνεργασία με τον σχολικό ψυχολόγο είναι ουσιώδης και για τον εκπαιδευτικό και για τους μαθητές (Χατζηχρήστου, 2011, σσ. 347-348)

Για την ακρίβεια, οι σχολικοί ψυχολόγοι διαθέτοντας ένα εξειδικευμένο σύνολο δεξιοτήτων και γνώσεων έχουν την δυνατότητα να εκπαιδεύσουν και να καθοδηγήσουν το σχολικό προσωπικό, τις οικογένειες και άλλους επαγγελματίες που εμπλέκονται στην εκπαιδευτική διαδικασία για θέματα σχετικά με το τραύμα και τη ψυχική υγείας των μαθητών, ώστε να πραγματοποιηθεί αποτελεσματική ένταξη στη τάξη (Ormiston et al., 2020). Επιπλέον, μέσω της εφαρμογής παρεμβάσεων συμβάλλουν στην αντιμετώπιση του τραύματος στο πλαίσιο του σχολείου, αλλά και με διαγνωστικά συστήματα εντοπίζουν τους μαθητές που μπορεί να έχουν επηρεαστεί από το τραύμα ή κινδυνεύουν να επηρεαστούν (Ormiston et al., 2020) . Η αποτελεσματικότητα αυτών των παρεμβάσεων έχουν αποδειχθεί σε έρευνες που καταγράφουν τη μείωση των συμπτωμάτων του τραυματικού στρες, της κατάθλιψης και την αύξηση της χρήσης δεξιοτήτων αντιμετώπισης. (Ormiston et al.,2020).

Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι έχει πραγματοποιηθεί εξέλιξη στο χώρο της ψυχολογίας τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, η προσφορά σχολικών ψυχολόγων στα δημόσια σχολεία είναι ακόμα μειωμένη. Αν και διάφοροι άλλοι ειδικευμένοι φορείς έχουν αναλάβει να στηρίζουν τα σχολεία μετά από ένα μεγάλο γεγονός κρίσης. Είναι απαραίτητο να υπάρξουν δράσεις και επιμορφώσεις, για να εφοπλιστούν οι εκπαιδευτικοί με τη κατάλληλη στήριξη, τις γνώσεις που χρειάζονται και τεχνικές προκειμένου να υποστηρίξουν με τον καλύτερο τρόπο τα παιδιά (Χατζηχρήστου, 2011, σσ. 329-331).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

3.1 Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα

Όπως προέκυψε από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση ο αριθμός από τις μελέτες που έχουν εξετάσει τις εμπειρίες και δεξιότητες των εκπαιδευτικών σχετικά με την αντιμετώπιση του τραύματος/παιδικού πένθους στην τάξη είναι μικρός (Thomas,2019). Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της Kassandra Reker, 2016, δίνει έμφαση για επιπλέον έρευνα στις ανάγκες των μαθητών σε διάφορους τομείς της ζωής τους (όπως ακαδημαϊκά, συναισθηματικά και συμπεριφοριστικά), προκειμένου να αναπτύξουν οι εκπαιδευτικοί αποτελεσματικές στρατηγικές υποστήριξης και παρέμβασης (Γκιαούρη κ.α., 2019, σ. 29)

Με βάση τα παραπάνω, η παρούσα ποιοτική έρευνα εξετάζει το σχετικό θέμα, με σκοπό να διερευνήσει τις απόψεις και τις δεξιότητες των εκπαιδευτικών της προσχολικής ηλικίας στην Ελλάδα, σχετικά με τον εντοπισμό και την υποστήριξη των παιδιών που έχουν βιώσει την απώλεια ενός αγαπημένου προσώπου. Πιο συγκεκριμένα τα ερευνητικά ερωτήματα έχουν την παρακάτω μορφή:

- Ποιές είναι οι αντιλήψεις και εμπειρίες των εκπαιδευτικών για α) το τι είναι τραυματική εμπειρία στη προσχολική ηλικία και επιπτώσεις της ακαδημαϊκά και συμπεριφοριστικά β) την ετοιμότητα τους στην υποστήριξη μαθητών/τριων που βίωσαν τον θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου γ) τη διαφορά στις επιπτώσεις ενός αναμενόμενου και ενός απροσδόκητου θανάτου στο παιδί δ) τον ρόλο τους στην υποστήριξη των μαθητών/τριων που πενθούν ε) Την επίδραση που έχει το τραύμα στην προσωπική και επαγγελματική ζωή των νηπιαγωγών στ) Τις προκλήσεις στη συνεργασία τους με την οικογένεια κατά την υποστήριξη του παιδιών αυτών. η) την ύπαρξη ή απουσία σχολικού ψυχολόγου ζ) τον ρόλο της σχολικής ηγεσίας και των συναδέλφων.

3.2 Συμμετέχουσες

Στη παρούσα έρευνα συμμετείχαν έξι άτομα, εκ των οποίων ήταν όλες γυναίκες νηπιαγωγοί που εργάζονταν στην Ελλάδα. Το προφίλ των συμμετεχουσών περιελάμβανε άτομα με διαφορετική προϋπηρεσία, όπου κάποιες είχαν μεγάλη εμπειρία στον τομέα της εκπαίδευσης, ενώ άλλες ήταν σχετικά νέες στο επάγγελμα. Έτσι, κάποιες συμμετέχουσες ήρθαν αντιμέτωπες με παιδιά που βίωσαν την απώλεια ενώ άλλες είχαν περισσότερο θεωρητικό πλαίσιο σχετικά με το θέμα. Επιπλέον, η μια νηπιαγωγός εργαζόταν σε ιδιωτικό με την ύπαρξη σχολικού ψυχολόγου και οι υπόλοιπες σε δημόσιο χωρίς σχολικό ψυχολόγο μόνο με μια εξαίρεση από αυτές που υπήρχε η συνεργασία με ειδικό.

Ενώ, οι ηλικίες ήταν από τις πέντε εκπαιδευτικούς άνω των σαράντα με πολλά χρόνια εμπειρίας που είχαν βιώσει περιστατικό με παιδί που πενθεί, με μια εξαίρεση που δεν έχει αντιμετωπίσει. και η έκτη νηπιαγωγός ήταν τριάντα με μικρή εμπειρία χωρίς να έχει έρθει επαφή με μια τέτοια κρίση. Επίσης για τον τόπο διαμονής οι τρεις στις έξι ήταν από μεγάλα αστικά κέντρα (Θεσσαλονίκη) καθώς οι άλλες τρεις σε διαφορετικές επαρχιακές πόλεις (Έδεσσα, Σταυρό και Λέσβο).

Για την επιλογή των συμμετεχόντων χρησιμοποίησα τη μέθοδο της χιονοστιβάδας . Ξεκινώντας από μια μικρή ομάδα νηπιαγωγών όπου είχα προσωπική επαφή τους ζήτησα να μου προτείνουν άλλους συναδέλφους που θα μπορούσαν ή ενδιαφέρονται να συμμετάσχουν στη μελέτη. Έπειτα, επικοινωνήσα με τους προτεινόμενους συμμετέχοντες για να τους εξηγήσω τους στόχους και τη διαδικασία της έρευνας και να τους ζητήσω τη συναίνεση τους για τη συμμετοχή τους. Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων επιδίωξα να διατηρήσω την ανωνυμία και την εμπιστευτικότητα των συμμετεχόντων, καθώς είχε εξαιρετική σημασία να νιώθουν άνετα να μιλήσουν ανοικτά και ειλικρινά για τις απόψεις και τις εμπειρίες τους. Επιπλέον, εξήγησα ότι οι συνεντεύξεις θα ηχογραφούνταν για λόγους ακρίβειας και ανάλυσης διαβεβαιώνοντας την απόλυτη ανωνυμία.

Πίνακας Α: Δημογραφικά Στοιχεία των Συμμετεχουσών Νηπιαγωγών

Εκπαιδευτικός	Φύλο	Ηλικία	Χρόνια εμπειρίας στην εκπαίδευση	Τοποθεσία εργασίας (Αστικά κέντρα/Επαρχία)	Συνεργασία με σχολικό ψυχολόγο (Ναι/Όχι)
1	Θ	44	20	Αστικό κέντρο	Ναι
2	Θ	55	25	Αστικό κέντρο	Όχι
3	Θ	35	5	Επαρχία	Όχι
4	Θ	40	26	Επαρχία	Ναι
5	Θ	60	39	Αστικό κέντρο	Όχι
6	Θ	49	16	Επαρχία	Όχι

3.3 Σχεδιασμός έρευνας

Επέλεξα την ποιοτική έρευνα, καθώς επιτρέπει να εξηγήσουμε τα κοινωνικά φαινόμενα και τη συμπεριφορά των ατόμων, ερευνώντας σημεία όπως οι πεποιθήσεις και πράξεις των ανθρώπων ώστε να καταλάβουμε γιατί συμβαίνουν αυτά τα κοινωνικά φαινόμενα και πως επηρεάζονται από διάφορους παράγοντες (Πιλόγκου, 2008, σ. 178). Έτσι, στη συγκεκριμένη έρευνα εξετάζονται με αυτόν τον τύπο έρευνας οι πεποιθήσεις, οι πρακτικές και οι τρόποι με τους οποίους αντιμετωπίζουν οι νηπιαγωγοί τα παιδιά που βίωσαν τον θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου.

Σχετικά με τη μέθοδο συλλογής αυτών των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε η συνέντευξη, όπου μέσα από τα λόγια των συμμετεχόντων να συλλεχθούν πληροφορίες για τις εμπειρίες και αντιδράσεις τους (Λιάργκοβας κ.α., 2023, σ. 182) . Πιο συγκεκριμένα έγινε η χρήση ημιδομημένων συνεντεύξεων, ώστε να είναι δυνατή η προσαρμογή των προετοιμασμένων ερωτήσεων στις ανάγκες και

στα βιώματα κάθε εκπαιδευτικού αλλά ταυτόχρονα να αναδειχθούν με μεγαλύτερη λεπτομέρεια οι σκέψεις τους (Ισαρη & Πουρκός, 2015, σ. 97).

Επιπλέον, οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν τηλεφωνικά με τον χρόνο να κυμαίνεται από δέκα λεπτά έως είκοσι τον μεγαλύτερο σε διάρκεια. Οι οποίες απομαγνητοφωνήθηκαν μέσω της εφαρμογής «Έγγραφή φωνής» των windows και στη συνέχεια η μετεγγραφή σε διαδικτυακή μορφή word. Οι ερωτήσεις της ήταν ανοιχτού τύπου χωρίς να περιορίζουν το ερωτούμενο άτομο να αναπτύξει την απάντησή του. Οι οποίες διαμορφώθηκαν ως εξής:

Οδηγός Συνέντευξης

Δημογραφικά στοιχεία

-Ποια είναι η ηλικία σας;

-Πόσα χρόνια εργάζεστε ως νηπιαγωγός;

-Σε ποια περιοχή εργάζεστε;

-Έχετε πρόσβαση σε σχολικό ψυχολόγο στη σχολική σας μονάδα;

1^{ος} Άξονας: Οι απόψεις των νηπιαγωγών σχετικά με την υποστήριξη των παιδιών που πενθούν

1. Αν είναι να ορίσετε μια τραυματική εμπειρία ποια θα ήταν αυτή (ένα παράδειγμα);
2. Πώς πιστεύετε ότι επηρεάζει μια τραυματική εμπειρία τη σχολική επίδοση του παιδιού και τη συμπεριφορά του στη τάξη;
3. Πόσο έτοιμη/-ος θεωρείτε πως είστε για να αντιμετωπίσετε ένα παιδί που βίωσε το τραύμα του θανάτου ενός αγαπημένου προσώπου στο νηπιαγωγείο;
4. Με βάση την εμπειρία σας έχετε δει διαφορά στη συμπεριφορά και επίδοση των παιδιών που έχουν βιώσει έναν αναμενόμενο θάνατο (από μια χρόνια ασθένεια) σε σχέση με το παιδί που αντιμετώπισε έναν απροσδόκητο θάνατο ενός οικογενειακού προσώπου;

2^{ος} Άξονας: Πρακτικές και στρατηγικές των εκπαιδευτικών για την υποστήριξη των παιδιών που πενθούν

5. Μπορείτε να μοιραστείτε συγκεκριμένα παραδείγματα για το πώς υποστηρίζατε το παιδί που βίωσε αυτή τη τραυματική εμπειρία;

3^{ος} Άξονας: Παράγοντες που επηρεάζουν την υποστήριξη των εκπαιδευτικών σε παιδιά που πενθούν

6. Με σχολικό ψυχολόγο στο σχολικό περιβάλλον: Πώς ο σχολικός ψυχολόγος επηρέασε την μέθοδο σας για την υποστήριξη του παιδιού που πενθεί;
Χωρίς σχολικό ψυχολόγο στο σχολικό περιβάλλον: Πώς διαχειρίζεστε το πένθος ενός παιδιού χωρίς την υποστήριξη σχολικού ψυχολόγου;
7. Ποιες προκλήσεις έχετε αντιμετωπίσει στη συνεργασία με τον γονέα για την παροχή ολιστικής υποστήριξης στο παιδί που πενθεί;
8. Πώς η υποστήριξη σε ένα παιδί με τραυματική εμπειρία σας επηρέασε προσωπικά και επαγγελματικά;
9. Ποιόν ρόλο παίζουν οι συνάδελφοι και η ηγεσία για να συμβάλουν στην υποστήριξη άμα υπάρξει κάποιο τραύμα;

3.4 Διαδικασία ανάλυσης δεδομένων

Η μέθοδος ανάλυσης που εφαρμόστηκε στη παρούσα έρευνα είναι η θεματική ανάλυση όπως περιγράφεται από τους Braun & Clarke (2006). Η συγκεκριμένη μέθοδος δίνει έμφαση στην εύρεση και ερμηνεία των θεμάτων που υπάρχουν στα δεδομένα της έρευνας. Η επιλογή της αποφασίστηκε για την διερεύνηση των ερωτημάτων της έρευνας, γιατί έχει τη δυνατότητα να αποκαλύψει μοτίβα και νοήματα που υπάρχουν στα δεδομένα και προσφέρει καλή οργάνωση και περιγραφή των πληροφοριών με λεπτομέρεια.

Η διαδικασία ανάλυσης έχει να κάνει με μια σειρά σταδίων που ακολουθούνται, αλλά δεν είναι απαραίτητο να τηρούνται με μια συγκεκριμένη σειρά. Ο/Η ερευνητής/τρια πολλές φορές μπορεί να γυρίσει σε προηγούμενα στάδια κατά τη διάρκεια της ανάλυσης (Ίσαρη & Πουρκός, 2015, σ. 117). Στη παρούσα μελέτη εφαρμόστηκαν τα εξής έξι στάδια που αναφέρουν οι Braun & Clarke (2006):

Στο πρώτο στάδιο, απέκτησα οικειότητα με το σύνολο των απομαγνητοφωνημένων συνεντεύξεων με διαρκής αναγνωστικές επαναλήψεις. Στο μέρος αυτό είχα αναπτύξει μια εικόνα για τα κεντρικά θέματα, τα οποία βασίστηκαν στα ερευνητικά ερωτήματα και τα δεδομένα από τις συνεντεύξεις.

Στο δεύτερο στάδιο, πραγματοποιήθηκε η δημιουργία των πρώτων κωδικών της ανάλυσης, σύμφωνα με τη μεθοδολογία Braun & Clarke. Οι κωδικοί

αποτελούν μια ταξινόμηση των δεδομένων σε κατηγορίες που έχουν σημασία για τη μελέτη και αντιπροσωπεύουν τα βασικά στοιχεία ή τα μη επεξεργασμένα δεδομένα. Δηλαδή, οι κωδικοί είναι οι ίδιες οι πληροφορίες που πραγματοποιήθηκαν υπογραμμίζοντας σημεία των κειμένων που αντιστοιχούσαν σε αυτούς. Συγκεκριμένα, προκύπτουν έξι κωδικοί περίπου ανά οργανωτική ενότητα, κατά τον τρόπο αυτόν οι κωδικοί προσφέρουν μια δομή για την κατανόηση των δεδομένων.

Στο τρίτο στάδιο, αφού το περιεχόμενο των δεδομένων είχε κωδικοποιηθεί και ταξινομηθεί άρχισε η διαδικασία της σχεδίασης των κωδικών σε θεματικές ενότητες και η σύγκριση των κειμένων με αυτά, η συμπύκνωση αυτή των κωδικών να προσφέρει μεγαλύτερη κατανόηση των δεδομένων (Langdridge, 2004, Braun & Clarke, 2006). Σε αυτό το στάδιο ορισμένοι κωδικοί αναδείχθηκαν ως κύρια θέματα που σχετίζονται με την έρευνα (π.χ. Έκφραση αμφιβολιών για υποστήριξη), ενώ άλλοι κωδικοί αφαιρέθηκαν λόγω έλλειψης σχέσης με τα ερευνητικά ερωτήματα (π.χ. ετοιμασία για τα γενέθλια του παιδιού). Η κατασκευή των δεδομένων βασίστηκε στους στόχους της έρευνας.

Στο τέταρτο στάδιο, ολοκληρώθηκε ένας διπλός έλεγχος της ομάδας θεμάτων (Braun & Clarke, 2006). Αρχικά εξετάστηκε αν οι κωδικοί που αντιστοιχούν σε κάθε ομάδα δημιουργούν ένα μοτίβο με συνοχή, δηλαδή αν εφαρμόζονται λογικά με το θέμα που αντιπροσωπεύουν. Στη συνέχεια διαβάστηκαν ξανά όλα τα δεδομένα για να εξακριβωθεί η εγκυρότητα του κάθε θέματος εξετάζοντας το πλαίσιο του συνόλου των πληροφοριών. Στο αυτό το δεύτερο επίπεδο περιείχε επίσης την πιθανή επανακωδικοποίηση δεδομένων που δεν είχαν συμπληρωθεί προηγουμένως. Η επανακωδικοποίηση διακόπηκε όταν οι βελτιώσεις δεν είχαν κάποιο πλεονέκτημα στην ανάλυση.

Στο πέμπτο στάδιο, πραγματοποιήθηκε η ονομασία των θεμάτων με τρόπο που να είναι κατανοητή στους αναγνώστες για το περιεχόμενο του κάθε θέματος (Braun & Clarke, 2006).

Στο έκτο και τελευταίο στάδιο, έγινε η επιλογή των αποσπασμάτων που εκπροσωπούν καλύτερα το θέμα τα οποία καταγράφηκαν στο κεφάλαιο της ανάλυσης των αποτελεσμάτων που ακολουθεί (Braun & Clarke, 2006 · Willing, 2008)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

4.1 Αποτελέσματα

Η παρακάτω ανάλυση σχηματίζεται σε τρεις άξονες που είναι θεματικές που αναδείχθηκαν από τη προϋπάρχουσα θεωρία και από τον διάλογο και τη συζήτηση με τους συμμετέχοντες της έρευνας. Αυτές είναι: 1) Οι απόψεις των νηπιαγωγών σχετικά με την υποστήριξη των παιδιών που πενθούν 2) Πρακτικές και στρατηγικές των εκπαιδευτικών για την υποστήριξη των παιδιών που πενθούν 3) Παράγοντες που επηρεάζουν την υποστήριξη των εκπαιδευτικών σε παιδιά που πενθούν (Προσωπικές εμπειρίες, επαγγελματική ανάπτυξη, σχολικές πολιτικές). Μέσα σε αυτές τις κατηγορίες είναι τα σημαντικά θέματα που αποτελούν τα κύρια ευρήματα της έρευνας.

4.1.1 Οι απόψεις των νηπιαγωγών σχετικά με την υποστήριξη των παιδιών που πενθούν

Τα θέματα του πρώτου άξονα αφορούν τέσσερις τομείς των απόψεων των εκπαιδευτικών. Πιο ειδικά, τι πιστεύουν οι εκπαιδευτικοί για το τι είναι τραύμα και τις επιδράσεις που έχει στη συμπεριφορά και επίδοση του παιδιού. Άμα υπάρχει διαφορά σε αυτές ανάλογά με το είδος του θανάτου. Αλλά και το πόσο έτοιμοι νιώθουν ότι είναι για να αντιμετωπίσουν το τραύμα του θανάτου ενός αγαπημένου προσώπου, που βίωσε ένα παιδί.

Αποσπάσματα: Σ: *«Αν είναι να ορίσετε μια τραυματική εμπειρία ποια θα ήταν αυτή;»*

«ΕΙ: εντάζει τραυματική εμπειρία όπως και να έχει είναι η απώλεια η απώλεια όποια και να είναι όποιας μορφής απώλειας και να είναι είτε είναι η απώλεια ενός παιδιού που πρέπει να διαχειριστούμε εμείς σαν παιδαγωγοί... η

απώλεια γενικά θεωρώ ότι είναι η χειρότερη τραυματική εμπειρία που μπορεί να έχει ένα άνθρωπος στη ζωή μας μιλάμε δηλαδή για τον θάνατο έτσι είτε δικού μας ανθρώπους ακόμα και για τα μικρά παιδιά δε σας κρύβω ακόμα και για ένα κατοικίδιο πόσο μάλλον για μεγάλους ανθρώπους με μικρά παιδιά που χάνουν δικούς τους ανθρώπους μέσα από την οικογένεια οπότε θεωρώ ότι η απώλεια είναι το πιο δύσκολο»

«E2: Α γενικά – ε::: τα παιδιά για τα παιδιά είναι το διαζύγιο των γονιών και ο θάνατος φυσικά του γονιού αλλά επειδή τον θάνατο δεν μπορούν να τον κατανοήσουν τόσο τόσο έτσι:: πολύ πιστεύω ότι το διαζύγιο είναι πιο::: πιο έντονο στα παιδιά (0.3) και ο θάνατος γονιού αλλά δεν είναι κάτι συνηθισμένο ο θάνατος είναι πιο συνηθισμένο το να παίρνουν διαζύγιο.»

Σ: Δε το έχετε συναντήσει πολλές φορές δηλαδή;

«E2: Το διαζύγιο των γονιών βέβαια κάθε χρόνο και αυξάνονται (0.4) γίνεται εμφανής»

«E3: ε:: για ένα παιδί ένα διαζύγιο ίσως.»

«E4: εμ:: μια τραυματική εμπειρία ε:: όσα χρόνια δουλεύω είναι τα παιδιά χωρισμένο γονιών (0.3) ε:: δηλαδή πίσω από αυτά που βλέπω ε:: ρωτώντας μαθαίνω και βλέπω ότι είναι οι γονείς ας πούμε ότι η οικογενειακή κατάσταση δεν είναι σταθερή»

«E5: ένα είναι η απώλεια εντάξει τώρα εκτός από την απώλεια ένας τραυματισμός σε νοσοκομείο κάποιος γονιός η από το οικογενειακό περιβάλλον αυτά (0.3) ένα διαζύγιο»

«E6: μι:: ένα ατύχημα με σοβαρό τραυματισμό πιθανόν μια απώλεια (.) νομίζω αυτά»

Πίνακας 1: Απόψεις των Νηπιαγωγών σχετικά με το τι είναι τραύμα

Αποσπάσματα	Κωδικοί
-------------	---------

E1	Απώλεια ως η χειρότερη τραυματική εμπειρία Σε όποια μορφή
E2	Το διαζύγιο είναι πιο έντονο τραύμα Ο θάνατος είναι αλλά δεν τον κατανοούν Διαζύγιο πιο συνηθισμένο σε σχέση με τον θάνατο
E3	Τραύμα για ένα παιδί είναι το διαζύγιο
E4	Χωρισμένοι γονείς Η Μη σταθερή οικογενειακή κατάσταση
E5	Η απώλεια Ο τραυματισμός ενός γονιού Το διαζύγιο
E6	Ένα σοβαρό ατύχημα Η απώλεια

Αποσπάσματα: Σ: «Πώς πιστεύετε ότι επηρεάζει μια τραυματική εμπειρία τη σχολική επίδοση του παιδιού και τη συμπεριφορά του στη τάξη;»

«E1: μετά από μια τραυματική εμπειρία εμ.: κοίταξε μετά από μια τραυματική εμπειρία.: να τα βάλουμε λίγο σε μια σειρά λίγα λόγια λιγότερες λιγότερη ομιλία δηλαδή δεν είναι τόσο εκφραστικά τα παιδιά αυτά μεγαλύτερη απομόνωση απομονώνονται περισσότερο έτσι πως μου έρχονται τώρα στο μυαλό μου διάφορες εικόνες το πρόσωπο όντως φαίνεται ότι πιο- ότι σκέφτεται περισσότερο αυτό το παιδί ωριμάζει θα έλεγα κατά κάποιον τρόπο σε εισαγωγικά κάνει δηλαδή ένα άλμα στην ωριμότητα αυτό νομίζω εγώ γιατί η ξαφνική απώλεια ξαφνικά ενώ τον ενδιέφεραν άλλα μικροπράγματα ξαφνικά τα προσπερνάει εμένα μου δίνει αυτή την εντύπωση μπορεί να κάνω και λάθος τα προσπερνάει όλα αυτά και προχωράει σε πιο ώριμες σκέψεις ... αρχίζουν άλλες σκέψεις στο μυαλουδάκι εμ.: τώρα δε μου έρχεται κάτι άλλο για συμπεριφορές αν μου επιτρέπεις ναι επειδή μίλησα για τη σχολική επίδοση εντάξει αφαιρούνται περισσότερο κάποια παιδιά θεωρώ εγώ δηλαδή ακόμα και όταν

είναι να πας να πλυθείς να πλύνεις τα χεράκια σου ε:: το μυαλό λίγο αργεί να ξεκινήσει όλη αυτή τη διαδικασία δεν υπάρχει εγρήγορση του μυαλού τώρα βέβαια παίζει ρόλο πόσο είναι ο χαρακτήρας ενός παιδιού η δύναμη ψυχής που μπορεί να χει ένα παιδί γιατί υπάρχουν και περιπτώσεις παιδιού που μπορεί σαν άμυνα να μη βγάλουν αντίδραση σε όλο να παραμείνουν έτσι αυτό αλλά κάποιες στιγμές ξεσπούν»

«E2: ε:: για τον θάνατο ε:: δυο φορές που είχα τέτοια περίπτωση ε::: έβλεπα την απομόνωση του παιδιού την εσωτερική απομόνωση του παιδιού από την ομάδα από την=ε:: από τις δραστηριότητες και:: η μια περίπτωση εμ:: ήτανε και πολύ δύσκολη καθότανε έξω στην αυλή και έπαιρνε το χρώμα και το πετούσε πάνω του (.) κάτι που το έκανε και στη θάλασσα από ότι μου είχε πει:: η μαμά (.) και:: ο ψυχολόγος – και κάτι που είχα διαβάσει και εγώ ο ψυχολόγος του παιδιού είχε πει ότι ήταν ένας τρόπος να βγάλει το::: τη πίεση που ένιωθε το παιδί το άγχος την ανασφάλεια αυτού- που δε καταλάβαινε του τι γινόταν (0.4) θάνατο»

«E3: ίσως να::: να του αποσπούσε την προσοχή:: γιατί θα σκεφτόταν αυτό::: ίσως να έβγαζε κάποια επιθετική συμπεριφορά σε:: συμμαθητές του»

«E4: ε στο νηπιαγωγείο τη σχολική επίδοση δε μπορώ να πω ότι την επηρεάζει (.) ε εκτός κι αν στο οικογενειακό τους περιβάλλον δεν ασχολούνται καθόλου ε αν ασχολούνται – νομίζω ψυχολογικά σε επηρεάζει πιο πολύ όχι τόσο στη σχολική του επίδοση τουλάχιστον στο νηπιαγωγείο»

Σ: «έχετε δει εσείς κάποια συμπεριφορά με βάση την εμπειρία σας;»

«E4: ναι ναι ναι είναι συνήθως ε:: φτάνει στα όρια και την εκπαιδευτικό και τους μαθητές τους συμμαθητές του φτάνει στα όρια δεν είναι πάντα επιθετικοί αλλά είναι συμπεριφορές ακραία- συμπεριφορές που οδηγούν στα άκρα ας πούμε αλλά δεν είχα επιθετικές συμπεριφορές απλώς δεν υπακούν στους κανόνες πειράζουν τους συμμαθητές τους τους ενοχλούνε αλλά 'όχι επιθετικά όμως δεν είχα τέτοιες συμπεριφορές ποτέ τόσα χρόνια»

E5 :« Απομόνωση σε περίπτωση της απώλειας κυρίως και από εκεί και πέρα μια πιο επιθετική συμπεριφορά αποτραβιέται κανείς από την ομάδα δε παίζει αυτά»

E6: «Τώρα ως προς το νηπιαγωγείο νομίζω είναι λίγο πιο ελαφριά η επίπτωση ίσως αλλά πιστεύω πως πιθανόν να αποσπάται η προσοχή του από:

δηλαδή δε του επιτρέπει να συγκεντρώνεται πιθανόν να έχει – λόγω τους ότι θεωρεί άδικο αυτό που συνέβη είτε πρόκειται για προσωπικό τραυματισμό είτε για ασθένεια είτε για θάνατο em: μπορεί να έχει μια αρνητική συμπεριφορά απέναντι στους άλλους να γίνει πιο επιθετικό να μην είναι τόσο ειλικρινές φιλικό να μην μπορεί να μοιραστεί εύκολα όποιο συναίσθημα τον έχει καταβάλει μετά από αυτήν την εμπειρία, αυτά»

Πίνακας 2: Απόψεις των Νηπιαγωγών σχετικά με την υποστήριξη των παιδιών που πενθούν

Αποσπάσματα	Κωδικοί
E1	Επίδραση στην ομιλία τους Απομόνωση Ωριμότητα Αφαιρετικότητα
E2	Απομόνωση από την ομάδα Εσωτερική απομόνωση Αντιμετώπιση άγχους μέσα από παιχνίδι
E3	Απόσπαση προσοχής Επιθετική συμπεριφορά
E4	Ακραίες συμπεριφορές Μη επιθετικές Ανυπακοή και ανασφάλεια
E5	Απομόνωση Επιθετικότητα
E6	Έχει ελαφριές επιπτώσεις Απόσπαση προσοχής Επιθετικότητα Αρνητική Συμπεριφορά

Αποσπάσματα: Σ: «Με βάση την εμπειρία σας έχετε δει διαφορά στη συμπεριφορά και επίδοση των παιδιών που έχουν βιώσει έναν αναμενόμενο θάνατο σε σχέση με το παιδί που αντιμετώπισε έναν απροσδόκητο θάνατο ενός οικογενειακού προσώπου;»

E1: «Ναι η άποψή μου σχετικά με αυτό είναι κοιτάξε ότι όταν στη ζωή θεωρώ εγώ ότι όταν έχεις χρόνο να προετοιμαστείς για κάτι δεν σημαίνει ότι ο πόνος είναι λιγότερος αλλά κατά κάποιο τρόπο εμείς οι άνθρωποι από μικροί μέχρι και πολύ μεγάλοι ανακτούμε κάποιες δυνάμεις και αντιμετωπίζουμε έναν χαμό λίγο πιο όχι πιο καλά ποτέ ένας χαμός δεν μπορεί να γίνει πιο καλά Τέλος πάντων λίγο πιο ανώδυνα σε σύγκριση με τον ξαφνικό. το ξαφνικό θεωρώ ότι πονάει βεβαία το ξαφνικό η σφαλιάρα η ξαφνική δεν προλαβαίνεις να συνειδητοποιήσεις τι έχει γίνει μπορείς να θέλεις περισσότερο χρόνο να το συνειδητοποιήσεις σε σύγκριση με το ότι εντάξει αυτό ήταν να γίνει αναμενόμενο να γίνει το περιμένω το δουλεύω το συζητάω με ανθρώπους μου λένε όσα πρέπει να μου πουν για να με παρηγορήσουν πριν συμβεί. Το ξαφνικό σε ξαφνιάζει σε αφοπλίζει δεν μπορείς να το εξηγήσεις αλλά μετά από λίγο καιρό αρχίζει το γιατί σε τρώει δηλαδή σε τρώει όλο αυτό και ίσως είναι πιο δυνατό μετά το συναίσθημα τι μπορούσα να το κάνω γιατί να το έκανε αυτό γιατί πήγε εκεί ή θα μπορούσε να μην πάει θα μπορούσε να μη γίνει έτσι λέω τώρα. Ή τι είπα τελευταία φορά ας πούμε λέω.»

E2: «Α όχι (.) με τους παππούδες στεναχωριούνται από ότι βλέπω στην αρχή (.) αλλά το περνάνε κάπως πιο εύκολα με τον παπού(0.2) ή την γιαγιά αλλά δεν δεν έχω διαπιστώσει – δεν δεν έχω εμπειρία δηλαδή πάνω σε αυτό (0.2) γιατί δε λένε και οι γονείς ε:: αν έχουν ένα άτομο που τόσο καιρό ήταν άρρωστο(.) νοσούσε:: μαθαίνουμε αλλού τον θάνατο»

E3: «Σίγουρα σίγουρα θα.: θα βλέπαμε για αυτό και πρέπει να υπάρχει απευθείας ενημέρωση για να ξέρουμε πώς να το χειριστούμε και (.) οτιδήποτε δούμε στο παιδί να ξέρουμε από πού πηγάζει»

E4: «νομίζω είναι ο αιφνίδιος θάνατος και για όλους είναι ο αιφνίδιος θάνατος νομίζω για μικρούς και μεγάλους (.) γιατί στην άλλη τη κατάσταση το βλέπεις πως προχωράει μπορείς να το αντιμετωπίσεις να μιλήσεις να αποχαιρετίσεις

ένας αιφνίδιος θάνατος είναι πιο δύσκολος για όλους και για μικρούς και για μεγάλους»

E5: «ε τώρα κοίτα σε εμάς είναι συνήθως μικρά συνήθως ο θάνατος που αντιμετωπίζουν τα παιδιά είναι απροσδόκητος ακόμα και ασθένεια να υπάρχει της μητέρας ή του πατέρα ή του παππού επειδή δε το αντιλαμβάνονται δε το κοινοποιούμε και εμείς εύκολα οι ενήλικες οπότε είναι πάντα ξαφνικό για ένα παιδί (.) ίσως γονείς το καλύπτουν δηλαδή μου έτυχε περίπτωση μαμά που πέθανε γιαγιά του παιδιού και δε το έλεγε με τίποτα στα παιδιά δεν ένιωθε την δύναμη να το πει»

E6: «Τώρα σε αυτή την ηλικία δεν μου έχει τύχει δηλαδή πιο πολύ από φίλους ε (0.3) από το περιβάλλον που ξέρω σε αντίστοιχες περιπτώσεις θεωρώ ότι ακριβώς το ίδιο την ίδια αντίδραση την ίδια επίπτωση πιθανόν να έχει και το απροσδόκητο γεγονός και τα αναμενόμενο»

Πίνακας 3: Απόψεις των Νηπιαγωγών σχετικά με την υποστήριξη των παιδιών ανάλογα με το είδος θανάτου

Αποσπάσματα	Κωδικοί
E1	Η προετοιμασία του αναμενόμενου βοηθάει στην αντιμετώπιση Ο ξαφνικός θάνατος πονάει περισσότερο
E2	Θάνατος παππούδων Δυσκολία επικοινωνίας από γονείς
E3	Υπάρξει διαφορές στην επίδραση Αναγκαιότητα ενημέρωσης
E4	Ο Αιφνίδιος θάνατος έχει μεγαλύτερη επίδραση
E5	Απροσδόκητος πιο σύνθητες Κάλυψη από ενήλικες

Ε6	Παρόμοιες επιπτώσεις
----	----------------------

Αποσπάσματα: Σ: *«Πόσο έτοιμη/-ος θεωρείτε πως είστε για να αντιμετωπίσετε ένα παιδί που βίωσε το τραύμα του θανάτου ενός αγαπημένου προσώπου στο νηπιαγωγείο;»*

E1: *«όχι(.) όχι όχι όχι όχι και αν πει κάποιος ότι είναι έτοιμος θεωρώ ότι κάνει λάθος κάθε περίπτωση είναι διαφορετική θεωρώ ότι το έργο μιας παιδαγωγού είναι πάρα πολύ δύσκολο δεν υπάρχει ξέρω και δουλεύω είναι τι σου δίνει το παιδί και πως μπορείς να το ακούσεις και να το κατανοήσεις και νομίζω ότι χρειάζεται βοήθεια στη κάθε περίπτωση μακάρι να μην υπάρχουν τέτοιες περιπτώσεις και να μη βρεθεί στον δρόμο καμιάς νηπιαγωγού αλλά είναι απαραίτητο να::: συμβουλευτεί ειδικούς πρώτα η παιδαγωγός δε το συζητώ πρώτα η οικογένεια έπειτα η νηπιαγωγός και μετά έρχεσαι στο παιδί εγώ δηλαδή και επειδή μου έχει συμβεί ζήτησα βοήθεια για να μπορέσω να αντιμετωπίσω ακόμη ρώτησα τις πιο απλές προτάσεις που μπορώ να πω να τονίσω και αυτό τι μου επιτρέπεται να πω ποτέ δε ξέρεις πάντοτε τι πρέπει να πεις σε ένα παιδί γιατί και το παραμικρό που θα πεις το επηρεάζεις επομένως είναι καλό πρώτα να ρωτήσεις εσύ τις απορίες σου πως μπορείς να το διαχειριστής και μετά να έρθεις στο παιδί να το βοηθήσεις»*

E2: *«Έτοιμοι δεν είμαστε ποτέ (.) είναι ανάλογα και πως θα:: αντιδράσει το παιδί (.) αλλά σίγουρα όταν ο γονιός μας λέει:: ότι συμβαίνει κάτι τέτοιο ε::: το:: πάντα το προσέχω προσέχω τις αντιδράσεις του τις συμπεριφορές του ε::: κάνουμε και κάποιες δραστηριότητες εδώ υπάρχουν κάποια παραμύθια, δε θυμάμαι τώρα πιο ακριβώς 'hh ε:: για την απώλεια είχαμε πει για το διαζύγιο εμ::: έτσι του γίνεται πιο οικείο το μεταφέρει το παιδί και πιο άνετα μέσα στο τμήμα όταν μιλάμε και με τα άλλα τα παιδιά:: για::: πράγματα που συμβαίνουν στο ίδιο (.) καταλαβαίνουν ότι συμβαίνουν και αλλού ότι συμβαίνουν και σε άλλα παιδιά (.) και νιώθει πιο άνετα πιο οικία»*

E3: «ε::: με σεμινάρια εγώ παρακολουθώ σεμινάρια για διάφορες κρίσεις όπως το λένε όπου η μια κρίση είναι το διαζύγιο μια κρίση είναι ο θάνατος ενός συγγενικού προσώπου σίγουρα λέμε τους γονείς να μας ενημερώνουνε για οποιαδήποτε έτσι αλλαγή και με συνεχή ενημέρωση και επιμόρφωση (0.2) ίσως να ρωτήσουμε και κάποιον παιδοψυχολόγο που παρακολουθεί το παιδί»

E6: «(0.5) παλαιότερα θεωρούσα ότι είμαι πολύ έτοιμη ε::: πάντα όμως ακόμα και όταν γίνεται μια τέτοια συζήτηση απλά χωρίς να υπάρχει κάποιος θάνατος εμ: νιώθω λίγο ανίσχυρη ας το πω έτσι στο να το διαχειριστώ σωστά»

Σ: «γιατί αυτό;»

E6: «γιατί φοβάμαι ότι θα πληγώσω με κάποιον τρόπο το παιδί που έχει τέτοιου είδους εμπειρία»

Πίνακας 4: Απόψεις των Νηπιαγωγών σχετικά με την ετοιμότητα αντιμετώπισης παιδιών που πενθούν

Αποσπάσματα	Κωδικοί
E1	Έλλειψη ετοιμότητας Απαραίτητη η βοήθεια ειδικών
E2	Έλλειψη ετοιμότητας Προσαρμογή δραστηριοτήτων
E3	Συνεχή επιμόρφωση Αναζήτηση βοήθειας ειδικών
E6	Έλλειψη ετοιμότητας Φόβος να πληγώσουν το παιδί

4.1.2 Πρακτικές και στρατηγικές των εκπαιδευτικών για την υποστήριξη των παιδιών που πενθούν

Στη δεύτερη θεματική κατηγορία εστιάζει στους τρόπους τους οποίους οι εκπαιδευτικοί υποστηρίζουν τα παιδιά που βιώνουν πένθος. Πιο συγκεκριμένα οι δυο άξονες αυτής της ενότητας αποτελούν τα παραδείγματα υποστήριξης των εκπαιδευτικών και ποια θεώρησαν ως αποτελεσματικές παρεμβάσεις για ένα παιδί που έζησε τον θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου.

Αποσπάσματα: Σ: *«Μπορείτε να μοιραστείτε συγκεκριμένα παραδείγματα για το πώς υποστηρίζατε το παιδί που βίωσε αυτή τη τραυματική εμπειρία;»*

E1: *«ε κοίταζε εγώ θεωρώ πάντοτε ότι δεν υπάρχουν συγκεκριμένοι τρόποι πάντοτε εγώ θεωρώ ότι για ένα παιδί που έχει απώλεια πρέπει να έχει ένα σταθερό σημείο αναφοράς δηλαδή να μην αλλάζει κάτι στη ζωή του ε:: και αυτό που πρέπει να κάνεις είναι να παραμείνεις ίδιος και να μείνεις εκεί σαν σταθερό σημείο αναφοράς είσαι η δασκάλα του είσαι εκεί συνεχίζει το χαμόγελο η αγκαλιά σου οι συζητήσεις οι δραστηριότητες τις ημέρας εμ:: όλα κυλούνε όπως κυλούσαν δεν αλλάζει κάτι άλλο για να έτσι το παιδί να πει τι γίνεται τώρα ένα χάος οπότε κρατάς ένα σταθερό σημείο αναφοράς και στη συνέχεια μετά από συζήτηση που είχα με τη ψυχολόγο και θυμάμαι αυτό μου το είχε συμβουλέψει ότι όταν είσαι μες στην τάξη θα το συζητήσεις μαζί με τα παιδιά θα είσαι ανοιχτός σε αυτό που έχει συμβεί στην απώλεια αυτού του παιδιού δεν θα κρυφτείτε ε::: θα κάνεις μια συζήτηση πιο παιδική πιο θα έρθεις πιο κοντά- όπως κάνουμε όλοι οι νηπιαγωγοί ποτέ δε λες σε ένα παιδί- είναι μεγάλα τα παιδιά κατά κάποιο τρόπο πλέον στις εποχές μας και τα συζητάς σαν να είναι μεγάλα παιδιά αλλά δε χρησιμοποιείς λέξεις και όρους που χρησιμοποιεί ένας ενήλικας επομένως το νόημα είναι τους λες αυτό που θέλεις να τους πεις αλλά τους το λες με μια παιδικότητα χρησιμοποιώντας παρεμφερή λεξιλόγιο επομένως στη συγκεκριμένη περίπτωση στη παρεούλα έγιναν συζητήσεις σχετικά με την απώλεια με αφορμή το παραμύθι με αφορμή από που έγινε το συμβάν πρώτα και έπειτα με παραμύθια και τονίζω ήταν παρόν πάντοτε και ψυχολόγος δηλαδή τις πρώτες δέκα μέρες τουλάχιστον»*

E2: «ε::: παραδείγματα; Παραδείγματα δηλαδή το πώς τα διαβάσαμε το πώς τα – σε ένα χωριό που δούλευα ας πούμε έτυχε και βρήκαμε εκεί βρήκαμε πεθαμένα πουλάκια και τέτοια πράγματα είχαν κι όλες είχαν - η εμπειρία τους ήταν διαφορετική και κάναμε ας πούμε μια κηδεία έξω στην αυλή, και ότι θα μείνει εδώ η ψυχούλα πήγε στον ουρανό και τέτοια(.) στη τάξη είναι δύσκολο ειδικά στην πόλη να κάνεις κάτι τόσο βιωματικό»

E3: «Εγώ νομίζω ότι θα- ίσως- δε ξέρω αυτά πάντα με ειδικό δηλαδή εγώ από μόνη μου θα είμαι υποστηρικτική στο παιδί θα προσπαθούσα να του πω ότι αυτό το πράγμα είναι κάτι που συμβαίνει γενικά αλλά νομίζω πάντα με γνώμονα το – εμ με συμβουλή του ειδικού να το χειριστούμε»

E4: «ε::: δε το μετέφερε στο σχολείο θέλω να πω ότι είπε κάνα δυο φορές εμένα ο μπαμπάς μου έχει πεθάνει ε::: και τον ρώτησα αν θέλει να το συζητήσουμε και μου είπε όχι κυρία είμαι καλά (.) από τη στιγμή που το παιδί δε θέλει να συζητήσει κάτι για μένα καλό είναι να μη το προχωρήσεις εάν θέλει να το συζητήσετε οποιοδήποτε θέμα τότε προχωράς από τη στιγμή που δεν ήθελε και μου είπε ότι είναι καλά τέλος δε μπορούσε να επέμβω δεν υπήρχε λόγος να πω κάτι το μόνο που είπα ήταν αν χρειαστείς κάτι να συζητήσεις εγώ θα είμαι εδώ»

Σ: «Ποιες ήταν οι πιο αποτελεσματικές παρεμβάσεις κατά τη γνώμη σας;»

E4: «Φυσικά η συνεργασία με το σπίτι και δεύτερον αυτό που σας είπα ότι αν θέλεις να το συζητήσουμε εγώ θα είμαι πάντα δίπλα σου χωρίς να κάνεις φυσικά τα χατίρια τον αντιμετωπίζεις όπως όλους τους άλλους αλλά να κερδίσεις την εμπιστοσύνη ότι όποια στιγμή χρειαστείς εγώ είμαι εδώ»

E5: «με στήριξη λίγο περισσότερο συναισθηματική στήριξη ε::: αυτό κυρίως συναισθηματική στήριξη κουβέντες με τον γονέα η με τους παππούδες με αυτόν που έχει μείνει τον κηδεμόνα του παιδιού»

Σ: «Κάνατε κάποια συγκεκριμένη παρέμβαση στο παιδί που πενθούσε;»

E5: «ναι διαβάσαμε παραμύθι κουβεντιάσαμε μέσα την τάξη σε μια περίπτωση είχε έρθει και ψυχολόγος από την τάξη νομίζω δε θυμάμαι τώρα έχουν

περάσει χρόνια έτσι και μας έκανε μια οργανωμένη δραστηριότητα για την απώλεια η δραστηριότητα αυτή ήταν ένα παραμύθι και μετά από εκεί και πέρα μια ιστορία μας είχανε πει την ιστορία δε τη πολύ θυμάμαι δεν ήταν ο ποντικούλης και μετά από εκεί και πέρα ήταν μια δραστηριότητα για να ζωγραφίσουμε μια βαλίτσα σε χαρτόνι και::: μιλήσαμε για την απώλεια γενικά μπορεί να ήταν και ζώα ζες κάπως έτσι το ξεκινήσαμε μπορεί να ήταν σκυλάκι ψαράκι και όλα αυτά γενικά και τι θα δίνατε σε αυτό που αγαπάμε πάρα πολύ τι θα θέλαμε να του δώσουμε να του χαρίσουμε»

E6: «εμείς δεν αναφέραμε τίποτα με βάση τη συμβουλή της ε:: των γονέων ακόμη και φέτος δηλαδή που- εγώ γενικά και στις συγκεντρώσεις που κάνω επειδή διαβάζουμε και γενικά κάποια παραμύθια και κάνουμε κάποιες συζητήσεις ε λέω στους γονείς ότι καλό είναι να προετοιμαστούμε τα παιδιά για αυτό που πραγματικά είναι σίγουρο ότι θα συμβεί και:: στους ίδιους αλλά και γενικότερα στο περιβάλλον τους ε:: οι γονείς έχουν έτσι μια φοβία και δε θέλουν να φέρουν τα παιδιά:: μπροστά σε ένα τέτοιο συναίσθημα»

Πίνακας 5: Πρακτικές και Στρατηγικές των εκπαιδευτικών για την υποστήριξη των παιδιών που πενθούν

Αποσπάσματα	Κωδικοί
E1	Σταθερό σημείο αναφοράς Ανοιχτή συζήτηση Συνεργασία με ψυχολόγο
E2	Βιωματική προσέγγιση Αντιμετώπιση θανάτου ζώου
E3	Υποστηρικτική προσέγγιση Συμβουλή ειδικού
E4	Σεβασμός στην επιθυμία του παιδιού Προσφορά υποστήριξης Συνεργασία με την οικογένεια

	Εμπιστοσύνη μεταξύ παιδιού
E5	Συναισθηματική στήριξη Συζήτηση με κηδεμόνα Χρήση παραμυθιών Οργανωμένη δραστηριότητα Ζωγραφική
E6	Συμβουλή γονέων Χρήση παραμυθιών Προετοιμασία παιδιών για απώλεια

4.1.3 Παράγοντες που επηρεάζουν την υποστήριξη των εκπαιδευτικών σε παιδιά που πενθούν

Η τρίτη θεματική κατηγορία επικεντρώνεται στους παράγοντες που επιδρούν στην υποστήριξη που προσφέρουν οι εκπαιδευτικοί στα παιδιά που πενθούν. Ειδικότερα, οι δύο άξονες αυτής της ενότητας είναι οι προσωπικές εμπειρίες των εκπαιδευτικών και η επαγγελματική τους ανάπτυξη, καθώς και οι σχολικές πολιτικές που εφαρμόζονται για την υποστήριξη των παιδιών (καθορισμένες διδακτικές, συνεργασία με ψυχολόγους και άλλους ειδικούς, με συναδέλφους και η εκπαίδευση του προσωπικού).

Αποσπάσματα: «Πώς η υποστήριξη σε ένα παιδί με τραυματική εμπειρία σας επηρέασε προσωπικά και επαγγελματικά;»

E1: «εμένα κάθε είτε- βέβαια τώρα αυτό ε έχεις δίκιο η απάντηση μου θα ήτανε πολύ απλή ότι κάθε εμπειρία που έχω είτε είναι τραυματική είτε δεν είναι εμένα με επηρεάζει κάθε μήνας που φεύγει με τα παιδιά κάθε χρόνος που φεύγει με τα παιδιά είναι μια- μαθαίνω πάρα πολλά σίγουρα όμως μια τέτοια περίπτωση μου χει

μείνει στο μυαλό είμαι ένας άνθρωπος που αφήνω πίσω τον χρόνο ότι πέρασε πέρασε και προχωράω μπροστά ότι μου συμβεί στη ζωή μου παιδαγωγικά πάντα μιλάμε γιατί αυτό μας ενδιαφέρει τώρα αλλά τονίζω αυτή η εμπειρία και δυο τρις ακόμα να ήτανε για όλους λόγους με έχει στιγματίσει να με έχει επηρεάσει με έχει επηρεάσει»

E2: «Όχι εμ::: όχι δεν με επηρέασε καθόλου όχι δε με επηρέασε πέρα ότι λυπήθηκα για το παιδάκι που θα μεγαλώσει χωρίς πατέρα αυτή τη σύζυγο αυτή τη μάνα ε::: πέρα από – δε μπορώ να πω ότι με επηρέασε προσωπικά (0.2) δεν με επηρέασε κάποια στιγμή μόνο είχα σκεφτεί πως θα ήμουν άμα είχε πεθάνει ο δικός μου πατέρας όταν ήμουν μικρή πόσα πράγματα ίσως να είχα χάσει (0.3) αυτό»

E4: «Επαγγελματικά όχι αλλά σαν άνθρωπος και γονιός που είμαι η ίδια φυσικά (.) επαγγελματικά, σαν να(.) δε με δυσκολεύει κάτι στη δουλειά μου θα κάνω αυτό που πρέπει απλώς ε::: είναι στενάχωρη η κατάσταση την βλέπω σαν άνθρωπος και σαν γονιός όχι σαν εκπαιδευτικός»

E5: «Εντάξει επηρεάζει εκείνη τη στιγμή δεν επηρεάζει σε βάθος σαφώς και επηρεάζει συναισθηματικά και προσωπικά επηρεάζει και συναισθηματικά αλλά αυτό περνάει δεν είναι κάτι που μένει»

E6: «όχι προσωπικά::: πιο πολύ πάλι να το πω έτσι στον περίγυρο των παιδιών μου που έχουν γίνει διάφορα που παιδάκι έτσι που ήταν στη νηπιακή ηλικία που έχασε τον πατέρα του και ουσιαστικά τι κάναμε το καλούσαμε έτσι πιο συχνά στο σπίτι και τώρα με τον κορωνοϊό που επίσης προσπαθήσαμε να συμπαρασταθούμε σε συμμαθήτρια του γιού μου με διάφορους τρόπους που ήταν ακόμα πιο δύσκολο λόγω του κοβιντ δηλαδή που δε μπορούσαμε και πολύ κοντά να ερχόμαστε μόνο τηλεφωνικά και λοιπά»

Πίνακας 6: Συναισθηματικός παράγοντας που επηρεάζει την υποστήριξη των εκπαιδευτικών σε παιδιά που πενθούν

Αποσπάσματα	Κωδικοί
E1	Προσωπική και επαγγελματική επιρροή Αντιμετώπιση ως μαθησιακή διαδικασία

E2	Περιορισμένη επιρροή Σκέψεις για προσωπική ζωή
E4	Προσωπική επιρροή ως γονιός επαγγελματική απόσταση
E5	Βραχυπρόθεσμη συναισθηματική επιρροή
E6	Επιρροή στην προσωπική Υποστήριξη στην κοινότητα

Αποσπάσματα: *«Πώς ο σχολικός ψυχολόγος επηρέασε την μέθοδο σας για την υποστήριξη του παιδιού που πενθεί;»*

E1: *«εγώ ζήτησα από τη ψυχολόγο του σχολείου μας ε::: που ήρθε πρώτα μίλησα μαζί της συζητήσαμε θυμάμαι δεν ήταν και μια φορά μόνο η οποία η ψυχολόγος πέρα απ το ότι παρενέβη ενεργά σε όλο αυτό που είχε πριν από αρκετά χρόνια δηλαδή και με το παιδί και με τη τάξη και με όλα ήταν κοντά μας σε όλο αυτό ε με εμένα είχαμε συζητήσει πάρα πολλές φορές το πώς πρέπει να το διαχειριστώ όλο αυτό»*

E4: *«ε έχουμε ψυχολόγους στο νηπιαγωγείο μας και γω επειδή εργάζομαι στη Λήμνο υπάρχει το κέντρο της κοινότητας που διαθέτει ψυχολόγους ε παρακολουθώ και συνεδρίες για γονείς και για εκπαιδευτικούς γίνονται πολλά ενημερώσεις και όλα αυτά και οπότε έχω τηλέφωνα και αν χρειαστώ κάτι ενημερώνομαι»*

E4: *«όχι δε χρειάστηκε»*

E4: *«ε όχι συνεργαζόμουν με την οικογένεια εμ συνεργαζόμουν με την οικογένεια είναι άλλες περιπτώσεις που συνεργάζεσαι με άλλο με λογοθεραπευτές ή οτιδήποτε αλλά με ψυχολόγους όχι συνεργαζόμουν με την οικογένεια να έχουμε μια κοινή πορεία»*

Πίνακας 7: Ύπαρξη σχολικού ψυχολόγου ως παράγοντας που επηρεάζει την υποστήριξη των εκπαιδευτικών σε παιδιά που πενθούν

Αποσπάσματα	Κωδικοί
E1	<p>Συνεργασία με ψυχολόγο</p> <p>Συμμετοχή στη διαδικασία</p> <p>Ολοκληρωμένη υποστήριξη</p> <p>Συνεχή επικοινωνία</p>
E4	<p>Ύπαρξη ψυχολόγου</p> <p>Συνεχή εκπαίδευση</p> <p>Ετοιμότητα άμα χρειαστεί κάτι</p> <p>Όχι συνεργασία με σχολικό ψυχολόγο</p> <p>Έντονη συνεργασία με οικογένεια</p> <p>Δε χρειάστηκε σχολικός ψυχολόγος</p>

Αποσπάσματα: «Πώς διαχειρίζεστε το πένθος ενός παιδιού χωρίς την υποστήριξη σχολικού ψυχολόγου;»

E2: «εμείς έχουμε μάθει πλέον να λειτουργούμε χωρίς το σχολικό ψυχολόγο (.) χωρίς τις ψυχολόγους χωρίς τους κοινωνικούς λειτουργούς πλέον το έχουμε μάθει το συνηθίζουμε και εμείς ενημερωνόμαστε διαβάζουμε:: μεταξύ μας συζητάμε πολύ πως αντιμετώπισε ο ένας καταστάσεις διάφορες πως αντιμετώπισε ο άλλος εμ: το έχουμε συνηθίσει.»

Σ: «Αυτό προκαλεί κάποια δυσκολία που να έχετε δει έτσι και σε συναδέλφους ως προς την αντιμετώπιση;»

E3: «ναι βέβαια θα ήταν πάρα πολύ σημαντικό τουλάχιστον αυτό κάποιες τακτικές συνεδρίες κάποιες μηνιαίες αν όχι εβδομαδιαίες αλλά- γιατί αυτό εμείς δε

μπορούμε να αναλάβουμε αυτόν τον ρόλο του παιδοψυχολόγου είναι ένα τελείως διαφορετικό αντικείμενο»

E5: «Τι εννοείς; Μου φόρτωσε επιπλέον δουλειά τη δουλειά ενός ψυχολόγου προφανώς αναλαμβάνεις κι άλλα πράγματα που δεν είναι στην αρμοδιότητα σου θα μπορούσε να τα κάνει κάποιος άλλος φορτίζεσαι εκτός από το παιδαγωγικό έργο και σε αυτό»

E6: «ε:: απευθυνόμαστε στο όραμα που είναι έτσι ένα κέντρο πρόσληψης ε:: απευθυνόμαστε θα απευθυνθούμε δηλαδή στο::: σε αυτό το κέντρο πρόσληψης που έχει ειδικούς επιστήμονες μέσα και ψυχολόγο κοινωνική λειτουργό και λοιπά ε:: για να μας βοηθήσουνε να το διαχειριστούμε τώρα στο παρελθόν είχα κάνει μια εργασία αντίστοιχη για την απώλεια με πολύ ωραίες ιδέες και έτσι στη πράξη αλλά εντάξει άλλο το θεωρητικό κομμάτι άλλο στη πράξη»

Πίνακας 8: Απουσία σχολικού ψυχολόγου ως παράγοντας που επηρεάζει την υποστήριξη των εκπαιδευτικών σε παιδιά που πενθούν

Αποσπάσματα	Κωδικοί
E2	Προσαρμογή στην έλλειψη ψυχολόγου Ενίσχυση μεταξύ εκπαιδευτικών
E3	Ανάγκη για τακτική υποστήριξη από ειδικούς και κοινωνικούς λειτουργούς
E5	Φόρτισης εργασίας λόγω έλλειψης ψυχολόγου Προσθήκη εργασίας που δεν είναι στην αρμοδιότητα τους
E6	Αναζήτηση εξωτερικής υποστήριξης από ειδικούς επιστήμονες

Αποσπάσματα: «Ποιόν ρόλο παίζουν οι συνάδελφοι και η ηγεσία για να συμβάλουν στην υποστήριξη άμα υπάρξει κάποιο τραύμα;»

E3: «Πάρα πολύ σημαντικό ρόλο όσο αναφορά τους συναδέλφους στη συζήτηση για το πώς μπορείς να το αντιμετωπίσεις και πως έχουν αντιμετωπίσει οι ειδικά οι συνάδελφοι που είναι πολλά χρόνια στην εκπαίδευση ε πως το έχουν αντιμετωπίσει σε αντίστοιχες καταστάσεις και όσο αναφορά την ηγεσία εμείς φέτος που έχουμε ως πούμε διευθύντρια στο σχολείο είναι πολύ σημαντικό σε τέτοιους σε διάφορα περιστατικά πως αναλαμβάνει- πράγματα που εμείς λόγω του διδακτικού ως πούμε περιεχομένου δε μπορούμε τόσο πολύ να τα παρακολουθήσουμε και να τα κνηγήσουμε (0.3) για επικοινωνίες με φορείς δηλαδή φέτος ακόμα και σεμινάρια στο σχολείο που κάνουμε φέρνουμε σχολικούς ψυχολόγους για να: - όχι σχολικούς ψυχολόγους και ιδιώτες για να κάνουν κάποιες επιμορφώσεις δηλαδή κι αν- είναι πολύ καίρια τα θέματα που ενημερωνόμαστε και μέσα στο σχολείο και τα οποία διοργανώνει η ηγεσία»

E4: «ε δεν νομίζω ότι μπορεί να κάνει και- αν το έχει μέσα στη τάξη της πιστεύω θα κάνει κάποια πράγματα όπως σας είπα και εγώ που προσπάθησα να κάνω αλλά::: η υποστήριξη μπορεί να πει ότι- να προτείνει στην οικογένεια στη μητέρα ή στον πατέρα όποιος είναι εν ζωή ότι ότι χρειαστείτε θα είμαστε εδώ δε μπορείς να κάνεις κάτι παραπάνω αν δε στο ζητήσουνε δε μπορείς να επέμβεις μπορείς να κάνεις μια πρόταση όπως είπα εγώ στη μητέρα του παιδιού ότι είδα μια συμπεριφορά ως πούμε που είναι πολύ δεικτική και κτητική και εγωιστική και όλα αυτά το ίδιο είναι και στο σπίτι και τέλος δε μπορούσα να κάνω κάτι παραπάνω»

E5: «ε:: δεν υπάρχει δεν υπάρχει υπάρχει στους συναδέλφους στα πλαίσια της συνεργασία όπως υπάρχει αν έχεις συνάδελφο στο νηπιαγωγείο και δεν είσαι μονοθέσιο και αν συνεργάζεσαι σε όλα τα πλαίσια υπάρχει συνεργασία και σε αυτό όσο αναφορά τους ανωτέρους προϊσταμένους και αυτά δεν υπάρχει τίποτα»

E6: «ε::: θα μπορούσα πρώτα από όλα εκτός από την παροχή και την πρόταση κάποιον συγκεκριμένων βιβλίων και δραστηριοτήτων την επαφή με τους ειδικούς επιστήμονες είτε πρόκειται για το κέντρο πρόσληψης ε:: ή:: εξειδίκευσης ε δηλαδή μεμονωμένους ψυχολόγους για παράδειγμα να είναι δηλαδή να κάνω

ευκολότερη τη προσέγγιση σε ειδικούς πιο πολύ έτσι παρά με προσωπική μου οργάνωση δραστηριοτήτων γιατί κάθε εκπαιδευτικός ξέρει μέσα στη τάξη του πώς να το χειριστεί δηλαδή σε τέτοια δε παρεμβαίνω παρά μόνο στο τι μπορώ να προτείνω κάποια πράγματα παρά να πω ότι όχι έτσι θα το κάνεις»

Πίνακας 9: Ηγεσία και συνάδελφοι ως παράγοντας που επηρεάζει την υποστήριξη των εκπαιδευτικών σε παιδιά που πενθούν

Αποσπάσματα	Κωδικοί
E3	Συνεργασία και εμπειρίες των συναδέλφων Η σημασία της ηγεσίας στη διαχείριση περιστατικών
E4	Η υποστήριξη της ηγεσίας εξαρτάται από τη πρωτοβουλία των γονέων
E5	Ύπαρξη συνεργασίας με συναδέλφους Καμία βοήθεια από σχολική ηγεσία
E6	Παροχή βιβλίων και δραστηριοτήτων Υποστήριξη από ειδικούς Συμβουλές προϊστάμενης

Αποσπάσματα: «Ποιες προκλήσεις έχετε αντιμετωπίσει στη συνεργασία με τον γονέα για την παροχή ολιστικής υποστήριξης στο παιδί που πενθεί;»

E1: «Οι προκλήσεις κοίταζε οι προκλήσεις δεν είναι πολλές εγώ αυτό είναι ο χρόνος εγώ θεωρώ ότι όλα θέλουν χρόνο όχι εγώ θεωρώ , όλοι το λένε αυτό απλά εγώ το πιστεύω πάρα πολύ δηλαδή η πρόκληση είναι εγώ ειλικρινά το μόνο που σκέφτομαι σε τέτοιες περιπτώσεις είναι τότε θα φύγει αυτός ο χρόνος για να μπορέσεις σιγά σιγά να συνηθίσεις όχι να το ξεπεράσεις να συνηθίσεις ...»

E2: «ε:: με μια συγκεκριμένη που θα το θυμάμαι για μια- για ολόκληρη τη ζωή μου ο άντρας της ήταν πολύ μικρός ήταν 39 40 χρονών επειδή το- δεν είναι ήθελε να:: πιέζει το παιδί επειδή το παιδί είχε κάποιες συμπεριφορές έτσι είχε αλλάξει ε:: οι γονείς του άντρα οι παππούδες το κακομάθαιναν πάρα πολύ αλλά έλεγε ότι δε πρόκειται να επέμβω γιατί και το παιδί περνάει δύσκολα αλλά και οι παππούδες έχουν χάσει τον γιό τους δεν μπορώ να τους πω να φερθείτε έτσι ή αλλιώς στο εγγόνι το άφηνε δηλαδή στους παππούδες να κακομαθαίνουν να κάνουν αυτοί τα χατίρια στο:: στο παιδί κι όλα αυτά (0.2) όπως και η ίδια στο σπίτι μέχρι ένα σημείο την καταλάβαινα φυσικά»

E4: «τι να- ε δεν νομίζω να έχω αντιμετωπίσει κάτι τέτοιο ε:: γιατί αυτό ήταν το μόνο περιστατικό που έχω αντιμετωπίσει ε:: θανάτου παιδιού ε:: γονέα με μια μητέρα επειδή είναι πολύ κλειστή κοινωνία δεν είναι ήθελε και πολύ να το συζητάει εγώ της παρουσίαζα τη συμπεριφορά του παιδιού και της ζητούσα να ακολουθήσει μια κοινή γραμμή από το σπίτι εγώ έκανα ότι μπορούσα αυτή ίσως η γυναίκα δεν είχε άλλη υπομονή με τρία παιδιά να την- να αντιμετωπίσει το συγκεκριμένο παιδί της οπότε δε μπορείς να κάνεις και κάτι παραπάνω στο επάγγελμα μας αν ο γονιός δεν θέλει δεν μπορείς να κάνεις τίποτα(.) εννοώ μια πιο ουσιαστική παρέμβαση με κάποιον ειδικό μπορείς να προτείνεις προτείναμε και ειδικό αλλά δεν υπήρξε ανταπόκριση από τους γονείς»

E5: «Πρόκληση δε θα το έλεγα ήταν διαθέσιμοι να συνεργαστούν δε έκαναν αυτά που κουβεντιάζαμε οπότε- το ναι ναι σωστά έτσι πρέπει να γίνει και δε κάνω κάτι δεν έχει κάνα νόημα ή και αποτέλεσμα»

E6: «αυτό ήταν η στάση αυτή του συγκεκριμένου του γονέα να μη περάσει αυτό το συναίσθημα στο παιδί η στάση αυτή η συγκεκριμένη του γονέα δεν έχει γίνει

μόνο μια φορά με όποιον γονέα το έχουμε συζητήσει όλοι μας απαντάν ότι δεν το ξέρει και φέτος φέτος στην αρχή της σχολικής χρονιάς έφυγε μια γιαγιά και μάλιστα σε νέα ηλικία και πολύ κοντά στην εγγονή αλλά δεν την ενημέρωσαν την έφεραν μάλιστα κανονικά στο σχολείο και μάλιστα φοβόμασταν μήπως κάποιος συμμαθητής το χει ακούσει από την οικογένεια γιατί ήταν και γνωστή κυρία της Έδεσσας ε:: και το αναφέρει τίποτα δεν αναφέρθηκε και εμείς τηρήσαμε αυτό που είπε η μάνα»

Πίνακας 10: Η οικογένεια ως παράγοντας που επηρεάζει την υποστήριξη των εκπαιδευτικών σε παιδιά που πενθούν

Αποσπάσματα	Κωδικοί
E1	Χρόνος και προσαρμογή
E2	Αντίθετες αντιλήψεις και προσεγγίσεις μεταξύ γονέα και επαγγελματία Ανάγκη για επικοινωνία και συνεργασία Ανάγκη για συμμετοχή στην υποστήριξη
E4	Κλειστή κοινωνία Έλλειψη Συνεργασίας Δυσκολίες τη μητέρας Μη ουσιαστική παρέμβαση
E5	Έλλειψη αποτελεσματικής συνεργασίας
E6	Απόκρυψη γονέων Δύσκολη θέση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

5.1 Συμπεράσματα για την υποστήριξη των παιδιών που πενθούν στο νηπιαγωγείο

Στη παρούσα έρευνα εξετάστηκαν οι απόψεις των νηπιαγωγών, σχετικά με την υποστήριξη και διαχείριση του πένθους των παιδιών στο σχολικό περιβάλλον. Αλλά, και οι παράγοντες που επηρεάζουν τα παραπάνω

Αρχικά, **οι αντιλήψεις και εμπειρίες των εκπαιδευτικών για το τι είναι τραυματική εμπειρία στη προσχολική ηλικία και επιπτώσεις της**, φάνηκε πως οι εκπαιδευτικοί αναγνωρίζουν τι αποτελεί μια τραυματική εμπειρία δίνοντας εύστοχα παραδείγματα. Επίσης φάνηκε να έχουν γνώση για τις επιπτώσεις που μπορεί να εμφανίσει το τραύμα στη ψυχολογία του, με το να αναφέρουν ότι τα παιδιά νιώθουν άγχος, θλίψη και κοινωνική απόσυρση. Ενώ, στην επίδοση του παιδιού, επισημαίνουν ότι υπάρχουν δυσκολίες στη συγκέντρωση και στη συμμετοχή του σε δραστηριότητες. Χαρακτηριστικά τα οποία αποτυπώνονται από και στην βιβλιογραφία (Dyregrov, 2004). Συγκριτικά, με την έρευνα του Esposito, 2022, που κατέδειξε ότι οι εκπαιδευτικοί δεν γνωρίζουν τι είναι τραυματικά συμβάντα, και ποιες οι επιπτώσεις του στην ζωή των παιδιών και των οικογενειών που υποστηρίζουν.

Στα ευρήματα της παρούσας μελέτης περιλαμβάνεται και η διαφορά στις **επιπτώσεις ενός αναμενόμενου και ενός απροσδόκητου θανάτου στο παιδί**. Σύμφωνα με τις εκπαιδευτικούς, η προετοιμασία μπορεί να βοηθήσει στην πιο ανώδυνη επεξεργασία της απώλειας, αλλά η αιφνίδια φύση του θανάτου προκαλεί μεγάλο συναισθηματικό σοκ. Επιπλέον, φάνηκε ότι τα παιδιά βιώνουν συχνά τον δεύτερο αφού οι γονείς δεν τα ενημερώνουν, για τη κατάσταση του μέλους της οικογένειας που ασθενεί ή πέθανε. Με βάση, τη βιβλιογραφία και οι δυο μορφές θανάτου είναι εξίσου έντονες συναισθηματικά για το παιδί, με τον ξαφνικό συχνά να συνοδεύεται από ψυχοπαθολογία, στη μετέπειτα ζωή του (Osterweis,1984). Έτσι, η σωστή ενημέρωση των παιδιών και η συνεργασία μεταξύ γονέων και

εκπαιδευτικών είναι κρίσιμη για την ολιστική υποστήριξη τους και στις δυο καταστάσεις.

Όσο αναφορά, **την ετοιμότητα τους στην υποστήριξη μαθητών/τριων που βίωσαν τον θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου**. Οι αναλύσεις των συνεντεύξεων ανέδειξαν την πολυπλοκότητα του ρόλου τους, γιατί κάθε περίπτωση παιδιού είναι διαφορετική και τη συναισθηματική φόρτιση και ανεπάρκεια που αισθάνονται όταν πρέπει να διαχειριστούν συζητήσεις σχετικά με το θάνατο, λόγω φόβου μη σωστής διαχείρισης. Υπογραμμίζοντας την ανάγκη για κατάλληλη εκπαίδευση, συνεχής επικοινωνία με ειδικούς και οικογένεια. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, τονίζει τη σημαντικότητα της εκπαίδευσης για την αναγνώριση και διαχείριση τραυματικών εμπειριών των παιδιών. Καθώς, οι εκπαιδευτικοί που έχουν λάβει εκπαίδευση σχετικά με τα τραυματικά συμβάντα έχουν μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και καλύτερη κατανόηση για την υποστήριξη των μαθητών, δημιουργώντας ένα ασφαλές και ενθαρρυντικό περιβάλλον για όλους τους μαθητές (Παπαδάτου-Παστού κ. Τουλουμάκου, 2020)

Στη συνέχεια, **για τον ρόλο του εκπαιδευτικού στην υποστήριξη των μαθητών/τριων που πενθούν**, τονίζεται από τις συμμετέχουσες η ανάγκη σταθερότητας μέσα στο σχολικό πλαίσιο, η ανοιχτή επικοινωνία με το θέμα της απώλειας μέσα από παραμύθια και βιωματικές δραστηριότητες, ο σεβασμός στις επιθυμίες του παιδιού, η εξατομικευμένη προσέγγιση και η συναισθηματική υποστήριξη. Οι παραπάνω πρακτικές που χρησιμοποιήθηκαν δεν αποκλείουν από αυτές που προτείνει η Χατζηχρήστου σε περιπτώσεις απώλειας. Όπου, αναφέρει ότι τέτοιες προσεγγίσεις δημιουργούν ένα ευαίσθητοποιημένο σχολείο απέναντι στο τραύμα (Χατζηχρήστου, 2015, σσ. 292-297).

Επίσης, η παρούσα έρευνα εξέτασε και **την επίδραση που έχει το τραύμα στην προσωπική και επαγγελματική ζωή των νηπιαγωγών**. Όπου, οι νηπιαγωγοί αναγνωρίζουν την συναισθηματική επίδραση που έχουν οι τραυματικές εμπειρίες με τα παιδιά, αλλά καταφέρνουν να διαχωρίζουν τις προσωπικές του αντιδράσεις από την επαγγελματική τους συμπεριφορά. Αυτό δείχνει την ικανότητα τους να αναπτύσσουν συναισθηματική ανθεκτικότητα και να παρέχουν σταθερή υποστήριξη στα παιδιά, παρά την προσωπική τους συναισθηματική εμπλοκή.

Η απουσία σχολικού ψυχολόγου η οποία επικρατεί στα περισσότερα δημόσια σχολεία στην Ελλάδα (Χατζηχρήστου, 2011), οδήγησε τις εκπαιδευτικούς

στην έρευνα για να αναζήτησε εξωτερικής βοήθειας, αλλά και δημιούργησε άγχος, έλλειψη ειδικευμένων γνώσεων και επιβαρύνσεις συναισθηματικά. Επίσης, επισημαίνουν ότι η υποστήριξη των παιδιών που πενθούν απαιτεί εξειδικευμένες γνώσεις και δεξιότητες τις οποίες οι εκπαιδευτικοί αναγκάζονται να καλύψουν με ότι μέσα έχουν διαθέσιμα, κάτι που εντείνει την ανάγκη για παρουσία ψυχολόγων στα σχολεία. Το οποίο αναδεικνύεται και ως προβληματισμός από τους /τις εκπαιδευτικούς της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, στην έρευνα της Στογιάννου, 2023. Με το να αναφέρουν οι συμμετέχοντες/-ουσες την απουσία ειδικών, ψυχολόγων και κοινωνικών λειτουργών, μέσα στο σχολείο που θα είχαν την δυνατότητα να υποστηρίξουν τα παιδιά με τραυματική εμπειρία.

Σχετικά με την ηγεσία και τους/ τις συναδέλφους φάνηκε ότι η κύρια πηγή στήριξης είναι οι συνάδελφοι και ο ρόλος της ηγεσίας ήταν περιορισμένος ή και ανύπαρκτος, σε κάποιες από τις συνεντεύξεις. Αυτή η απουσία στήριξης από ανώτερους εμποδίζει τη δημιουργία ενός σχολείου ευαισθητοποιημένου απέναντι στο τραύμα. Αφού δεν δημιουργούνται από την ηγεσία οι κατάλληλες συνθήκες, ώστε να υπάρξει η εκπαιδευτική αλλαγή (Adbilla κ. Ali, 2017). Ακόμα, οι συμμετέχοντες/-ουσες εκπαιδευτικοί στην έρευνα της Στογιάννου, 2023 θεώρησαν ότι η στάση της σχολικής ηγεσίας ασκεί μεγάλη επιρροή στην υποστήριξη που δέχονται οι μαθητές/-τριες από τους εκπαιδευτικούς

Τέλος, οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουν στη συνεργασία με τα πενθούντα μέλη της οικογένειας κατά την ολιστική υποστήριξη του παιδιού. Σύμφωνα με τις νηπιαγωγούς, αποτελούν η έλλειψη ανταπόκρισης από τους γονείς στην επικοινωνία, η μη προθυμία στήριξης του παιδιού. Το οποίο καταγράφονται ως επιπτώσεις σε γονείς με πένθος και στις έρευνες του Kiser et al.,2008 και Osterweis,1984. Αλλά, οι συμμετέχουσες προσθέτουν και μη αναφορά του συμβάν από τα μέλη της οικογένειας στο σχολικό πλαίσιο. Επομένως, είναι απαραίτητη η επιμόρφωση των γονέων για το θέμα της απώλειας, ώστε να υπάρχει ενημέρωση προς τα παιδιά τους και προς στο σχολείο. Παράλληλα, αναδεικνύεται και η ανάγκη για εύρεση πρακτικών ώστε να πετύχει η συγκεκριμένη συνεργασία, για τον λόγο ότι η οικογένεια λειτουργεί ως ένας παράγοντας προστασίας στο παιδί που ήρθε αντιμέτωπο με μια τραυματική κρίση (Χατζηχρήστου, 2015, σσ. 77-78).

5.2 Περιορισμοί της μελέτης

Ωστόσο, είναι άξιο να σημειωθεί πως κατά τη διεξαγωγή της συλλογής των δεδομένων από τις συμμετέχουσες, υπήρξαν δυσκολίες. Ενδεικτικά, λόγω ότι η συνεντεύξις συνέβησαν κατά τη περίοδο γιορτών, κάποιες από τις δασκάλες είχαν αναβάλει τις συναντήσεις μας και με τη μια δε καταφέραμε να συναντηθούμε καθόλου. Ακόμη, υπήρξε περίπτωση από τις νηπιαγωγούς που δεν συμφώνησε για την απομαγνητοφώνηση της συνέντευξης, ενώ είχε πληροφορηθεί για τον σεβασμό από μέρος μου στην ανωνυμία της και στον μη διαμοιρασμό των δεδομένων παρά μόνο για δική μου χρήση. Για τον λόγο αυτό, απορρίφθηκε η τηλεφωνική μας συνάντηση από προσωπική μου ανησυχία, μήπως και κατά τη διάρκεια της συνομιλίας μας δυσκολευτώ να συγκρατήσω επί χάρτου όλες τις πληροφορίες που απαιτούνται στην έρευνα.

5.3 προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Το δείγμα της παρούσας μελέτης ήταν πολύ συρρικνωμένο και περιορίστηκε μόνο στην οπτική των εκπαιδευτικών. Έτσι, για μελλοντική έρευνα θα μπορούσε να διερευνηθεί η πλευρά των πενθούντων γονέων και παιδιών. Για παράδειγμα, θα ήταν ενδιαφέρον να πραγματοποιηθεί μια συμμετοχική ερευνητική δράση που θα περιλαμβάνει τις απόψεις της οικογένειας, μαθητών/-τριών που βίωσαν απώλεια και των εκπαιδευτικών με σκοπό την ανάληψη νέων και αποτελεσματικών τρόπων οικοδόμησης πιο υποστηρικτικών σχέσεων. Καθώς, στη παραπάνω έρευνα παρατηρήθηκε δυσκολία από τις περισσότερες συμμετέχουσες στη συνεργασία τους με τα μέλη της οικογένειας που πενθούν. Ακόμα, για να εμπλουτιστούν τα ευρήματα και να δοθεί μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα, θα ήταν ωφέλιμη και μια ποσοτική έρευνα πάνω στο θέμα, όπου θα εξετάζει και τρόπους επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών σε ζητήματα διαχείρισης του πένθους, ένα κομμάτι που απουσιάζει από τη παραπάνω έρευνα μου. Αυτή η πρόταση θα μπορούσε να παρέχει δεδομένα για την ανάπτυξη προγραμμάτων επιμόρφωσης που θα ενισχύσουν την ικανότητα τους να υποστηρίζουν μαθητές/-τριες και οικογένειες που αντιμετωπίζουν την απώλεια.

Κλείνοντας, η έρευνα μου αναδεικνύει την ανάγκη για ενισχυμένη συνεργασία μεταξύ εκπαιδευτικών και οικογένεια προσφέροντας μια πολύτιμη βάση για ανάπτυξη προγραμμάτων επιμόρφωσης και υποστήριξης. Όπως και τονίζει την ανάγκη των νηπιαγωγών για ύπαρξη ψυχολόγων και ειδικών στα σχολεία. Αλλά ταυτόχρονα και καλύτερη υποστήριξη από τη σχολική ηγεσία, ώστε να μπορούν να παρέχονται περισσότερες επιμορφώσεις σε εκπαιδευτικούς ενισχύοντας την αυτοαπολεσματικότητα τους στην υποστήριξη παιδιών με τραυματικές εμπειρίες (Παπαδάτου-Παστού κ. Τουλουμάκου,2020). Ελπίζω, πως τα ευρήματα και οι προτάσεις αυτής της έρευνας θα συμβάλουν στη δημιουργία τάξεων ευαισθητοποιημένες απέναντι σε τραυματικά συμβάντα και θα λειτουργήσουν βοηθητικά στις αρνητικές επιδράσεις που μπορεί να έχει το τραύμα της απώλειας, προωθώντας την ανθεκτικότητα των μαθητών/τριων στο σχολικό πλαίσιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ξενόγλωσσή

Baghel, P., Lighar, A., & Patil, M.(2022). *Early Childhood Development and Social Determinants*. PubMed Central. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC9596089/>

Centers for Disease control and Prevention.(2021). About the CDC – Kaiser ACE Study. CDC.<https://www.cdc.gov/violenceprevention/aces/about.html>

Clemans, T., Garcia, A., & Sprang, G.(2023). *The role of School leaders in Cultivating a trauma-informed school climate*. Sciencedirect.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0190740923000117>

European Association For Palliative Cure. (2016). *Merimna: Caring for Children and Families experiencing illness and death*. EAPC BLOG. <https://eapcnet.wordpress.com/2016/08/10/merimna-caring-for-children-and-families-experiencing-illness-and-death/>

Frederique, B. M.(2004). *Πένθος και Υγεία Άλλοτε και Σήμερα: Το Σοκ της Απώλειας, Οι ψυχολογικές επιπτώσεις, Η αντιμετώπιση* (Χ. Κουτρομπά, Μτφρ.). Θυμάρι.

Galea, s., Keges, K. M., & Koenen, K. C.(2014). *The Burden of Loss: Unexpected death of a loved one and psychiatric disorders across the life course in a national study*. PubMed Central.

<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4119479/>

Graham, P., Johnson, T. S., Park, S., Oppong, N. K., & Oliver, J. S.(2007). *Colleagues' roles in the professional development of teachers: Results from a research of National Board Certification*. ScienceDirect

<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0742051X06001971>

Green, M., Solomon, F., & Osterwels, M.(1984). Bereavement: Reactions, Consequences and Care. *Bereavement During Childhood and Adolescence*. National Library of Medicine. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK217849/>

Health and School Care Partnership.(2021). *A Whole School Approach to loss and Bereavement*. NHSGGC.

<https://www.nhs.gov.uk/media/270705/a-whole-school-approach-to-loss-and-bereavement-december-2021.pdf>

Heck, C. O. Nygaard, A. M., & Ormiston, H. E.(2020). *The Role of School psychologists in the Implementation of Trauma- Informed Multi-Tiered Systems of Support in Schools*. Taylor& Francis.

<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15377903.2020.1848955>

Holiday, C., McLaughlin, C., & Lytje, M.(2019). *Consequences of childhood bereavement in the context of the British school system*. Winston's wish <https://www.winstonswish.org/wp-content/uploads/2019/06/COCB.pdf>

Substance Abuse and Mental Health Services Administration.(2023). *Understanding Child Trauma*. SAMHSA.

<https://www.samhsa.gov/child-trauma/understanding-child-trauma>

The National Child Traumatic Stress Network.(2020). *Understanding Child Trauma*. NCTSN.

https://www.nctsn.org/sites/default/files/resources/fact-sheet/understanding_child_trauma_and_the_nctsn.pdf

Vandekuyt, O. K.(2022). *Let us Talk: Lived experiences in Supporting the education of Children affected by traumatic grief*. [Doctoral Dissertation, University of Ottawa]. University of Ottawa.<https://ruor.uottawa.ca/server/api/core/bitstreams/3fd4db75-9052-4c00-9730-fada128bd3c4/content>

Ελληνόγλωσση

Αντωνοπούλου, Γ.Ζ.(2015). *Παιδικό Τραύμα και επιδράσεις στην ψυχοκοινωνική προσαρμογή κατά την ενήλικη ζωή: Μελέτη σε δείγμα φοιτητικού πληθυσμού* [Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθήνας. ΕΑΔΔPhd.

<https://freader.ekt.gr/eadd/index.php?doc=36619&lang=el#p=16>

Βλαχάβα, Δ., Κουκόσια, Ι., Κωσταντινίδης, Γ., Στεργιανή, Γ., & Στογιάννου, Η.(2023). *Οδηγός δράσης για ένα ευαισθητοποιημένο σχολείο στις τραυματικές εμπειρίες ζωής των παιδιών*. Google Scholar.

<https://scholar.google.gr/citations?user=h1DK60YAAAAJ&hl=en>

Δερμάτης, Ζ., Κομνηνός, Δ., & Δ., Λιαργκόβας, Π.(2023,2022). *Μεθοδολογία της Έρευνας και Συγγραφή Επιστημονικών Εργασιών* (σ. 182). Τζιόλα.

Ίσαρη, Φ., Πουρκός, Μ.(2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας: Εφαρμογές στην ψυχολογία και την εκπαίδευση*. Ανοικτές ακαδημαϊκές εκδόσεις Κάλλιπος.

<https://repository.kallipos.gr/handle/11419/5826>

Μέλλιου, Κ., Μαρινάτου, Θ., Φιλιππίδη, Α. & Χλαπάνα, Ε.(2021). *Πρόγραμμα Σπουδών για την Προσχολική Εκπαίδευση*. ΙΕΠ

<https://www.iep.edu.gr/el/nea-ps-provoli>

Παπαδάτου- Παστού, Μ, & Τουλουμάκου, Α.(2020). *Το Σχολείο Ως Καταφύγιο για Παιδιά με Αντίξοες ή/και Τραυματικές Εμπειρίες*. αθηΝεα

<https://a8inea.com/scholio-os-katafygio-gia-pedia-antixoes-ke-travmatikes-ebiries/>

Πλιόγκου, Β.(2008). *Η Επίδραση της Μονογονεϊκότητας στην Εκπαιδευτική Επιτυχία των παιδιών*. [Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης] (σ. 178). ΕΑΔΔ.

<https://thesis.ekt.gr/thesisBookReader/id/18883#page/232/mode/2up>

Στογιάννου, Η.(2023). *Διερεύνηση των απόψεων εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σχετικά με την υποστήριξη παιδιών που βιώνουν τραυματικά συμβάντα ζωής*. Μεταπτυχιακή εργασία. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας.

Χατζηχρήστου, Γ., Χ.(2012). *Διαχείριση Κρίσεων Στη Σχολική κοινότητα* (σσ. 29-31).
Τυπωθήτω.

Χατζηχρήστου, Γ., Χ.(2015). *Πρόληψη και Προαγωγή της Ψυχικής Υγείας στο Σχολείο και στην Οικογένεια* (σσ. 288-299). Gutenberg.

Χατζηχρήστου, Γ., Χ. (2011). *Σχολική Ψυχολογία*.(329-331). Τυπωθήτω.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΑΠΟΜΑΓΝΗΤΟΦΩΝΗΜΕΝΕΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

Εκπαιδευτικός 1

Σ: Αν είναι να ορίσετε μια τραυματική εμπειρία ποια θα ήταν αυτή;

Ε1: μια τραυματική εμπειρία εννοείς ενός παιδιού ή δική μου με τα παιδιά;

Σ: γενικά ένα παράδειγμα ενός παιδιού κυρίως

Ε1: εντάξει τραυματική εμπειρία όπως και να έχει είναι η απώλεια η απώλεια όποια και να είναι όποιας μορφής απώλειας και να είναι είτε είναι η απώλεια ενός παιδιού που πρέπει να διαχειριστούμε εμείς σαν παιδαγωγοί ακόμα και η απώλεια μιας παιδαγωγού θα πρέπει να είναι μαζί με τα παιδιά και πως θα μπορέσει να συνεχίσει τα έργα της μαζί τους με χαρά και κέφι και ζωντάνια ε:: η απώλεια γενικά θεωρώ ότι είναι η χειρότερη τραυματική εμπειρία που μπορεί να έχει ένα άνθρωπος στη ζωή μας μιλάμε δηλαδή για τον θάνατο έτσι είτε δικού μας ανθρώπου ακόμα και για τα μικρά παιδιά δε σας κρύβω ακόμα και για ένα κατοικίδιο πόσο μάλλον για μεγάλους ανθρώπους με μικρά παιδιά που χάνουν δικούς τους ανθρώπους μέσα από την οικογένεια ε:: τώρα δε ξέρω αν πρέπει να επεκταθώ περισσότερο αλλά έχει και μια εβδομάδα αυτό που μου έρχεται τώρα πρόσφατο που ένα κοριτσάκι ε ήτανε- έχασε τον παππού του με έτσι- εντάξει νοσηλεύονταν ο παππούς για ένα μεγάλο διάστημα μεγάλο όταν λέμε δυο εβδομάδων το παιδάκι ήτανε – είχε αλλάξει η συμπεριφορά του ήταν πολύ στενοχωρημένο μιλώντας και με την μαμά μαθαίνω εκ των υστέρων ότι οι σκέψεις του ήταν να φύγω και εγώ να πάω μαζί του ε:: αγκάλιαζε συνέχεια το μνήμα όταν πήγε και το επέλεξε να πάει εκείνο γιατί ήταν μια δική του επιλογή καθαρά να πάει (.) οπότε θεωρώ ότι η απώλεια είναι το πιο δύσκολο

Σ: Αρά έχετε δει ότι επηρεάζει την επίδοση του παιδιού και τη συμπεριφορά του;

Ε1: φυσικά φυσικά να πω την αλήθεια η σχολική επίδοση δευτερεύοντα ε:: πρώτα επηρεάζει τη ψυχολογία ενός παιδιού ε η ψυχή του φυσικά και επηρεάζεται και κατά

επέκταση το πρόσωπο του αλλάζει η έκφραση του προσώπου του αλλάζει ε:: ο τρόπος-ενώ σκεφτόταν αλλιώς μπορεί να σε ξαφνιάσει με τα πως σκέφτεται πια πολλές φορές βλέπουμε παιδιά που δε μιλάν τόσο πολύ είναι λιγομίλητα δηλαδή η σκέψη και το μυαλούδάκι τους ταξιδεύει η απώλεια φυσικά κατεπέκταση αφορά αυτό μετά και τη σχολική επίδοση ένα μυαλούδάκι το οποίο ταξιδεύει και χάνεται και σκέφτεται και έχει μια θλίψη στο πρόσωπο του γενικά φυσικά μεταφέρετε αυτόματα και στη σχολική του επίδοση και στη συμπεριφορά απέναντι στους άλλους και ότι καταπιάνεται είτε είναι νηπιαγωγείο είτε είναι δημοτικό

Σ: Τι άλλη συμπεριφορά έχετε παρατηρήσει έπειτα από μια τραυματική εμπειρία;

Ε1: μετά από μια τραυματική εμπειρία εμ:: κοίταξε μετά από μια τραυματική εμπειρία:: να τα βάλουμε λίγο σε μια σειρά λίγα λόγια λιγότερες λιγότερη ομιλία δηλαδή δεν είναι τόσο εκφραστικά τα παιδιά αυτά μεγαλύτερη απομόνωση απομονώνονται περισσότερο έτσι πως μου έρχονται τώρα στο μυαλό μου διάφορες εικόνες το πρόσωπο όντως φαίνεται ότι πιο- ότι σκέφτεται περισσότερο αυτό το παιδί ωριμάζει θα έλεγα κατά κάποιον τρόπο σε εισαγωγικά κάνει δηλαδή ένα άλμα στην ωριμότητα αυτό νομίζω εγώ γιατί η ξαφνική απώλεια ξαφνικά ενώ τον ενδιέφεραν άλλα μικροπράγματα ξαφνικά τα προσπερνάει εμένα μου δίνει αυτή την εντύπωση μπορεί να κάνω και λάθος τα προσπερνάει όλα αυτά και προχωράει σε πιο ώριμες σκέψεις δεν τον ενδιαφέρουν δηλαδή τόσο για το αν η μπάλα είναι κόκκινη για το αν θα παίξω με τον φίλο μου αν θα πάω ποδόσφαιρο αρχίζουν άλλες σκέψεις στο μυαλούδάκι εμ:: τώρα δε μου έρχεται κάτι άλλο για συμπεριφορές αν μου επιτρέπεις να επειδή μίλησα για τη σχολική επίδοση εντάξει αφαιρούνται περισσότερο κάποια παιδιά θεωρώ εγώ δηλαδή ακόμα και όταν είναι να πας να πλυθείς να πλύνεις τα χεράκια σου ε:: το μυαλό λίγο αργεί να ξεκινήσει όλη αυτή τη διαδικασία δεν υπάρχει εγρήγορση του μυαλού τώρα βέβαια παίζει ρόλο πόσο είναι ο χαρακτήρας ενός παιδιού η δύναμη ψυχής που μπορεί να χει ένα παιδί γιατί υπάρχουν και περιπτώσεις παιδιού που μπορεί σαν άμυνα να μη βγάλουν αντίδραση σε όλο να παραμείνουν έτσι αυτό αλλά κάποιες στιγμές ξεσπούν

Σ: Πόσο έτοιμη θεωρείτε πως είστε για να αντιμετωπίσετε ένα παιδί που βίωσε το τραύμα του θανάτου ενός αγαπημένου προσώπου στο νηπιαγωγείο;

Ε1: όχι(.) όχι όχι όχι και αν πει κάποιος ότι είναι έτοιμος θεωρώ ότι κάνει λάθος κάθε περίπτωση είναι διαφορετική θεωρώ ότι το έργο μιας παιδαγωγού είναι πάρα πολύ δύσκολο δεν υπάρχει ξέρω και δουλεύω είναι τι σου δίνει το παιδί και πως μπορείς να το ακούσεις και να το κατανοήσεις και νομίζω ότι χρειάζεται βοήθεια στη κάθε περίπτωση μακάρι να μην υπάρχουν τέτοιες περιπτώσεις και να μη βρεθεί στον δρόμο καμιάς νηπιαγωγού αλλά είναι απαραίτητο να::: συμβουλευέται ειδικούς πρώτα η παιδαγωγός δε το συζητώ πρώτα η οικογένεια έπειτα η νηπιαγωγός και μετά έρχεσαι στο παιδί εγώ δηλαδή και επειδή μου έχει συμβεί ζητήσα βοήθεια για να μπορέσω να αντιμετωπίσω ακόμη ρώτησα τις πιο απλές προτάσεις που μπορώ να πω να τονίσω και αυτό τι μου επιτρέπεται να πω ποτέ δε ξέρεις πάντοτε τι πρέπει να πεις σε ένα παιδί γιατί και το παραμικρό που θα πεις το επηρεάζεις επομένως είναι καλό

πρώτα να ρωτήσεις εσύ τις απορίες σου πως μπορείς να το διαχειριστής και μετά να έρθεις στο παιδί να το βοηθήσεις

Σ: εσείς από πού ζητήσατε βοήθεια;

E1: εγώ ζήτησα από τη ψυχολόγο του σχολείου μας ε::: που ήρθε πρώτα μίλησα μαζί της συζητήσαμε θυμάμαι δεν ήταν και μια φορά μόνο η οποία η ψυχολόγος πέρα απ το ότι παρενέβη ενεργά σε όλο αυτό που είχε πριν από αρκετά χρόνια δηλαδή και με το παιδί και με τη τάξη και με όλα ήταν κοντά μας σε όλο αυτό ε με εμένα είχαμε συζητήσει πάρα πολλές φορές το πώς πρέπει να το διαχειριστώ όλο αυτό

Σ: και πως το υποστηρίξατε το παιδί που βίωσε αυτή την τραυματική εμπειρία;

E1: ε κοίταξε εγώ θεωρώ πάντοτε ότι δεν υπάρχουν συγκεκριμένοι τρόποι πάντοτε εγώ θεωρώ ότι για ένα παιδί που έχει απώλεια πρέπει να έχει ένα σταθερό σημείο αναφοράς δηλαδή να μην αλλάξει κάτι στη ζωή του ε::: και αυτό που πρέπει να κάνεις είναι να παραμείνεις ίδιος και να μείνεις εκεί σαν σταθερό σημείο αναφοράς είσαι η δασκάλα του είσαι εκεί συνεχίζει το χαμόγελο η αγκαλιά σου οι συζητήσεις οι δραστηριότητες τις ημέρας εμ::: όλα κυλούνε όπως κυλούσαν δεν αλλάζει κάτι άλλο για να έτσι το παιδί να πει τι γίνεται τώρα ένα χάος οπότε κρατάς ένα σταθερό σημείο αναφοράς και στη συνέχεια μετά από συζήτηση που είχα με τη ψυχολόγο και θυμάμαι αυτό μου το είχε συμβουλέψει ότι όταν είσαι μες στην τάξη θα το συζητήσεις μαζί με τα παιδιά θα είσαι ανοιχτός σε αυτό που έχει συμβεί στην απώλεια αυτού του παιδιού δεν θα κρυφτείτε ε::: θα κάνεις μια συζήτηση πιο παιδική πιο θα έρθεις πιο κοντά- όπως κάνουμε όλοι οι νηπιαγωγοί ποτέ δε λες σε ένα παιδί- είναι μεγάλα τα παιδιά κατά κάποιο τρόπο πλέον στις εποχές μας και τα συζητάς σαν να είναι μεγάλα παιδιά αλλά δε χρησιμοποιείς λέξεις και όρους που χρησιμοποιεί ένας ενήλικας επομένως το νόημα είναι τους λες αυτό που θέλεις να τους πεις αλλά τους το λες με μια παιδικότητα χρησιμοποιώντας παρεμφερή λεξιλόγιο επομένως στη συγκεκριμένη περίπτωση στη παρεούλα έγιναν συζητήσεις σχετικά με την απώλεια με αφορμή το παραμύθι με αφορμή από που έγινε το συμβάν πρώτα και έπειτα με παραμύθια και τονίζω ήταν παρόν πάντοτε και ψυχολόγος δηλαδή τις πρώτες δέκα μέρες τουλάχιστον

Σ: στη διαδικασία της δραστηριότητας;

E1: ε στη διαδικασία της δραστηριότητας γιατί δε το συζητάς όλη μέρα έγιναν κάποιες συζητήσεις στη παρεούλα και τότε φρόντιζα είναι και η ψυχολόγος

Σ: Είχε παρέμβει κάπως και η ψυχολόγος;

E1: ναι βέβαια δε θυμάμαι ακριβώς τι είχε γίνει αλλά θυμάμαι και γω ζητούσα να παρέμβει δηλαδή και όχι με λόγια και με τα μάτια μου είχα ανάγκη εκείνη τη στιγμή τη κοιτούσα ε::: έλεγα εγώ και παρενέβη και εκείνη βοηθάει πάρα πολύ να είμαστε σα- χρειάζεται χρειάζεται υποστήριξη είναι για όλους υποστήριξη και αν δε ξεφεύγω από το θέμα ήθελα να πω γιατί τώρα μου ήρθε μιλώντας το συζητάμε είναι η απώλεια σίγουρα του θανάτου η τελική η οριστική και η δύσκολη αλλά επειδή συνέβη επίσης

πάρα πολλές φορές η απώλεια ενός διαζυγίου ενός χωρισμού που πρέπει το παιδί να-
που υφίσταται έτσι όλη αυτή την αστάθεια στην ζωή του λόγω ότι χωρίζεται το ζευγάρι
και σπάει στα δυο όποτε αναγκάζεται και το παιδί και χωρίζεται στα δυο

Σ: όντως είναι και αυτό μια τραυματική εμπειρία

Σ: το συμβάν που εσείς βιώσατε ήταν ένας αναμενόμενος θάνατος ή ήταν κάτι
ξαφνικό;

E1: όχι όχι δεν ήταν αναμενόμενο ήταν πάρα πολύ ξαφνικό ήταν ο πατέρας του
παιδιού το αναζητούσε μαμά στο τηλέφωνο ενώ είχε αφήσει το παιδί στο σχολείο και
ξαφνικά μου ήρθε μια μαμά ταραγμένη δηλαδή μέσα σε πολύ λίγο χρόνο και
συνειδητοποίησα ότι μπαμπάς σκοτώθηκε σε::: ένα ατύχημα το οποίο ήταν δηλαδή ο
άνθρωπος πήγαινε στη δουλειά του- ε:: δε ξέρω πρέπει να αναφέρω κάτι
περισσότερο;

Σ: αυτό πως επηρέασε τη συμπεριφορά του παιδιού;

E1: Εντάξει κοίταξε το παιδί η αλήθεια είναι ήταν το ξαφνικό όλο αυτό και ήταν και
περίεργο γιατί δεν έγινε και ένα ατύχημα στον δρόμο ήταν δηλαδή σε ένα παρκινγκ
έτυχε – την πω τώρα δηλαδή ο άνθρωπος ε απλά σταμάτησε με το αυτοκίνητο του
και άνοιξε το πορτμπαγκάζ και κύλησε το αυτοκίνητο δηλαδή ήταν απλός ότι
πήγαινε- που συμβαίνουν πολλά δυστυχήματα στους δρόμους ήταν στο σπίτι του από
κάτω και ενώ περίμεναν όλοι να φτάσει στη δουλειά δεν έφτασε ποτέ δεν έφτασε
ποτέ στη δουλειά του γιατί δεν έφυγε απ το παρκινγκ ποτέ και υπήρξε μια
αναστάτωση απίστευτη γιατί δεν είχαμε καταλάβει που βρίσκεται αυτός ο άνθρωπος
εξαρχής το παιδί μπήκε στην αίθουσα κανονικά συμμετείχε σε όλα προφανώς επειδή
ήταν και έξυπνο παιδάκι προφανώς αντιλήφθηκε στον αέρα ότι κάτι γίνεται γιατί είχε
έρθει η μαμά του υπήρχε ταραχή στο πρόσωπο της τα παιδιά δεν είναι χαζά είναι
πανέξυπνα αλλά δε μπορούσε να καταλάβει το παιδί τι έχει συμβεί επομένως μπήκε
κανονικά στη τάξη μπήκαμε όλοι στη τάξη ξεκινήσαμε την ημέρα μας κανονικά αλλά
εμένα μου ερχόντουσαν πληροφορίες αυτό που πρέπει να τονίσω δε που είναι το πιο-
και θα ήταν καλό να το ακούσετε όλοι οι φοιτητές δάσκαλοι και τα λοιπά ήταν ότι
κατόπιν της ψυχολόγου το παιδάκι αυτό ετοιμάζε τα γενέθλια του είχαν πάρει σε
έναν παιδότοπο στο οποίο ήταν σε τρεις μέρες το πάρτι του και κατόπιν συμβουλής
της ψυχολόγου όσο κουράγιο- αν θέλετε το πιστεύετε αν θέλετε όχι -το πάρτι έγινε οι
καλεσμένοι πήγαν, το παιδάκι πήγε αφού είχε μάθει την αλήθεια, με τη βοήθεια της
ψυχολόγου και της μητέρας η οποία ήταν σε τραγική κατάσταση και αυτό που θέλω
να τονίσω εγώ είναι ότι από ένα σημείο σαν παιδαγωγός ενώ έπαψα να είμαι
παιδαγωγός και έγινα μία φίλη γιατί πήγα στο στο πάρτι του παιδιού ενώ δεν
πηγαίνουμε ΝΑΙ οι νηπιαγωγοί στα γενέθλια των παιδιών, εγώ πήγα και πήγα σε όλη
τη διαδικασία, πήγα στην κηδεία πήγα στο σπίτι πήγα παντού ε για να στηρίζω ε
πρώτα την οικογένεια, την μητέρα και το παιδί και δεν σου κρύβω για να το
ολοκληρώσω αυτό ότι η μαμά όταν με είδε που ήμουν με ένα σημαντικό κομμάτι της

ζωής του παιδιού της ε αισθάνθηκα δεν ξέρω αν ήταν δικό μου αισθάνθηκα ότι είχε ανάγκη να με δει.

Σ: Ναι, το παιδί μετά στη συνέχεια σε τι κατάσταση βρισκόταν;

E1: Το παιδί κοίταξε από το όσο θυμάμαι σου λέω φαντάσου σε 3 αν όχι 4 ημέρες είχε γίνει το πάρτι γενεθλίων εντάξει δεν ήταν πάντα το παιδί που τσίριζε φώναζε και ο χείμαρρος ας πούμε η ψυχή της παρέας αλλά ε μμ... εντάξει δεν είδα στην τάξη δεν είδα φοβερές έτσι εξάψεις ή αλλαγές στη συμπεριφορά του. Τώρα να: σου πω την αλήθεια δεν είναι ξεκάθαρη η εικόνα που μπορώ να σου μεταφέρω γιατί ήμασταν όλοι πολύ επηρεασμένοι από όλο αυτό και δεν είχα ποτέ καθαρή εικόνα όλου αυτού γιατί κι εγώ υπέφερα υπέφερα δηλαδή το πήρα και εγώ πολύ βαριά όλο αυτό μέσα μου προσπαθούσα να κάνω τον φασουλή αλλά ήταν δύσκολο για μένα όλη αυτή η διαδικασία . Πάντως το παιδί συνέχιζε να έρχεται κανονικά στο σχολείο, δεν άλλαξαν οι συνήθειες του.

Σ: Ναι πιστεύετε ένας αναμενόμενος θάνατος έχει διαφορά στη συμπεριφορά του παιδιού σε σχέση με έναν ξαφνικό?

E1: Ναι καλή ερώτηση αυτή κοίταξε να δεις επειδή αυτή η περίπτωση ήταν ξαφνική υπήρχε περίπτωση ας πούμε με παιδάκι που δεν ήταν ξαφνικό και ήταν αναμενόμενο, βεβαία ήταν λίγο σε μεγαλύτερη ηλικία. θεωρείται σημαντικό να το λέω αυτό.

Σ: Τι ηλικία ήταν

E1: ή είναι μόνο για παιδιά νηπιαγωγείου

Σ: Είναι μόνο για παιδιά νηπιαγωγείου

E1: Ωραία άρα δεν μπορώ να συνεχίσω γι αυτό

Σ: Αλλά συνέβη στο νηπιαγωγείο αυτός ο θάνατος.

E1: Όχι όχι αυτό πρέπει να ήταν Δευτέρα ή τρίτη δημοτικού το παιδάκι αλλά ήταν κάτι που το προσμένανε .το περιμένανε. παρόλα αυτά δεν το αγγίζουμε όλο αυτό εφόσον αφορά μεγαλύτερο παιδί

Σ: αλλά πείτε μου την άποψή σας σχετικά με αυτό

Ναι η άποψή μου σχετικά με αυτό είναι κοίταξε ότι όταν στη ζωή θεωρώ εγώ ότι όταν έχεις χρόνο να προετοιμαστείς για κάτι δεν σημαίνει ότι ο πόνος είναι λιγότερος αλλά κατά κάποιο τρόπο εμείς οι άνθρωποι από μικροί μέχρι και πολύ μεγάλοι ανακτούμε κάποιες δυνάμεις και αντιμετωπίζουμε έναν χαμό λίγο πιο όχι πιο καλά ποτέ ένας χαμός δεν μπορεί να γίνει πιο καλά Τέλος πάντων λίγο πιο ανώδυνα σε σύγκριση με τον ξαφνικό. το ξαφνικό θεωρώ ότι πονάει βεβαία το ξαφνικό η σφαλιάρια η ξαφνική δεν προλαβαίνεις να συνειδητοποιήσεις τι έχει γίνει μπορείς να θέλεις περισσότερο χρόνο να το συνειδητοποιήσεις σε σύγκριση με το ότι εντάξει αυτό ήταν να γίνει αναμενόμενο να γίνει το περιμένω το δουλεύω το συζητάω με

ανθρώπους μου λένε όσα πρέπει να μου πουν για να με παρηγορήσουν πριν συμβεί. Το ξαφνικό σε ξαφνιάζει σε αφοπλίζει δεν μπορείς να το εξηγήσεις αλλά μετά από λίγο καιρό αρχίζει το γιατί σε τρώει δηλαδή σε τρώει όλο αυτό και ίσως είναι πιο δυνατό μετά το συναίσθημα τι μπορούσα να το κάνω γιατί να το έκανε αυτό γιατί πήγε εκεί ή θα μπορούσε να μην πάει θα μπορούσε να μη γίνει έτσι λέω τώρα. Ή τι είπα τελευταία φορά ας πούμε λέω.

Σ: Γενικά όταν συνέβη αυτό ποιες προκλήσεις είχατε αντιμετωπίσει σε συνεργασία με την υπόλοιπη οικογένεια για την παροχή μια υποστήριξης

E1: Σοφία με συγχωρείς στην αρχή δεν άκουσα

Σ: ποιες προκλήσεις είχατε αντιμετωπίσει σε συνεργασία με την υπόλοιπη οικογένεια που αντιμετώπιζε όλο αυτό για την υποστήριξη του παιδιού.

E1: Οι προκλήσεις κοίταξε οι προκλήσεις δεν είναι πολλές εγώ αυτό είναι ο χρόνος εγώ θεωρώ ότι όλα θέλουν χρόνο όχι εγώ θεωρώ , όλοι το λένε αυτό απλά εγώ το πιστεύω πάρα πολύ δηλαδή η πρόκληση είναι εγώ ειλικρινά το μόνο που σκέφτομαι σε τέτοιες περιπτώσεις είναι πότε θα φύγει αυτός ο χρόνος για να μπορέσεις σιγά σιγά να συνηθίσεις όχι να το ξεπεράσεις να συνηθίσεις Και όλοι να πάρουν το δρόμο τους Πράγματι τον παίρνουν όλοι τον δρόμο τους και όλοι συνεχίζουν ακόμη και το παιδάκι, γιατί έχω εικόνα ακόμη και τώρα μετά εκ των υστέρων έχει πάρει το δρόμο του η μητέρα έχει πάρει τον δρόμο της θέλω να πω ότι όλοι παίρνουν όλα αλλάζουν με τον χρόνο αλλά η μόνη πρόκληση είναι αυτό να μπορέσεις όσο το δυνατόν η καθημερινότητα του παιδιού να μην αλλάξει ουτωςώστε ούτε εσύ να αλλάξεις δηλαδή κι εσύ να μην αλλάξεις δεν βγάζεις λύπηση δεν βγάζεις ε ξέρω εγώ αλλάζεις τον χαρακτήρα της συμπεριφορά σου ούτε ξεχωρίζει αυτό το παιδί σε σχέση με τα άλλα παιδιά ούτε είσαι κατά κάποιο τρόπο επιεικείς σε κάποιες συμπεριφορές που μπορεί να βγάλει αυτό το παιδί γιατί υπήρξε αυτή η απώλεια. Απλά σίγουρα ως άνθρωποι κι εμείς που είμαστε άνθρωποι και ειδικά και μερικές που ασχολούμαστε με τα παιδιά πιο συναισθηματικές θα έπρεπε εγώ θεωρώ θα έπρεπε να είμαστε τουλάχιστον δεν είμαστε όλοι θα έπρεπε να είμαστε όλοι ε σε συγκεκριμένη περίπτωση θα του πεις και τη παρατήρηση θα του κάνεις δε πρέπει να αλλάξεις δηλαδή δεν θα- το παιδί πρέπει να κατανοήσει αυτό που του συνέβη μπορεί να συμβεί και από εκεί και πέρα αποκτάς δύναμη και συνεχίζεις και χαίρεσαι με αυτά που έχεις να χαρείς

Σ: Η υποστήριξη σε ένα παιδί με τραυματική εμπειρία σας επηρέασε προσωπικά και επαγγελματικά;

E1: εμένα κάθε είτε- βέβαια τώρα αυτό ε έχεις δίκιο η απάντηση μου θα ήτανε πολύ απλή ότι κάθε εμπειρία που έχω είτε είναι τραυματική είτε δεν είναι εμένα με επηρεάζει κάθε μήνας που φεύγει με τα παιδιά κάθε χρόνος που φεύγει με τα παιδιά είναι μια- μαθαίνω πάρα πολλά σίγουρα όμως μια τέτοια περίπτωση μου χει μείνει στο μυαλό είμαι ένας άνθρωπος που αφήνω πίσω τον χρόνο ότι πέρασε πέρασε και προχωρώ μπροστά ότι μου συμβεί στη ζωή μου παιδαγωγικά πάντα μιλάμε γιατί

αυτό μας ενδιαφέρει τώρα αλλά τονίζω αυτή η εμπειρία και δυο τρις ακόμα να ήτανε για όλους λόγους με έχει στιγματίσει ναι με έχει επηρεάσει με έχει επηρεάσει

Εκπαιδευτικός 2

Σ: Αν είναι να ορίσετε μια τραυματική εμπειρία ποια θα ήταν αυτή ;

E2: τραυματική εμπειρία (.) ε::: κυρίως είναι τα διαζύγια για τα παιδιά εννοείται;

Σ: ε::: ναι και γενικά

E2: Α γενικά – ε::: τα παιδιά για τα παιδιά είναι το διαζύγιο των γονιών και ο θάνατος φυσικά του γονιού αλλά επειδή τον θάνατο δεν μπορούν να τον κατανοήσουν τόσο τόσο έτσι:: πολύ πιστεύω ότι το διαζύγιο είναι πιο::: πιο έντονο στα παιδιά (0.3) και ο θάνατος γονιού αλλά δεν είναι κάτι συνηθισμένο ο θάνατος είναι πιο συνηθισμένο το να παίρνουν διαζύγιο.

Σ: Δε το έχετε συναντήσει πολλές φορές δηλαδή;

E2: Το διαζύγιο των γονιών βέβαια κάθε χρόνο και αυξάνονται (0.4) γίνεται εμφανής

Σ: και πως πιστεύεται ότι επηρεάζει αυτή η τραυματική εμπειρία τη σχολική επίδοση και τη συμπεριφορά του παιδιού, πιο πολύ ο θάνατος;

E2: ε::: για τον θάνατο ε::: δυο φορές που είχα τέτοια περίπτωση ε::: έβλεπα την απομόνωση του παιδιού την εσωτερική απομόνωση του παιδιού από την ομάδα από την=ε:: από τις δραστηριότητες και:: η μια περίπτωση εμ::: ήτανε και πολύ δύσκολη καθότανε έξω στην αυλή και έπαιρνε το χρώμα και το πετούσε πάνω του (.) κάτι που το έκανε και στη θάλασσα από ότι μου είχε πει:: η μαμά (.) και:: ο ψυχολόγος – και κάτι που είχα διαβάσει και εγώ ο ψυχολόγος του παιδιού είχε πει ότι ήταν ένας τρόπος να βγάλει το::: τη πίεση που ένιωθε το παιδί το άγχος την ανασφάλεια αυτού-που δε καταλάβαινε του τι γινόταν (0.4) θάνατο

Σ: Εσείς γενικά πιστεύεται είστε έτοιμη να αντιμετωπίσετε ένα παιδί που βίωσε ένα τραύμα; όπως έναν θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου;

E2: Έτοιμοι δεν είμαστε ποτέ (.) είναι ανάλογα και πως θα:: αντιδράσει το παιδί (.) αλλά σίγουρα όταν ο γονιός μας λέει:: ότι συμβαίνει κάτι τέτοιο ε:: το:: πάντα το προσέχω προσέχω τις αντιδράσεις του τις συμπεριφορές του ε:: κάνουμε και κάποιες δραστηριότητες εδώ υπάρχουν κάποια παραμύθια, δε θυμάμαι τώρα πιο ακριβώς ήh ε:: για την απώλεια είχαμε πει για το διαζύγιο εμ:: έτσι του γίνεται πιο οικείο το μεταφέρει το παιδί και πιο άνετα μέσα στο τμήμα όταν μιλάμε και με τα άλλα τα παιδιά:: για:: πράγματα που συμβαίνουν στο ίδιο (.) καταλαβαίνουν ότι συμβαίνουν και αλλού ότι συμβαίνουν και σε άλλα παιδιά (.) και νιώθει πιο άνετα πιο οικία

Σ:Ναι (.) Εσείς από πού μαζεύεται τις πληροφορίες για να το αντιμετωπίσετε όλο αυτό;

E2: ε:: προσωπικά έχω κάνει τρία χρόνια σεμινάριο στο σύριο ε:: εδώ στη Θεσσαλονίκη- ανήκει στον δήμο Θεσσαλονίκης ο Σύριος και κάνει σεμινάρια την απώλεια (0.2) και:: παρακολουθούσα για τρία χρόνια πήγαινα δηλαδή – ήμασταν ομάδα και ήταν βιωματικό (0.3) ε:: και:: πάρα πολλά έμαθα βιωματικά από σεμινάρια

Σ: και πως σας βοήθησε το σεμινάριο;

E2: ε:: να δω και τη στάση του παιδιού (0.2) τα βιωματικά στο πως θα ένιωθε ένα παιδί ένα παιδί πέντε χρονών όχι ένας άνθρωπος μεγάλος (.) με βοήθησε πάρα πολύ και νιώθοντας και καταλαβαίνοντας για το πώς νιώθει ένα παιδί πέντε χρονών ε:: μπόρεσα να μπω στο επίπεδο τους και να το βοηθήσω, καλύτερα (.) νιώθοντας το πώς σκέφτεται και το πώς νιώθει

Σ: Με βάση την εμπειρία σας έχετε δει διαφορά στη συμπεριφορά ή στην επίδοση του παιδιού που έχει βιώσει έναν αναμενόμενο θάνατο σε σε σχέση με το παιδί που αντιμετώπισε έναν απροσδόκητο θάνατο ενός οικογενειακού προσώπου;

E2: Α όχι (.) με τους παππούδες στεναχωριούνται από ότι βλέπω στην αρχή (.) αλλά το περνάνε κάπως πιο εύκολα με τον παππού(0.2) ή την γιαγιά αλλά δεν έχω διαπιστώσει – δεν έχω εμπειρία δηλαδή πάνω σε αυτό (0.2) γιατί δε λένε και οι γονείς ε:: αν έχουν ένα άτομο που τόσο καιρό ήταν άρρωστο(.) νοσούσε:: μαθαίνουμε αλά τον θάνατο

Σ: Αφού έζησαν αυτόν τον θάνατο του παππού τη συμπεριφορά εντοπίσατε από το παιδί;

E2: ε:: τα περισσότερα παιδάκια ε:: είναι αυτό το ότι λένε ότι πήγανε σε ένα καλύτερο μέρος ψηλά στον ουρανό:: εμ: - επειδή οι γονείς κάπως το έχουνε πει (.) και δε νιώθουν τόσο μα τόσο την απώλεια την στεναχώρια (.) ίσως επειδή ο παππούς και η γιαγιά δεν είναι τα άμεσα άτομα όπως είναι ο μπαμπάς και η μαμά εμ: μιλάνε πάντως για το τι έπαιζαν με τον παππού και την γιαγιά αλλά όχι σε τέτοιο δύσκολο βαθμό όσο του γονιού

Σ: Μπορείτε να μοιραστείτε κάποια παραδείγματα για το πώς υποστηρίζετε το παιδί που βίωσε αυτή τη τραυματική εμπειρία;

E2: ε::: παραδείγματα; Παραδείγματα δηλαδή το πώς τα διαβάσαμε το πώς τα – σε ένα χωριό που δούλευα ας πούμε έτυχε και βρίσκαμε εκεί βρίσκαμε πεθαμένα πουλάκια και τέτοια πράγματα είχαν κι όλες είχαν - η εμπειρία τους ήταν διαφορετική και κάναμε ας πούμε μια κηδεία έξω στην αυλή, και ότι θα μείνει εδώ η ψυχούλα πήγε στον ουρανό και τέτοια(.) στη τάξη είναι δύσκολο ειδικά στην πόλη να κάνεις κάτι τόσο βιωματικό

Σ: έχετε βρει κάποια άλλη αποτελεσματική παρέμβαση για να υποστηρίξετε το παιδί σε αυτή τη κατάσταση;

E2: περισσότερο συζήτηση (0.2) περισσότερο συζήτηση ε:: έτσι γίνεται όπως και με τα ζώα πιάνουμε και τα ζώα αν είχαν ζώα αν έχει πεθάνει γιατί έχουν σκυλάκια γατάκια κουνελάκια πουλάκια και εδώ και δηλαδή όπως πεθαίνει ένα ζώο έτσι και οι άνθρωποι μεγαλώνουμε και αφού ολοκληρώσουμε όλον τον κύκλο μας ε:: φεύγουμε φεύγει μακριά η ψυχή μένει το σώμα, ε::: με τέτοιες- τέτοια παραδείγματα

Σ: εσείς ζητήσατε βοήθεια από κάποιον από κάποιον σχολικό ψυχολόγο άμα υπάρχει;

E2: όχι όχι δε χρειάστηκε δεν είχαμε και ψυχολόγους δεν έρχονται και οι ψυχολόγοι μας τα τμήματα ένταξης έχουμε (0.3) αλλά με βοήθησε πολύ αυτό το σεμινάριο που σας είπα από εκεί:: στο σύριο

Σ: Το γεγονός ότι δεν υπήρχε βοήθεια από σχολικό ψυχολόγο σας δυσκολεύει να διαχειριστείτε-

E2: θα βοηθούσε σίγουρα αν υπήρχε ψυχολόγος που θα μπορούσε να μιλήσει και με εμάς και να μιλήσει και με τα παιδιά σίγουρα θα βοηθούσε (0.3) δε ξέρω πως τα προσεγγίζουν τι θα έκανε ο ψυχολόγος που θα ερχόταν εδώ αλλά πιστεύω θα βοηθούσε τη κατάσταση

Σ: Πως σας δυσκολεύει αυτή η απουσία σχολικού ψυχολόγου στην υποστήριξη;

E2: Δε κατάλαβα

Σ: Πως σας δυσκολεύει αυτή η απουσία του σχολικού ψυχολόγου εσάς προσωπικά;

E2: εμείς έχουμε μάθει πλέον να λειτουργούμε χωρίς το σχολικό ψυχολόγο (.) χωρίς τις ψυχολόγους χωρίς τους κοινωνικούς λειτουργούς πλέον το έχουμε μάθει το συνηθίζουμε και εμείς ενημερωνόμαστε διαβάζουμε:: μεταξύ μας συζητάμε πολύ πως αντιμετωπίσε ο ένας καταστάσεις διάφορες πως αντιμετωπίσε ο άλλος εμ: το έχουμε συνηθίσει

Σ: άρα εκτός από το σεμινάριο πήρατε και από άλλου βοήθεια;

E2: ε από βιβλία που θα διαβάζω και από συνάδελφες που λέμε το πώς το συζητήσαμε το πώς – τι είπαμε στα παιδιά τα πως τα σταθήκαμε

Σ: Ποιες προκλήσεις έχετε αντιμετωπίσει στη συνεργασία με τον γονέα για την ολιστική υποστήριξη στο παιδί που πενθεί;

E2: ε::: με μια συγκεκριμένη που θα το θυμάμαι για μια- για ολόκληρη τη ζωή μου ο άντρας της ήταν πολύ μικρός ήταν 39 40 χρονών επειδή το- δεν είναι ήθελε να:: πιέζει το παιδί επειδή το παιδί είχε κάποιες συμπεριφορές έτσι είχε αλλάξει ε:: οι γονείς του άντρα οι παππούδες το κακομάθαιναν πάρα πολύ αλλά έλεγε ότι δε πρόκειται να επέμβω γιατί και το παιδί περνάει δύσκολα αλλά και οι παππούδες έχουν χάσει τον γιό τους δεν μπορώ να τους πω να φερθείτε έτσι ή αλλιώς στο εγγόνι το άφηνε δηλαδή στους παππούδες να κακομαθαίνουν να κάνουν αυτοί τα χατίρια στο:: στο παιδί κι όλα αυτά (0.2) όπως και η ίδια στο σπίτι μέχρι ένα σημείο την καταλάβαινα φυσικά

Σ: και σε εσάς αυτή η συνεργασία τι δυσκολίες σας έφερε;

E2: ε::: είχε απομονωθεί το παιδί από την ομάδα καθόταν μόνο του ε:: έπαιζε μόνο του δεν ερχόταν βέβαια άκουγε τι γινόταν στη ομάδα έξω από την ομάδα απαντούσε στις ερωτήσεις και προσπαθούσε να του πω ότι όποιος δεν είναι εδώ δεν ανήκει στην ομάδα:: ότι δε μπορούμε να ακούσουμε αυτό που λέει έτσι πρέπει να έρθεις εδώ για να μας το πεις (.) ε τον πρώτο καιρό δεν ερχόταν σιγά σιγά ε ερχόταν όταν ήθελε να πει ήξερε την απάντηση στο στην ερώτηση και ήθελε να το πει και άρχισε σιγά σιγά να πλησιάζει να έρχεται στην ομάδα

Σ: Η υποστήριξη σε ένα παιδί με τραυματική εμπειρία σας επηρέασε προσωπικά και επαγγελματικά;

E2: Όχι εμ::: όχι δεν με επηρέασε καθόλου όχι δε με επηρέασε πέρα ότι λυπήθηκα για το παιδάκι που θα μεγαλώσει χωρίς πατέρα αυτή τη σύζυγο αυτή τη μάνα ε:: πέρα από – δε μπορώ να πω ότι με επηρέασε προσωπικά (0.2) δεν με επηρέασε κάποια στιγμή μόνο είχα σκεφτεί πως θα ήμουν άμα είχε πεθάνει ο δικός μου πατέρας όταν ήμουνα μικρή πόσα πράγματα ίσως να είχα χάσει (0.3) αυτό

Εκπαιδευτικός 3

Σ: Αν είναι να ορίσετε μια τραυματική εμπειρία ποια θα ήταν αυτή;

E3: ε:: για ένα παιδί ένα διαζύγιο ίσως,

Σ: Πως πιστεύετε ότι επηρεάζει μια τραυματική εμπειρία της σχολικής επίδοσης του παιδιού και τη συμπεριφορά του στη τάξη;

E3: ίσως να::: να του αποσπούσε την προσοχή:: γιατί θα σκεφτόταν αυτό::: ίσως να έβγαζε κάποια επιθετική συμπεριφορά σε:: συμμαθητές του

Σ: Πόσο έτοιμη θεωρείτε πως είστε για να αντιμετωπίσετε ένα παιδί που βίωσε το τραύμα του θανάτου ενός αγαπημένου προσώπου στο νηπιαγωγείο;

E3: ε::: με σεμινάρια εγώ παρακολουθώ σεμινάρια για διάφορες κρίσεις όπως το λένε όπου η μια κρίση είναι το διαζύγιο μια κρίση είναι ο θάνατος ενός συγγενικού προσώπου σίγουρα λέμε τους γονείς να μας ενημερώνουνε για οποιαδήποτε έτσι αλλαγή και με συνεχή ενημέρωση και επιμόρφωση (0.2) ίσως να ρωτήσουμε και κάποιον παιδοψυχολόγο που παρακολουθεί το παιδί

Σ: Με βάση την εμπειρία σας έχετε δει διαφορά στη συμπεριφορά και επίδοση των παιδιών που έχουν βιώσει έναν αναμενόμενο θάνατο σε σχέση με ένα μαθητή που αντιμετώπισε έναν απροσδόκητο θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου;

E3: Εμένα η μέχρι τώρα εμπειρία μου που δεν είναι μεγάλη δεν το έχω δει αυτό δηλαδή δεν έτυχε εν μέσω της χρονιάς να πεθάνει κάποιο συγγενικό πρόσωπο ε::: ενός παιδιού οπότε δε μπόρεσα να παρατηρήσω κάποια αλλαγή

Σ: Με βάση το τι θεωρείται εσείς η ίδια

E3: Σίγουρα σίγουρα θα:: θα βλέπαμε για αυτό και πρέπει να υπάρχει απευθείας ενημέρωση για να ξέρουμε πώς να το χειριστούμε και (.) οτιδήποτε δούμε στο παιδί να ξέρουμε από πού πηγάζει

Σ: Εσείς πως θα υποστηρίζατε αυτό το παιδί που βίωσε αυτή τη τραυματική εμπειρία, άμα μπορείτε να μου πείτε ένα παράδειγμα

E3: Εγώ νομίζω ότι θα- ίσως- δε ξέρω αυτά πάντα με ειδικό δηλαδή εγώ από μόνη μου θα είμαι υποστηρικτική στο παιδί θα προσπαθούσα να του πω ότι αυτό το πράγμα είναι κάτι που συμβαίνει γενικά αλλά νομίζω πάντα με γνώμονα το – εμ με συμβουλή του ειδικού να το χειριστούμε

Σ: Εσείς έχετε κάποιον σχολικό ψυχολόγο στο περιβάλλον που μπορεί να βοηθήσει στην υποστήριξη του παιδιού με τραύμα;

E3: Αν έχουμε σχολικό ψυχολόγο;

Σ: ναι ναι

E3: Δυστυχώς όχι (.) ε στο σχολείο να είναι κάποιος μόνιμα στο σχολείο ή να κάνει κάποιες τακτικές επισκέψεις; Όχι δεν έχουμε

Σ: Αυτό προκαλεί κάποια δυσκολία που να έχετε δει έτσι και σε συναδέλφους ως προς την αντιμετώπιση;

E3: ναι βέβαια θα ήταν πάρα πολύ σημαντικό τουλάχιστον αυτό κάποιες τακτικές συνεδρίες κάποιες μηνιαίες αν όχι εβδομαδιαίες αλλά- γιατί αυτό εμείς δε μπορούμε να αναλάβουμε αυτόν τον ρόλο του παιδοψυχολόγου είναι ένα τελείως διαφορετικό αντικείμενο

Σ: Έχετε δει προκλήσεις σε σχέση με τη συνεργασία γονέα – αλλά είπατε δεν έχετε δει

Ε3: όχι εγώ δεν έχω βιώσει δηλαδή ούτε καν με παππού γιαγιά για να σου πω την εμπειρία μου

Σ: ναι ναι δε πειράζει, γενικά πως πιστεύεται ότι η οικογένεια θα μπορούσε να βοηθήσει στην αντιμετώπιση δυσκολιών τους εκπαιδευτικούς;

Ε3: με τη συνεργασία δηλαδή με το να λέμε εμείς τη παρατηρούμε τι τυχόν αλλαγές να μας λένε και οι γονείς τι παρατηρούν προκειμένου να είμαστε μαζί για να το αντιμετωπίσουμε και να (.) να υπάρχει μια γέφυρα (.) επικοινωνίας να μη λέμε α εμείς άλλα να μην το προσεγγίζουν οι γονείς τελείως διαφορετικά γιατί το παιδί έτσι μπερδεύεται

Σ: Ποιον ρόλο παίζουν οι συνάδελφοι και ηγεσία για να συμβάλουν στην αποστήριξη άμα συμβεί κάποιο τέτοιο περιστατικό;

Ε3: Πάρα πολύ σημαντικό ρόλο όσο αναφορά τους συναδέλφους στη συζήτηση για το πώς μπορείς να το αντιμετωπίσεις και πως έχουν αντιμετωπίσει οι ειδικά οι συνάδελφοι που είναι πολλά χρόνια στην εκπαίδευση ε πως το έχουν αντιμετωπίσει σε αντίστοιχες καταστάσεις και όσο αναφορά την ηγεσία εμείς φέτος που έχουμε ως πούμε διευθύντρια στο σχολείο είναι πολύ σημαντικό σε τέτοιους σε διάφορα περιστατικά πως αναλαμβάνει- πράγματα που εμείς λόγω του διδακτικού ως πούμε περιεχομένου δε μπορούμε τόσο πολύ να τα παρακολουθήσουμε και να τα κυνηγήσουμε (0.3) για επικοινωνίες με φορείς δηλαδή φέτος ακόμα και σεμινάρια στο σχολείο που κάνουμε φέρνουμε σχολικούς ψυχολόγους για να::- όχι σχολικούς ψυχολόγους και ιδιώτες για να κάνουν κάποιες επιμορφώσεις δηλαδή κι αν- είναι πολύ καίρια τα θέματα που ενημερωνόμαστε και μέσα στο σχολείο και τα οποία διοργανώνει η ηγεσία

Εκπαιδευτικός 4

Σ: Αν είναι να ορίσετε μια τραυματική εμπειρία ποια θα ήταν αυτή;

Ε4: τραυματική εμπειρία εννοείς στον εργασιακό μου χώρο;

Σ: γενικά μια τραυματική εμπειρία

Ε4: εε μια τραυματική εμπειρία (γέλια) στη προσωπική μου ζωή ήταν το διαζύγιο μου ε:: στο σχολείο δε μπορώ να πω ότι είναι τραυματικές εμπειρίες ε:: είναι αγχώδεις εμπειρίες ειδικά όταν χτυπήσει κάποιο παιδί ε:: εκεί τα υπόλοιπα μπορούμε να τα διαπραγματευτούμε να τα συζητήσουμε να συνεργαστούμε με τους γονείς αλλά στον εργασιακό χώρο είναι όταν χτυπήσει κάποιο παιδί ως πούμε

Σ: ναι για ένα παιδί μια τραυματική εμπειρία τι θεωρείται

E4: εμ:: μια τραυματική εμπειρία ε:: όσο χρόνια δουλεύω είναι τα παιδιά χωρισμένο γονιών (0.3) ε:: δηλαδή πίσω από αυτά που βλέπω ε:: ρωτώντας μαθαίνω και βλέπω ότι είναι οι γονείς ας πούμε ότι η οικογενειακή κατάσταση δεν είναι σταθερή

Σ: Πως πιστεύετε ότι επηρεάζει μια τραυματική εμπειρία της σχολική επίδοση του παιδιού και τη συμπεριφορά του στη τάξη;

E4: ε στο νηπιαγωγείο τη σχολική επίδοση δε μπορώ να πω ότι την επηρεάζει (.) ε εκτός κι αν στο οικογενειακό τους περιβάλλον δεν ασχολούνται καθόλου ε αν ασχολούνται – νομίζω ψυχολογικά σε επηρεάζει πιο πολύ όχι τόσο στη σχολική του επίδοση τουλάχιστον στο νηπιαγωγείο

Σ: έχετε δει εσείς κάποια συμπεριφορά με βάση την εμπειρία σας;

E4: ναι ναι ναι είναι συνήθως ε:: φτάνει στα όρια και την εκπαιδευτικό και τους μαθητές τους συμμαθητές του φτάνει στα όρια δεν είναι πάντα επιθετικοί αλλά είναι συμπεριφορές ακραία- συμπεριφορές που οδηγούν στα άκρα ας πούμε αλλά δεν είχα επιθετικές συμπεριφορές απλώς δεν υπακούν στους κανόνες πειράζουν τους συμμαθητές τους τους ενοχλούνε αλλά ‘όχι επιθετικά όμως δεν είχα τέτοιες συμπεριφορές ποτέ τόσα χρόνια

Σ: Πόσο έτοιμη θεωρείτε πως είστε για να αντιμετωπίσετε ένα παιδί που βίωσε το τραύμα του θανάτου ενός αγαπημένου προσώπου στο νηπιαγωγείο;

E4: του θανάτου ε ναι (.) εμ:: (.) το συζητάμε αρκετά με τα παιδιά αυτό το θέμα και συνήθως αναφέρουν για παππούδες τώρα συγκεκριμένα πέθανε και ο πατέρας μιας συναδέλφου και μας έφτυσε τη πίστη η κλειστή κοινωνία που είμαστε εκεί πέρα ε:: το συζητάω με τα παιδιά και βλέπω ότι το αντιμετωπίζουν πολύ:: με άνεση όχι με άνεση ε:: απλώς δέχονται πολύ αυτά που τους λες μετά- στο επάγγελμα μας κακά τα ψέματα τη δασκάλα τους την έχουν σαν θεό και μετά από τόσα χρόνια εμπειρίας πάντα φροντίζω από τον Σεπτέμβριο να υπακούν στους κανόνες να μπούμε σε μια τάξη οπότε να κυλήσει χρονιά όμορφα βέβαια και τα απρόοπτα δε λείπουν αλλά βλέπω ότι τα παιδιά ότι και να τα πούμε θα το δεχτούν κατάλαβες από τη νηπιαγωγό τους μπορεί το οικογενειακό περιβάλλον να είναι πιο δύσκολο αλλά σχολείο φαίνεται ότι τα δέχονται

Σ: Εσείς έχετε βιώσει την περίπτωση παιδιού που έζησε το τραύμα ενός αγαπημένου προσώπου

E4: εμ ναι πέρσι είχα έναν μαθητή ο οποίος έχασε τον μπαμπά του εμ δε το συζητούσε πολύ γιατί φροντίσαμε και μέσα στο σχολείο να μη συζητάμε πολύ για την οικογένεια ιδιαίτερα για τη σχέση έτσι- πατέρας και μητέρας και έτσι όλα αυτά τα αποφεύγαμε μπορεί να τα συζητούσαμε όταν έλλειπε το παιδάκι όχι μπροστά του αλλά έβλεπα ότι το παιδί στο σχολείο γκρίνιαζε με το παραμικρό ε:: όλα τον ενοχλούσανε αν δε γινόταν το δικό του ε θύμωνε και φώναζε και αυτό γιατί από τη στιγμή που έχασε τον πατέρα του η μαμά του έκανε όλα τα χατίρια οπότε δε μπορούσε στο σχολείο να δεχτεί ότι δε θα γίνει αυτό που θέλω (.) οπότε μετά υπήρξε

συνεργασία με τη μητέρα ελπίζω να διορθώθηκε από τότε η κατάσταση τώρα στο δημοτικό δε ξέρω τι κάνει

Σ: Γενικά κάποια παραδείγματα για το πώς υποστηρίζατε αυτό το παιδί που βίωσε αυτή τη τραυματική εμπειρία;

E4: ε:: δε το μετέφερε στο σχολείο θέλω να πω ότι είπε κάνα δυο φορές εμένα ο μπαμπάς μου έχει πεθάνει ε:: και τον ρώτησα αν θέλει να το συζητήσουμε και μου είπε όχι κυρία είμαι καλά (.) από τη στιγμή που το παιδί δε θέλει να συζητήσει κάτι για μένα καλό είναι να μη το προχωρήσεις εάν θέλει να το συζητήσετε οποιοδήποτε θέμα τότε προχωράς από τη στιγμή που δεν ήθελε και μου είπε ότι είναι καλά τέλος δε μπορούσε να επέμβω δεν υπήρχε λόγος να πω κάτι το μόνο που είπα ήταν αν χρειαστείς κάτι να συζητήσεις εγώ θα είμαι εδώ

Σ: Υπήρξε κάποια συγκεκριμένη δυσκολία που αντιμετωπίσατε στη διαχείριση της κατάστασης;

E4: ε:: εννοείς με το θάνατο;

Σ: ναι

E4: ε:: όχι ήτανε η συμπεριφορά αυτή όλη έφεταν από πάνω του δε του χαλούσαν χατίρι και αυτό πίστευε ότι μπορούσε να κάνει ότι θέλει όπου και να βρίσκεται αυτό(.) και είπαμε ξανά τους κανόνες τους κανόνες τους κανόνες

Σ: ναι με βάση την εμπειρία σας έχετε δει διαφορά στη συμπεριφορά και επίδοση των παιδιών που έχουν βιώσει έναν αναμενόμενο θάνατο σε σχέση με ένα μαθητή που αντιμετώπισε έναν απροσδόκητο θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου;

E4: ναι να σας πω την αλήθεια δεν είχα εμπειρίες τέτοιες δηλαδή η μόνη περίπτωση ήταν αυτό το παιδάκι την οποία ο μπαμπάς του από ότι έμαθα ο μπαμπάς του πέθανε σε δυστύχημα ένας ξαφνικός θάνατος και είδα αυτή τη συμπεριφορά στη καριέρα μου δεν είχα ποτέ κάτι τέτοιο

Σ: εσείς πιο θεωρείτε το πιο δύσκολο για ένα παιδί;

E4: νομίζω είναι ο αιφνίδιος θάνατος και για όλους είναι ο αιφνίδιος θάνατος νομίζω για μικρούς και μεγάλους (.) γιατί στην άλλη τη κατάσταση το βλέπεις πως προχωράει μπορείς να το αντιμετωπίσεις να μιλήσεις να αποχαιρετίσεις ένας αιφνίδιος θάνατος είναι πιο δύσκολος για όλους και για μικρούς και για μεγάλους

Σ: Ποιες πιστεύεται θα ήταν οι πιο αποτελεσματικές παρεμβάσεις για να στηρίζετε αυτά τα παιδιά;

E4: Φυσικά η συνεργασία με το σπίτι και δεύτερον αυτό που σας είπα ότι αν θέλεις να το συζητήσουμε εγώ θα είμαι πάντα δίπλα σου χωρίς να κάνεις φυσικά τα χατίρια τον αντιμετωπίζεις όπως όλους τους άλλους αλλά να κερδίσεις την εμπιστοσύνη ότι όποια στιγμή χρειαστείς εγώ είμαι εδώ

Σ: κάποια άλλη παρέμβαση που θα πραγματοποιούσατε πέρα από τη συζήτηση;

E4: Ίσως στην ολομέλεια της τάξης με αφορμή ένα παραμύθι για να ακούσουμε τις γνώμες και τον άλλων παιδιών αλλά δεν- θεωρώ ότι καλύτερα να τα αποφεύγεις αυτά γιατί απ τη στιγμή που άλλος δε σου δίνει αφορμή να το συζητήσεις ε και τα παιδιά σε αυτή την ηλικία δε ξέρουν κι όλας το τι γίνεται δε ξέρουν και ότι το άλλο το παιδάκι μπορεί να το πει το ίδιο δεν έχω μπαμπά αλλά από τη μια θα μπει και απ την άλλη θα βγει δεν είναι δεν είναι ότι θα γίνει στόχος και το κοροϊδεύουν ούτε τίποτα

Σ: Εσείς συνεργαζόσασταν με κάποιον σχολικό ψυχολόγο σε καταστάσεις με παιδιά με τραυματική εμπειρία;

E4: ε όχι συνεργαζόμουν με την οικογένεια εμ συνεργαζόμουν με την οικογένεια είναι άλλες περιπτώσεις που συνεργάζεσαι με άλλο με λογοθεραπευτές ή οτιδήποτε αλλά με ψυχολόγους όχι συνεργαζόμουν με την οικογένεια να έχουμε μια κοινή πορεία

Σ: Αυτό είχε κάποια δυσκολία στο τρόπο διαχείρισης η απουσία υποστήριξης ενός σχολικού ψυχολόγου;

E4: όχι δε χρειάστηκε

Σ: Ποιες προκλήσεις έχετε αντιμετωπίσει στη συνεργασία με έναν γονέα για την παροχή μιας ολιστικής υποστήριξης στο παιδί που πενθεί;

E4: τι να- ε δεν νομίζω να έχω αντιμετωπίσει κάτι τέτοιο ε:: γιατί αυτό ήταν το μόνο περιστατικό που έχω αντιμετωπίσει ε:: θανάτου παιδιού ε:: γονέα με μια μητέρα επειδή είναι πολύ κλειστή κοινωνία δεν είναι ήθελε και πολύ να το συζητάει εγώ της παρουσίαζα τη συμπεριφορά του παιδιού και της ζητούσα να ακολουθήσει μια κοινή γραμμή από το σπίτι εγώ έκανα ότι μπορούσα αυτή ίσως η γυναίκα δεν είχε άλλη υπομονή με τρία παιδιά να την- να αντιμετωπίσει το συγκεκριμένο παιδί της οπότε δε μπορείς να κάνεις και κάτι παραπάνω στο επάγγελμα μας αν ο γονιός δεν θέλει δεν μπορείς να κάνεις τίποτα(.) εννοώ μια πιο ουσιαστική παρέμβαση με κάποιον ειδικό μπορείς να προτείνεις προτείναμε και ειδικό αλλά δεν υπήρξε ανταπόκριση από τους γονείς

Σ: Ποιον ρόλο παίζουν οι συνάδελφοι και γενικά η σχολική ηγεσία προς την υποστήριξη και αντιμετώπιση του παιδιού που περνάει το πένθος;

E4: ε εννοείτε για την προϊσταμένη;

Σ: ναι ναι

E4: ε δεν νομίζω ότι μπορεί να κάνει και- αν το έχει μέσα στη τάξη της πιστεύω θα κάνει κάποια πράγματα όπως σας είπα και εγώ που προσπάθησα να κάνω αλλά::: η υποστήριξη μπορεί να πει ότι- να προτείνει στην οικογένεια στη μητέρα ή στον πατέρα όποιος είναι εν ζωή ότι ότι χρειαστείτε θα είμαστε εδώ δε μπορείς να κάνεις κάτι παραπάνω αν δε στο ζητήσουνε δε μπορείς να επέμβεις μπορείς να κάνεις μια

πρόταση όπως είπα εγώ στη μητέρα του παιδιού ότι είδα μια συμπεριφορά ας πούμε που είναι πολύ δεικτική και κτητική και εγωιστική και όλα αυτά το ίδιο είναι και στο σπίτι και τέλος δε μπορούσα να κάνω κάτι παραπάνω

Σ: Η υποστήριξη σε ένα παιδί με τραυματική εμπειρία σας επηρέασε προσωπικά και επαγγελματικά;

E4: Επαγγελματικά όχι αλλά σαν άνθρωπος και γονιός που είμαι η ίδια φυσικά (.) επαγγελματικά, σαν να(.) δε με δυσκολεύει κάτι στη δουλειά μου θα κάνω αυτό που πρέπει απλώς ε:: είναι στενάχωρη η κατάσταση την βλέπω σαν άνθρωπος και σαν γονιός όχι σαν εκπαιδευτικός

Σ: γενικά άμα χρειαστείτε πληροφορίες για το πώς να το διαχειριστείτε σε ποιον απευθύνεστε αν όχι σε κάποιον σχολικό ψυχολόγο;

E4: ε έχουμε ψυχολόγους στο νηπιαγωγείο μας και εγώ επειδή εργάζομαι στη Λήμνο υπάρχει το κέντρο της κοινότητας που διαθέτει ψυχολόγους ε παρακολουθώ και συνεδρίες για γονείς και για εκπαιδευτικούς γίνονται πολλά ενημερώσεις και όλα αυτά και οπότε έχω τηλέφωνα και αν χρειαστώ κάτι ενημερώνομαι

Εκπαιδευτικός 5

Σ: Αν είναι να ορίσετε μια τραυματική εμπειρία ποια θα ήταν αυτή;

E5: τραυματική εμπειρία για παιδί εννοείς

Σ:ναι

E5: ένα είναι η απώλεια εντάξει τώρα εκτός από την απώλεια ένας τραυματισμός σε νοσοκομείο κάποιος γονιός η από το οικογενειακό περιβάλλον αυτά (0.3) ένα διαζύγιο

Σ: Πως πιστεύετε ότι επηρεάζει μια τραυματική εμπειρία της σχολική επίδοση του παιδιού και τη συμπεριφορά του στη τάξη;

E5: Απομόνωση σε περίπτωση της απώλειας κυρίως και από εκεί και πέρα μια πιο επιθετική συμπεριφορά αποτραβιέται κανείς από την ομάδα δε παίζει αυτά

Σ: Εσείς πως αντιμετωπίσατε το παιδί που βίωσε το τραύμα του θανάτου ενός αγαπημένου προσώπου;

E5: με στήριξα λίγο περισσότερο συναισθηματική στήριξη ε:: αυτό κυρίως συναισθηματική στήριξη κουβέντες με τον γονέα η με τους παππούδες με αυτόν που έχει μείνει τον κηδεμόνα του παιδιού

Σ: Κάνατε κάποια συγκεκριμένη παρέμβαση στο παιδί που πενθούσε;

E5: ναι διαβάσαμε παραμύθι κουβεντιάσαμε μέσα την τάξη σε μια περίπτωση είχε έρθει και ψυχολόγος από την τάξη νομίζω δε θυμάμαι τώρα έχουν περάσει χρόνια

έτσι και μας έκανε μια οργανωμένη δραστηριότητα για την απώλεια η δραστηριότητα αυτή ήταν ένα παραμύθι και μετά από εκεί και πέρα μια ιστορία μας είχαν πει την ιστορία δε τη πολύ θυμάμαι δεν ήταν ο ποντικούλης και μετά από εκεί και πέρα ήταν μια δραστηριότητα για να ζωγραφίσουμε μια βαλίτσα σε χαρτόνι και::: μιλήσαμε για την απώλεια γενικά μπορεί να ήταν και ζώα ζες κάπως έτσι το ξεκινήσαμε μπορεί να ήταν σκυλάκι ψαράκι και όλα αυτά γενικά και τι θα δίνετε σε αυτό που αγαπάμε πάρα πολύ τι θα θέλαμε να του δώσουμε να του χαρίσουμε

Σ: Με βάση την εμπειρία σας έχετε δει διαφορά στη συμπεριφορά και επίδοση των παιδιών που έχουν βιώσει έναν αναμενόμενο θάνατο σε σχέση με ένα μαθητή που αντιμετώπισε έναν απροσδόκητο θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου;

Ε5: ε τώρα κοίτα σε εμάς είναι συνήθως μικρά συνήθως ο θάνατος που αντιμετωπίζουν τα παιδιά είναι απροσδόκητος ακόμα και ασθένεια να υπάρχει της μητέρας ή του πατέρα ή του παππού επειδή δε το αντιλαμβάνονται δε το κοινοποιούμε και εμείς εύκολα οι ενήλικες οπότε είναι πάντα ξαφνικό για ένα παιδί (.) ίσως γονείς το καλύπτουν δηλαδή μου έτυχε περίπτωση μαμά που πέθανε γιαγιά του παιδιού και δε το έλεγε με τίποτα στα παιδιά δεν ένιωθε την δύναμη να το πει

Σ: Γενικά μπορείτε να μοιραστείτε μια συγκεκριμένη εμπειρία που αντιμετωπίσατε κάποια δυσκολία στη διαχείριση ενός παιδιού που έχασε ένα αγαπημένο του πρόσωπο;

Ε5: ε:: δυσκολία, αν αντιμετώπισα εγώ έτσι;

Σ: ναι

Ε5: ναι ναι ναι και σε διαφορά έτσι- κυρίως όταν έχει να κάνει με γιαγιάδες να χάσει ένα παιδί τη μαμά και να μένει με τη γιαγιά μετά όπου δε μπορούσε να υπάρχει επικοινωνία και συνεννόηση με την γιαγιά στο τι πρέπει να κάνουν για το παιδί στο πώς να το αντιμετωπίσουν το παιδί και όλα αυτά ναι ήταν μια δυσκολία που αφορούσε το οικογενειακό πλαίσιο που έμενε περισσότερο και όχι μέσα στη τάξη αλλά ήταν τόσο καθοριστικό το ίδιο πλαίσιο και από πριν όμως πριν πεθάνει η μαμά η μαμά πέθανε από καρκίνο οπότε δε ξέρω πως είχαν και τι είχαν μεταφέρει ήταν ένα παιδί γενικός πολύ ήσυχο

Σ: Αυτή η δυσκολία πως επηρέασε το εκπαιδευτικό περιβάλλον;

Ε5: Εντάξει το εκπαιδευτικό περιβάλλον της τάξης δε το επηρέαζε καθόλου το ίδιο το παιδί επηρέαζε που δε δεχόταν εύκολα δηλαδή δεν είχαν αποτέλεσμα όλα αυτά που κάναμε ήταν πολύ δύσκολη συναισθηματική προσέγγιση

Σ: Πως αντιμετωπίσατε τη δυσκολία που αναφέρατε;

Ε5: με κουβέντα με πολύ κουβέντα και υπομονή (γέλια) και κουβέντα ξανά κουβέντα αυτά(0.3) αν θεωρείς γενικά για το παιδάκι μελλοντικά δε καταφέραμε και πολλά

Σ: δηλαδή;

E5: δηλαδή το οικογενειακό πλαίσιο έτσι όπως είχε διαμορφωθεί και με τις απόψεις που είχε ήταν πολύ περίεργα δηλαδή και στο δημοτικό συνεχίστηκαν οι δυσκολίες και μεγαλώνοντας

Σ: Κάποια πρόκληση κατά την συνεργασία σας με το οικογενειακό πλαίσιο;

E5: Πρόκληση δε θα το έλεγα ήταν διαθέσιμοι να συνεργαστούν δε έκαναν αυτά που κουβεντιάζαμε οπότε- το ναι ναι σωστά έτσι πρέπει να γίνει και δε κάνω κάτι δεν έχει κάνα νόημα ή και αποτέλεσμα

Σ: Οι οικογένειες πως βοηθάν στο εκπαιδευτικό πλαίσιο με τα παιδιά;

E5: Εξαρτάται από την οικογένεια κάθε φορά κάποια εμπειρία που βοήθησε οικογένεια δε μπορώ να θυμηθώ τώρα κάτι δε έχω κάτι στο μυαλό μου πάντως παιδιά που είναι λίγο εξοικειωμένα στο σπίτι με τον θάνατο δε θα ξεχάσω ένα παιδάκι που είχε ο πατέρας του γραφείο τελετών (.) το οποίο τώρα πλησιάζουν και Χριστούγεννα και το θυμάμαι συνέχεια ζωγραφίσαμε τη δώρο θα θέλαμε τι θελαν τα ίδια να φέρει ο άγιος Βασίλης στο μπαμπά και στη μαμά και ο Γιωργάκης κάσες λέω τι είναι αυτό παιδί μου κάσες μου λέει τι κάσες που βάζουμε μου λέει του πεθαμένου λεω Γιώργο γιατί καλέ κυρία λέει αφού λέει ο μπαμπάς στη μαμά ότι χρειάζεται κατάλαβες; Δεν ήταν κάτι περίεργο όλο αυτό πραγματικά όντως χρειαζόταν λεφτά για να κάνει τη παραγγελία στη δουλειά του ξέρω εγώ κουβεντιάστηκε και το παιδί το αντιμετώπιζε πάρα πολύ φυσιολογικά ή όταν μου είπε ότι έχασε ένα ψαράκι εκεί πέρα α και το καημένο το ψαράκι και μετά τι το κάνατε τίποτα κυρία μου η γιαγιά μου το πέταξε στις κότες (γέλια) οπότε για αυτό ήταν μια καθημερινότητα δεν ήταν ένα κακό οικογενειακό πλαίσιο αλλά ήταν καθημερινότητα αυτή ο θάνατος μπορεί να μην ήταν μέσα στο οικείο περιβάλλον αλλά ήταν μέσα στο πλαίσιο τη δουλειάς

Σ: Η υποστήριξη σε ένα παιδί με τραυματική εμπειρία σας επηρέασε προσωπικά και επαγγελματικά;

E5: Εντάξει επηρεάζει εκείνη τη στιγμή δεν επηρεάζει σε βάθος σαφώς και επηρεάζει συναισθηματικά και προσωπικά επηρεάζει και συναισθηματικά αλλά αυτό περνάει δεν είναι κάτι που μένει

Σ: Ποιον ρόλο παίζουν οι συνάδελφοι και ηγεσία για να συμβάλουν στην υποστήριξη άμα συμβεί κάποιο τέτοιο περιστατικό;

E5: ε:: δεν υπάρχει δεν υπάρχει υπάρχει στους συναδέλφους στα πλαίσια της συνεργασία όπως υπάρχει αν έχεις συνάδελφο στο νηπιαγωγείο και δεν είσαι μονοθέσιο και αν συνεργάζεσαι σε όλα τα πλαίσια υπάρχει συνεργασία και σε αυτό όσο αναφορά τους ανωτέρους προϊσταμένους και αυτά δεν υπάρχει τίποτα

Σ: Δεν υπάρχει υποστήριξη και αντιμετώπιση του πένθους ενός παιδιού;

E5: Όχι αυτό το ψάχνεις μόνο σου αν θα βρεις τι θα βρεις δηλαδή παλιά υπήρχε μια μέριμνα ότι υλικό είχα βρει το είχα βρει μόνη μου

Σ: Από πού ψάξατε πληροφορίες;

Ε5: ε από πού έψαξα έ ρωτώντας από εδώ και από εκεί στην μέριμνα έτσι σε τέτοιες ΜΚΟ

Σ: Το γεγονός ότι δεν υπάρχει σχολικός ψυχολόγος πως σας επηρέασε;

Ε5: Τι εννοείς; Μου φόρτωσε επιπλέον δουλειά τη δουλειά ενός ψυχολόγου προφανώς αναλαμβάνεις κι άλλα πράγματα που δεν είναι στην αρμοδιότητα σου θα μπορούσε να τα κάνει κάποιος άλλος φορτίζεσαι εκτός από το παιδαγωγικό έργο και σε αυτό

Σ: Είχατε κάποια μορφή επιμόρφωσης;

Ε5: είχα παρακολουθήσει κάποια σεμινάρια κατά καιρούς πήγαινα γιατί με πίεςανε το θέμα για να μπορώ να το προσεγγίσω αλλά εκείνη την εποχή δεν υπήρχαν μόνο ένα μοναδικό από τη μέριμνα δεν υπήρχε κάτι άλλο εκείνη την εποχή εκτός από τη μέριμνα και μετά κυκλοφόρησε και ο ποντικούλης ένα παραμυθάκι δεν υπήρχε κάτι άλλο δεν κυκλοφορούσε τώρα να φανταστείς έχω ξεκόψει είμαι σε τμήμα ένταξης αλλά δεν έχει σημασία αλλά τα τελευταία χρόνια δεν είχε κάτι να κάτσω να ψάξω αλλά ναι

Εκπαιδευτικός 6

Σ: Αν είναι να ορίσετε μια τραυματική εμπειρία ποια θα ήταν αυτή;

Ε6: μμ:: ένα ατύχημα με σοβαρό τραυματισμό πιθανόν μια απώλεια (.) νομίζω αυτά

Σ: γιατί θεωρείται ότι αυτό είναι μια τραυματική εμπειρία;

Ε6: ε:: γιατί μας δημιουργεί έτσι μια αρνητική ψυχολογική κατάσταση δε μπορούμε να την ξεπεράσουμε να τη διαχειριστούμε

Σ: Πως πιστεύετε ότι επηρεάζει μια τραυματική εμπειρία της σχολική επίδοση του παιδιού και τη συμπεριφορά του στη τάξη;

Ε6: Τώρα ως προς το νηπιαγωγείο νομίζω είναι λίγο πιο ελαφριά η επίπτωση ίσως αλλά πιστεύω πως πιθανόν να αποσπάται η προσοχή του από: δηλαδή δε του επιτρέπει να συγκεντρώνεται πιθανόν να έχει – λόγο τους ότι θεωρεί άδικο αυτό που συνέβη είτε πρόκειται για προσωπικό τραυματισμό είτε για ασθένεια είτε για θάνατο εμ: μπορεί να έχει μια αρνητική συμπεριφορά απέναντι στους άλλους να γίνει πιο επιθετικό να μην είναι τόσο ειλικρινές φιλικό να μην μπορεί να μοιραστεί εύκολα όποιο συναίσθημα τον έχει καταβάλει μετά από αυτήν την εμπειρία, αυτά

Σ: Εσείς πόσο έτοιμη θεωρείτε ότι είστε για να αντιμετωπίσετε ένα παιδί που βίωσε το τραύμα του θανάτου ενός αγαπημένου προσώπου στο νηπιαγωγείο;

E6: (0.5) παλαιότερα θεωρούσε ότι είμαι πολύ έτοιμη ε:: πάντα όμως ακόμα και όταν γίνεται μια τέτοια συζήτηση απλά χωρίς να υπάρχει κάποιος θάνατος εμ: νιώθω λίγο ανίσχυρη ας το πω έτσι στο να το διαχειριστώ σωστά

Σ: γιατί αυτό;

E6: γιατί φοβάμαι ότι θα πληγώσω με κάποιον τρόπο το παιδί που έχει τέτοιου είδους εμπειρία

Σ: Με βάση την εμπειρία σας έχετε δει διαφορά στη συμπεριφορά και επίδοση των παιδιών που έχουν βιώσει έναν αναμενόμενο θάνατο σε σχέση με ένα μαθητή που αντιμετώπισε έναν απροσδόκητο θάνατο ενός αγαπημένου προσώπου;

E6: Τώρα σε αυτή την ηλικία δεν μου έχει τύχει δηλαδή πιο πολύ από φίλους ε (0.3) από το περιβάλλον που ξέρω σε αντίστοιχες περιπτώσεις θεωρώ ότι ακριβώς το ίδιο την ίδια αντίδραση την ίδια επίπτωση πιθανόν να έχει και το απροσδόκητο γεγονός και τα αναμενόμενο

Σ: γενικά εσείς έχετε βιώσει κάτι παρεμφερές στο σχολείο όσα χρόνια είστε;

E6: ε:: με παππού και γιαγιά έχω βιώσει αλλά::: συνήθως το αποκρύπτουν οι γονείς

Σ: Εσείς πως υποστηρίζατε το παιδί που βίωσε αυτόν τον θάνατο του παππού και της γιαγιάς

E6: εμείς δεν αναφέραμε τίποτα με βάση τη συμβουλή της ε:: των γονέων ακόμη και φέτος δηλαδή που- εγώ γενικά και στις συγκεντρώσεις που κάνω επειδή διαβάζουμε και γενικά κάποια παραμύθια και κάνουμε κάποιες συζητήσεις ε λέω στους γονείς ότι καλό είναι να προετοιμαστούμε τα παιδιά για αυτό που πραγματικά είναι σίγουρο ότι θα συμβεί και:: στους ίδιους αλλά και γενικότερα στο περιβάλλον τους ε:: οι γονείς έχουν έτσι μια φοβία και δε θέλουν να φέρουν τα παιδιά:: μπροστά σε ένα τέτοιο συναίσθημα

Σ: Έχετε κάποια εμπειρία που αντιμετωπίσατε δυσκολία στη διαχείριση μιας τέτοιας κατάστασης;

E6: (0.4) νομίζω ότι δεν έχω προσπαθώ κάτι να θυμηθώ αλλά δεν έχω κάτι έτσι πιο πολύ το έχω βιώσει στο στυλ όταν ξέρω εγώ κάνουμε τα συναισθήματα και λέμε ξέρω εγώ πότε νιώθεις λυπημένος λένε διάφορα τα παιδιά και κάποια λένε νιώθω λυπημένος όταν πεθαίνει κάποιος και σε τέτοιες περιπτώσεις λέω πώς ξέρεις εσύ έχω δει πως αντιδρά ξέρω εγώ ο μπαμπάς μου είναι ένα σχετικά πρόσφατο κι όλας συμβάν δηλαδή πιο πολύ θεωρητικά όχι πρακτικά

Σ: εσείς άμα χρειαστεί να αντιμετωπίσετε ένα παιδί που βίωσε μια τραυματική εμπειρία που απευθύνετε για βοήθεια, υπάρχει κάποιος σχολικός ψυχολόγος;

E6: ε:: απευθυνόμαστε στο όραμα που είναι έτσι ένα κέντρο πρόσληψης ε:: απευθυνόμαστε θα απευθυνθούμε δηλαδή στο::: σε αυτό το κέντρο πρόσληψης που

έχει ειδικούς επιστήμονες μέσα και ψυχολόγο κοινωνική λειτουργό και λοιπά ε:: για να μας βοηθήσουνε να το διαχειριστούμε τώρα στο παρελθόν είχα κάνει μια εργασία αντίστοιχη για την απώλεια με πολύ ωραίες ιδέες και έτσι στη πράξη αλλά εντάξει άλλο το θεωρητικό κομμάτι άλλο στη πράξη

Σ: Ποιες προκλήσεις είχατε να αντιμετωπίσετε στη συνεργασία με γονέα για τη παροχή ολιστικής υποστήριξης για το παιδί που πενθεί ;

Ε6: αυτό ήταν η στάση αυτή του συγκεκριμένου του γονέα να μη περάσει αυτό το συναίσθημα στο παιδί η στάση αυτή η συγκεκριμένη του γονέα δεν έχει γίνει μόνο μια φορά με όποιον γονέα το έχουμε συζητήσει όλοι μας απαντάν ότι δεν το ξέρει και φέτος φέτος στην αρχή της σχολικής χρονιάς έφυγε μια γιαγιά και μάλιστα σε νέα ηλικία και πολύ κοντά στην εγγονή αλλά δεν την ενημέρωσαν την έφεραν μάλιστα κανονικά στο σχολείο και μάλιστα φοβόμασταν μήπως κάποιος συμμαθητής το χει ακούσει από την οικογένεια γιατί ήταν και γνωστή κυρία της Έδεσσας ε:: και το αναφέρει τίποτα δεν αναφέρθηκε και εμείς τηρήσαμε αυτό που είπε η μάνα

Σ: ναι, εσάς υποστήριξη σε ένα παιδί με τραυματική εμπειρία σας επηρέασε προσωπικά και επαγγελματικά;

Ε6: όχι προσωπικά:: πιο πολύ πάλι να το πω έτσι στον περίγυρο των παιδιών μου που έχουν γίνει διάφορα που παιδάκι έτσι που ήταν στη νηπιακή ηλικία που έχασε τον πατέρα του και ουσιαστικά τι κάναμε το καλούσαμε έτσι πιο συχνά στο σπίτι και τώρα με τον κορωνοϊό που επίσης προσπαθήσαμε να συμπαρασταθούμε σε συμμαθήτριά του γιού μου με διάφορους τρόπους που ήταν ακόμα πιο δύσκολο λόγω του κοβιντ δηλαδή που δε μπορούσαμε και πολύ κοντά να ερχόμαστε μόνο τηλεφωνικά και λοιπά

Σ: Η οικογένεια βοηθάει γενικά τους εκπαιδευτικούς στην υποστήριξη του παιδιού που πενθεί;

Ε6: ε:: όχι πάντα η οικογένεια πρέπει να της συνειδητοποιήσει αυτό που της συνέβη δηλαδή η ίδια να κάνει κάποιες κινήσεις για να βοηθήσει και μετά στη διαχείριση από τη πλευρά των εκπαιδευτικών

Σ: Εσείς είχατε κάποια εμπειρία που βοήθησε οικογένεια;

Ε6: μπα ναι επειδή δε λένε την αλήθεια εμ:: δεν υπάρχει βοήθεια και με χρόνια δύσκολη ασθένεια που προέκυψε τέλος πάντων κάποια στιγμή δεν ενημέρωσαν το παιδί αλλά ούτε και εμάς εμείς το μάθαμε από αλλού

Σ: Εσείς τώρα σαν διευθύντρια πως παρέχετε βοήθεια στην αντιμετώπιση του πένθους;

Ε6: όχι όχι δεν έτυχε δεν μας έχει τύχει κάτι

Σ: Σε περίπτωση που τύχαινε πως θα μπορούσατε να βοηθήσετε σαν σχολική ηγεσία;

Ε6: ε::: θα μπορούσα πρώτα από όλα εκτός από την παροχή και την πρόταση κάποιον συγκεκριμένων βιβλίων και δραστηριοτήτων την επαφή με τους ειδικούς επιστήμονες είτε πρόκειται για το κέντρο πρόσληψης ε:: ή:: εξειδίκευσης ε δηλαδή μεμονωμένους ψυχολόγους για παράδειγμα να είναι δηλαδή να κάνω ευκολότερη τη προσέγγιση σε ειδικούς πιο πολύ έτσι παρά με προσωπική μου οργάνωση δραστηριοτήτων γιατί κάθε εκπαιδευτικός ξέρει μέσα στη τάξη του πώς να το χειριστεί δηλαδή σε τέτοια δε παρεμβαίνω παρά μόνο στο τι μπορώ να προτείνω κάποια πράγματα παρά να πω ότι όχι έτσι θα το κάνεις